

ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ ՄԱՐՏԻՆ ՍԻՄՈՆԻ

ԿԱԼԱՆՔԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿ ԸՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԺԲ.00.05-«Քրեական իրավունք և կրիմինալոգիա, քրեակատարողական իրավունք»
մասնագիտությամբ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման

Գիտական ղեկավար՝

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Զ.Ա.Թադևոսյան

ԵՐԵՎԱՆ-2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն.....	3
Գլուխ 1. Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, իրավական բնութագիրն ըստ Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսդրությունների.....	13
§ 1 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի ինքնուրույն տեսակի, հասկացությունը և նպատակները	13
§ 2 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, էությունն ըստ Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսդրությունների.....	44
Գլուխ 2. Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նշանակումը և կատարումը.....	77
§ 1 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նշանակումը.....	77
§2 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, կատարման հիմնախնդիրները	118
§ 3 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, արդյունավետությունը.....	135
Եզրակացություն.....	146
Օգտագործված գրականության ցանկ	158

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոսության հետազոտության թեմայի արդիականությունը.

Հայաստանի Հանրապետությունում (ՀՀ), ինչպես նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում (ՌԴ) իրավական պետության կայացման արդի փուլում իրականացվող քաղաքական, տնտեսական և իրավական բարեփոխումները միաժամանակ նպատակաուղղված են քրեական օրենսդրության արմատական բարեփոխմանը:

Մեր երկրի քրեաիրավական քաղաքականության մեջ բազմիցս է շեշտվել հանցագործությունների դեմ պետական հարկադրանքի միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը, այնպիսի միջոցների, որոնք միտված են վերականգնելու սոցիալական արդարությունը, հասնելու իրավախախտ անձի ուղղմանը և հանցագործությունների կանխմանը: Խնդիր է դրվում այդ արդյունքներն ապահովել այնպիսի պատիժների կիրառմամբ, որոնք համեմատաբար քիչ դժվարություններ կառաջացնեն հանցագործություններ կատարած անձանց համար: Այդ խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ են ամփոփ միջոցներ կատարելագործելու ոչ միայն քրեական, քրեակատարողական օրենսդրություններն ընդհանրապես, այլև դրանց առանձին ինստիտուտները:

Դատաիրավական բարեփոխումներն օրակարգի հարց են առաջադրում պատժահամակարգի մեջ ընդգրկված պատիժների բովանդակության փոփոխումը, նոր պայմաններում դրանց ներգործության տարրերի ամբողջականության արդիականացումը, նորերի հայտնաբերումը, որոնք առավել արդյունավետ կարող են լինել հանցագործությունների դեմ տարվող պայքարում:

Այս ամենը նախապայմաններ ստեղծեց պատժահամակարգում նոր պատժատեսակի՝ կալանքի ներդրման համար: Վերջին տարիներին հասարակության մեջ գործազրկության աճի, աշխատատեղերի կտրուկ նվազման, արտադրության ճյուղերի մասնավորեցման պայմաններում դատապարտյալների աշխատանքի տեղավորման անհնարինությունը պահանջ առաջացրեց գործող ՔՕ պատժահամակարգից հանել (2006 թ.) ազատազրկման հետ չկապված և դատական պրակտիկայում լայն կիրառում ստացած ուղղիչ աշխատանքները:

Կալանքը՝ որպես քրեական օրենսդրության մեջ նորամուծություն, արտահայտվում է դատապարտյալին կարճ ժամկետով հասարակությունից մեկուսացնելու մեջ: Դրա էության առանձնահատկությունները հաշվի առնելով՝ այն, վերջին հաշվով, ընկալվում է որպես կարճաժամկետ ազատազրկում:

Գործող քրեական օրենսդրությունը բազմաթիվ նոր դրույթներ է պարունակում համեմատած նախորդի հետ, ինչպես նշեցինք, էպես փոխվել է պատժահամակարգը, նոր բովանդակությամբ են շարադրված պատիժների նպատակները, որոնք, անտարակույս, պահանջում են տեսական և գործնական ուսումնասիրություններ:

Քրեական քաղաքականության առաջնահերթությունները և դրանց շարադրանքը գործող օրենսդրության մեջ կարևորվում են այնքանով, որ անհրաժեշտ է քրեական օրենսդրության զարգացման ուղղությունների թվին դասել նաև հասարակական հարաբերությունների արդյունավետ պաշտպանման ապահովումն իրականացնող ինստիտուտները, որոնք կարգավորվում են օրենսդրության տարբեր ճյուղերի, այդ թվում՝ քրեական օրենսդրության կողմից:¹

Կալանքի նշանակման և կատարման գործընթացները սկսվեցին քրեական օրենսգիրքը (ՔՕ) գործողության մեջ դնելուց բավական ուշ, որը պայմանավորված էր այդ պատժատեսակի կրման համար համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկների բացակայությամբ, դրանց գործունեության յուրահատկությամբ և կրման կարգի առանձնահատկություններով: Թվարկված չափորոշիչների հստակ չպահպանումը կալանքը կվերածեր կարճաժամկետ ազատազրկման և կվերանար դրա կիրառման անհրաժեշտությունը և կունենայինք ազատազրկման տարատեսակ՝ իր բացասական առանձնահատկություններով ու բովանդակությամբ: Այս հարցը բավական երկար ժամանակ դարձել է քննարկման առարկա հանրաճանաչ քրեագետների ուսումնասիրություններում (Մ.Դ. Շարգորոդսկի, Ի.Մ. Գալպերին, Վ.Ն. Կուդրյավցև, Գ.Ա. Զլոբին, Բ.Ս. Նիկիֆորով, Ա.Հ. Գաբուլյան, Ա.Թ. Թովմասյան, Զ.Ա. Թադևոսյան), որոնց հետևությունը եղել է մեկը. հանցագործությունների դեմ պայքարում ազատազրկման կիրառումն անարդյունավետ է և հղի է մի շարք վտանգավոր հետևանքներով (հանցավորության ռեցիդիվ, ազատազրկման վայրերում

¹ Տե՛ս, С.С. Босхолов, Основы уголовной политики, «ЮрИнфоР», М., 1999, էջ 129:

դատապարտվածների շփումների արդյունքում բացասական բնավորության գծերի արմատավորում, հասարակական կյանքից կտրվելու վտանգ, քրեակատարողական հիմնարկներում դատապարտյալների «վարքի կանոնների» փորձի փոխանցում, պատիժը կրելուց հետո սոցիալական կյանքին ինտեգրման բարդություններ և այլն):

Քրեական օրենսդրության բարեփոխումներն այսօր նպատակաուղղված են քրեական պատիժների կրման ռեժիմի մեղմացմանը, ավելի բազմատեսակ ներգործության տարրերով օժտված պատժատեսակների ներդրմանը, որոնք հնարավորություն կտան դատարանին ավելի անհատականացնել քրեական պատիժը, պատիժների էության մեջ ներդնել ներգործության այնպիսի տարրեր, որոնք կօգնեն դատապարտյալներին պատիժը կրելուց հետո ազնիվ աշխատանքի վերադառնալու, հասարակությանն ինտեգրվելու գործընթացին, ապահովել այնպիսի պատժատեսակների կիրառման հնարավորություն, որոնք կնվազեցնեն որոշակի ժամկետով ազատազրկման կիրառման սահմանները, ավելի շատ ներդնել այնպիսի խրախուսանքի նորմեր, որոնք թույլ կտան իրավախախտումներ կատարած անձանց պատժելու փոխարեն նրանց նկատմամբ ներգործության այլ միջոցներ կիրառել:

Թվարկածի հետ միասին պետք է շեշտել, որ դեռևս հնարավոր չէ հասարակության անդորրն ապահովել առանց քրեական պատիժների, առանձին դեպքերում հանցանք կատարած անձանց մեկուսացման խստագույն տարրերով օժտված պատժատեսակների կիրառման: Այս առումով պատժահամակարգում կալանքի ներդրումը պետք է դրական համարել, թեպետ որ այն իր կարճաժամկետ, սակայն ներգործության յուրահատուկ առանձնահատկություններով կնպաստի ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների կանխարգելմանը, այդ արարքները կատարած անձանց ուղղմանն ու սոցիալական արդարության վերականգնմանը:

Հատկանշական է, որ գործող օրենսդրության պատժահամակարգում նոր ընդգրկված և մոտավորապես վեց տարի կիրառության մեջ դրված պատժատեսակի՝ կալանքի, էության, դատարանների կողմից կիրառման, քրեակատարողական հիմնարկներում կատարման և հանցագործությունների դեմ տարվող պայքարում դրա արդյունավետության հարցերի ուսումնասիրության ու պարզաբանման ուղղությամբ մեր հանրապետությունում գիտական հետազոտություններ չեն կատարվել, որը

պայմանավորված է հիմնականում այդ պատժատեսակի քրեաիրավական հետազոտության անհրաժեշտությամբ, հրատապությամբ և արդիականությամբ:

Թեմայի մշակվածության աստիճանը. Քրեական իրավունքի տեսության մեջ պատժի ինստիտուտը բավական խորը և հանգամանալից ուսումնասիրված է, որի վկայությունն են կազմում հրապարակված բազմաթիվ աշխատությունները: Պատիժների առանձին տեսակների քրեաիրավական էության, կիրառման ու կատարման հիմնախնդիրներով զբաղվել են բազմաթիվ հանրաճանաչ գիտնականներ, այդ թվում՝ Մ.Գ.Շարգորոդսկին, Ն.Ա. Բելյակը, Ի.Մ.Գալպերինը, Ի.Ա.Բուշուևը, Վ.Ն.Կուդրյավցևը, Մ.Ն.Գերնետը, Գ.Ա.Զլոբինը, Յու.Բ.Մելնիկովան, Զ.Ա.Վիշինսկայան, Վ.Ի.Կուրյանդսկին, Ա.Ե.Նատաշևը, Բ.Ս.Նիկիֆորովը, Ա.Լ.Ռեմենսոնը, Ն.Ա.Ստրուչկովը, Վ.Մ.Ստեպաշինը, Վ.Ս.Ուտևսկին, Ի.Վ.Շմարովը, Ա.Մ.Յակովլևը, Ն.Դ.Եվլոևը, Վ.Պ.Մախոտկինը, Ս.Ա.Շիկովը, Կ.Ա.Դոլգոպոլովը, Ն.Ն.Կոնդրաշկովը, Մ.Ա.Չելցով-Բերուտովը, Ա.Ի.Չուչևը, Վ.Ս.Մինսկայան, հայ քրեագետներից Ա.Թ.Թովմասյանը, Ա.Հ.Գաբուզյանը, Գ.Ս.Ղազինյանը, Զ.Ա.Թադևոսյանը, Ն.Ս.Մաղաքյանը, Հ.Մ.Խաչիկյանը և շատ ուրիշներ:

Նշված հեղինակներից շատերն իրենց գիտական հետազոտություններում հանգամանալից կանգ են առել առանձին պատժատեսակների նպատակների, դրանց էության, նշանակման, արդյունավետության, առանձնահատկությունների, կիրառման խնդիրների պարզաբանման վրա, պատժատեսակների և իրավական ներգործության այլ միջոցների ընդհանրությունների ու առանձնահատկությունների, ներգործության տարրերի բնորոշ հատկանիշների, պատիժների կատարման տեսական և պրակտիկ բարդությունների վրա:

Սակայն առանձին մենագրություններ կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, մասին այսօր բացակայում են, բացառությամբ քրեական իրավունքի դասագրքերի ու ՀՀ ՔՕ-ին նվիրված ոչ մեծ թվով ուսումնասիրությունների:

Միայն վերջին տարիներին առանձին հեղինակների աշխատություններում անդրադարձ է եղել այս պատժատեսակի լուսաբանման հարցերին (Վ.Վ. Բեզանովա, Վ.Ն. Պետրաշև, Վ.Վ. Յակովլև, Ս.Ի.Ֆատտախով, Ա.Ի.Տրաով, Ա.Ի.Չուչև, Կ.Ա.Դոլգոպոլով, Վ.Մ.Ստեպաշին և այլն):

Հետազոտության նպատակը. Հետազոտության նպատակն է՝ քրեաիրավական վերլուծության ենթարկել կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, էությունը, դրա նշանակման, կատարման առանձնահատկությունները: Գործող քրեական պատժահամակարգում դրա տեղի որոշումն ու արդյունավետության այն չափաբաժնի սահմանումը, որը կարող է վրա հասնել երկրի վարած պատժական քաղաքականության բարդ գործընթացում:

Նպատակն առաջացրել է հետևյալ **խնդիրները** լուծելու անհրաժեշտություն՝

- ա) գտնել այն ճանապարհներն ու հնարավորությունները, որոնք կբացահայտեն կալանքի կիրառման հեռանկարները,
- բ) վերլուծել այն թերություններն ու բացթողումները, որոնք տեղ են գտել գործող օրենսդրության մեջ,
- գ) ուսումնասիրել քրեական օրենսդրության կատարելագործման ուղիները՝ երաշխավորելու կալանքի նշանակման, կիրառման գործընթացների արդյունավետ իրականացումը:

Հետազոտության օբյեկտը. Հետազոտության օբյեկտը այն հասարակական հարաբերությունների ամբողջությունն է, որն առաջանում է ՀՀ (ՌԴ) քրեական օրենսդրության պատժահամակարգի կատարելագործման արդյունքում կալանքի՝ որպես հիմնական պատժատեսակի, ներդրման անհրաժեշտությամբ, ինչպես նաև այդ պատժատեսակի էության բացահայտումը, այն օրինաչափությունների ու հարաբերությունների պարզաբանումը, որոնք պայմաններ են ստեղծում դատարանների կողմից դրա կիրառման համար:

Հետազոտության առարկան. Հետազոտության առարկան են կազմում որպես հասարակությունից կարճաժամկետ մեկուսացման պատժատեսակի նշանակման, դատական վիճակագրության և քրեակատարողական հիմնարկներում դրա կատարման հիմնադրույթները:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքն են կազմում ճանաչողության դիալեկտիկական մեթոդը, որին համապատասխան ապահովվել են գիտահետազոտական աշխատանքի ընդհանուր և հատուկ այնպիսի մեթոդներ, ինչպիսիք պատմական, տրամաբանական, համեմատական-իրավական,

վիճակագրական տվյալների վերլուծություններն են, ինչպես նաև սոցիոլոգիական հետազոտության մեթոդները:

Հետազոտության տեսական հիմքը. Հետազոտության տեսական հիմքն են կազմել քրեական իրավունքի, քրեակատարողական իրավունքի, քրեական դատավարության և այլ ոլորտների հայրենական և արտասահմանյան երկրների՝ հիմնականում Ռուսաստանի Դաշնության (ՌԴ) գիտնականների աշխատությունները:

Հետազոտության նորմատիվ հիմքը. Հետազոտության համար նորմատիվ հիմք են հանդիսացել ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ քրեական օրենսգիրքը (ՔՕ), ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (ՔԴՕ), ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը (ՔԿՕ), մի շարք նորմատիվ ակտեր, ինչպես նաև ՌԴ ՔՕ-ն, ՌԴ ՔԴՕ-ն, ՌԴ ՔԿՕ-ն և այլ նորմատիվ իրավական ակտեր:

Հետազոտության գիտական նորույթը և պաշտպանության ներկայացվող դրույթները կազմում է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, համալիր վերլուծությունը, որը ներդրվել է գործող ՔՕ մեջ մեր հասարակությունում սոցիալ-տնտեսական, քրեաիրավական և իրավակիրառ կյանքում կատարված փոփոխությունների արդյունքում: Գիտական նորույթը միաժամանակ կայանում է նրանում, որ կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, համալիր հետազոտություն իրականացվում է ատենախոսության շրջանակներում առաջին անգամ:

Բացի այդ, հետազոտության ընթացքում մշակվել և հիմնավորվել է ՀՀ քրեական, քրեակատարողական օրենսգրքերի կոնկրետ հոդվածներում որոշակի փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու անհրաժեշտությունը:

Ատենախոսության գիտական նորույթն արտահայտվում է նաև **պաշտպանության ներկայացվող հեղուկալ դրույթներում.**

1. Ատենախոսության մեջ տրված է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, բնորոշումը, համապատասխան որի, այն քրեակատարողական հատուկ հիմնարկում՝ կալանատանը (զինվորականների համար՝ կայազորային կարգապահական մեկուսարանում), անազատության մեջ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում որոշակի ժամկետով դատապարտյալին պահելն է, որտեղ նա գտնվում է ազատության խիստ սահմանափակման պայմաններում, զրկված ուղղիչ հիմնարկից այլ վայր

տեղափոխվելու հնարավորությունից, բացառությամբ այն բացառիկ հիմքերի, որոնք նշված են օրենքում: Այդ սահմանափակումները նպատակ են հետապնդում անձին պահել մեկուսացման պայմաններում, որպեսզի նա զրկվի նոր հանցագործություններ կատարելու հնարավորությունից և վերագնահատի իր թույլ տված հանցավոր վարքագիծը:

2. Ատենախոսության մեջ պաշտպանության ներկայացված դրույթներում ՀՀ քրեական և քրեակատարողական օրենսդրության կատարելագործման նպատակով առաջարկվում է, մասնավորապես, ՔՕ 57-րդ հոդվածի 1-ին մասում «Կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքում, երբ կալանավորումն որպես խափանման միջոց չի կիրառվել» հասկացությունը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև վեց ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքերում, երբ կալանավորումն որպես խափանման միջոց չի կիրառվել և անձը նախկինում դատապարտված չի եղել ազատագրկման հետ կապված պատժատեսակի»:

3. Ատենախոսության մեջ միաժամանակ առաջարկվել է ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի այն հոդվածներում, որտեղ նախատեսված է կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, նշանակման հնարավորություն, պարտադիր նախատեսել տուգանքը կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու պատժատեսակները, քանի որ եթե այս երկու հիմնական պատժատեսակներն երկընտրանքի սկզբունքով նախատեսված լինեն ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում կալանքի հետ, կալանքի նշանակման անթույլատրելիության հանգամանքի առկայության դեպքում (ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) կկիրառվեն այդ պատժատեսակները՝ որպես ներգործության ավելի մեղմ տարրերով օժտված քրեաիրավական պատիժներ: Ըստ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կանոնների՝ կալանքի նշանակումը պայմանավորված է ոչ թե արարքի քրեաիրավական բնութագրիչներով, այլև հանցավորի անձնական բնութագրիչներով, որոնք ուղղակի արգելում են նրա նկատմամբ կալանք կիրառել:

4. ՀՀ ՔՕ 51-րդ և 54-րդ հոդվածները նախատեսել են տուգանքը վճարելու անհնարինությունը, հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելն ավելի խիստ պատիժներով փոխարինելու դեպքերը: Կալանքի կատարումից չարամտորեն խուսափելու դեպքերում (կալանքի վերաբերյալ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո դատապարտյալի կամավոր չներկայանալը քրեակատարողական հիմնարկ, կամ անձնական բնույթի բացառիկ իրադարձությունների հետ կապված կարճաժամկետ մեկնումից առանց հարգելի պատճառների չվերադառնալը) օրենսդիրը չի սահմանել ներգործության առանձին կարգ: Այս կապակցությամբ առաջարկվում է ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ հասկացությամբ. «Կալանքը կրելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում կալանքի չկրած մասը դատարանը փոխարինում է ազատազրկմամբ՝ կալանքի մեկ օրը հաշվարկելով ազատազրկման երկու օրվա դիմաց»:

5. ՀՀ ՔԿՕ 55-րդ հոդվածը չի տալիս «դատապարտյալի պատիժը կրելու մեկ վայրից մյուսը փոխադրելու» և «անձնական անվտանգությունն ապահովելու» և «այլ բացառիկ հանգամանքները, որոնք խոչընդոտում են տվյալ վայրում դատապարտյալի պատիժը կրելու» հասկացությունների հիմքերն ու բովանդակությունը:

Այս կապակցությամբ առաջարկվում է բացառիկ հանգամանքների, պատիժը կրելու մեկ վայրից մյուսը փոխադրելու և անձնական անվտանգությունն ապահովելու հասկացությունների տակ հասկանալ տարերային աղետները (ջրհեղեղ, երկրաշարժ և այլն), տեխնաձին բնույթի այլ իրադարձությունները (ատոմակայանի պայթյուն, հրկիզում, ահաբեկչություն, զանգվածային անկարգություններ և այլն), կալանատանը ծագած իրավախախտումների կանխարգելման ու կատարված հանցագործությունների բացահայտման անհրաժեշտությունը, նույն քրեական գործով կալանքի դատապարտված անձանց տարանջատման խնդիրը, իրավապահ մարմինների հետ համագործակցությամբ հանցագործության բացահայտմանն ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերած դատապարտյալի անվտանգության ապահովումը, ինչպես նաև կալանքի դատապարտված անձանց հանդիպումը մեծահասակ ծնողների ու անչափահաս երեխաների հետ կազմակերպելու նպատակով թվարկված անձանց կալանատան գտնվելու վայր ներկայանալու անհնարինությունը, կալանատներում ծագած

զանգվածային անկարգությունները, դատաարտյալների անհնազանդությունը, կալանատներում բացահայտված տարափոխիկ և վարակիչ հիվանդությունների օջախները չեզոքացնելու նպատակով կազմակերպվող միջոցառումները և այլն:

Հետազոտության փորձառական (էմպիրիկ) հիմքը. Հետազոտության փորձառական հիմքն են կազմում դատարանների կողմից կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, կիրառման մասին 2008-2015 թվականների վիճակագրական տվյալները, ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ 2008-2015 թթ. քննած ընտրանքային կարգով հետազոտված բազմաթիվ գործերի ուսումնասիրության արդյունքները, իրավաբանների (քննիչներ, դատախազներ, փաստաբաններ, դատավորներ) թվով 60 անձանց շրջանում անցկացված բանավոր հարցման արդյունքները:

Ատենախոսության տեսական նշանակությունը. Ատենախոսության տեսական նշանակությունն այն է, որ հայրենական քրեական իրավունքի գիտության մեջ կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, համալիր ուսումնասիրություն ատենախոսության մակարդակով կատարվում է առաջին անգամ, որը հիմք կարող է հանդիսանալ պատժահամակարգի նպատակահարմարության, դրանում ընդգրկված պատժատեսակների՝ հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ նշանակման արդյունավետության գիտական վերլուծության համար:

Ատենախոսության գործնական նշանակությունը. Ատենախոսության գործնական նշանակությունն այն է, որ դրա արդյունքները՝ առաջարկությունները, մոտեցումները, եզրահանգումները, գործող օրենսդրության մեջ կատարվելիք լրացումները, կարող են օգտակար լինել պատժահամակարգի մեջ մտնող պատժատեսակների էության բացահայտման, դրանց ներգործության տարրերի ավելի խորը և բազմակողմանի պարզաբանման, քրեական և քրեակատարողական օրենսդրության մեջ կալանքին վերաբերվող հոդվածների բովանդակության կատարելագործման համար:

Ատենախոսության արդյունքների փորձարկումն ու ներդրումը. Ատենախոսության հիմնադրույթները և եզրահանգումները քննարկվել են Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական

դատավարության իրավունքի ամբիոնում, ինչպես նաև ներկայացվել են հեղիակի հրապարակված գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը. Ատենախոսությունը շարադրված է ՀՀ ԲՈՀ-ի կողմից սահմանված պահանջներին համապատասխան, բաղկացած է ներածությունից, երկու գլուխներից, որոնք ներառում են հինգ պարագրաֆներ, եզրակացությունից, օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկից:

**ԳԼՈՒԽ 1 ԿԱԼԱՆՔԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԺԻ ՏԵՍԱԿԻ, ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐՆ ԸՍՏ ՀՀ և ՌԴ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ**

**§1 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի ինքնուրույն տեսակի, հասկացությունը և
նպատակները**

Ատենախոսության նպատակն է բազմակողմանիորեն ուսումնասիրել կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, քրեաիրավական բնութագիրը, դրա նպատակներն ու բովանդակությունը: Կալանքի լիիրավ և օբյեկտիվ էության ըմբռնման համար անհրաժեշտ է սահմանել դրա ծավալուն բովանդակությունը՝ բացահայտելու դրա անհատականությունը և բնութագրական բոլոր կողմերը, որոնք բնորոշ են միայն այդ՝ մեր օրենսդրության համար նոր պատժատեսակին, բացահայտել այն յուրահատկությունները, որոնք կբնորոշեն կալանքի նշանակման և կատարման առանձնահատկությունները: Հատկանշական է, որ դրա կրման պայմանները ուսումնասիրելիս մենք բացահայտել ենք այնպիսի բնութագրական հատկանիշներ, որոնք ինչ-որ չափով բնորոշ են նաև այլ պատժատեսակներին, մասնավորապես որոշակի ժամկետով ազատազրկմանը: Այդ հատկանիշներն էին նպաստել, որ գործող քրեական օրենսդրությամբ 2003թ. նախատեսվելուց հետո երկար տարիներ դատարանի կողմից կալանքը չէր նշանակվում հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ: Այսօր, դատական պրակտիկայում կալանքի հազվադեպ կիրառման իրավիճակից ելնելով, պետք է ենթադրել, որ անհրաժեշտ կլինի հաճախ և ավելի խորացված անդրադառնալ կալանքի նշանակման ու կիրառման հիմնախնդիրներին:

Դատական պրակտիկան քրեական իրավունքի գիտությանը նոր մարտահրավերներ է ներկայացնում դրա էությունն ամբողջովին ընկալելու համար: Նման հանգամանալից հետազոտություններն անշուշտ կնպաստեն ոչ միայն կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, ավելի հաճախակի կիրառմանը, այլև արդարադատության իրականացման գործընթացում հնարավոր սխալներից խուսափելուն:

Մեր ուշադրությունից չպետք է վրիպի մի կարևոր հանգամանք, այն է՝ թե ինչպիսին պետք է լինի պատժահամակարգն առաջիկա տարիներին, ինչ ուղենիշներ են պետք դրա արդյունավետությունը բարձրացնելու, կատարվող հանցավոր արարքների հեղինակների նկատմամբ համապատասխան պատժատեսակ և պատժաչափ սահմանելու և հանցագործությունները կանխարգելելու մասին համապատասխան պահանջը կյանքի կոչելու համար:

Այս առումով որոշակի ուշադրության է արժանի ՀՀ նոր ԲՕ-ով շրջանառության մեջ դրված հայեցակարգի առանձին դրույթների վերլուծությունը, որոնք այս կամ այն չափով առնչվում են մեզ հետաքրքրող թեմային:

Այսպես, հայեցակարգի «Պատժի հասկացությունը, նպատակները և տեսակները 9-րդ բաժնում» ընթերցում ենք, որ վերջին տարիներին հանրապետությունում նկատվում է ընդհանուր հանցավորության կայուն աճ, հետևաբար արդիական է դառնում հանցագործության մեջ մեղավոր ճանաչված անձանց նկատմամբ համարժեք պատիժ նշանակելը: Հայեցակարգի հեղինակները, վերոշարադրյալից ելնելով, առաջարկում են «...էական նշանակություն է ձեռք բերում ոչ միայն նշանակված պատիժների արդյունավետ կատարումը», այլև պատիժների զարգացած, բազմատեսակ համակարգի առկայությունը:

Հեղինակերը հայեցակարգում նշում են, որ կալանք պատժատեսակը գրեթե չի կիրառվում, ինչի գլխավոր պատճառը երկար ժամկետն է: «Երեք ամիս տևողությամբ **«շոկային էֆեկտը»** չի կարող հիմնավորված համարվել»: Նման «հիմնավորմամբ» հայեցակարգը ձևավորել է պատժահամակարգ, որտեղից հանված է կալանքը: Հայեցակարգում բացակայում է որևէ վերլուծված ու պատճառաբանված հիմնավորում, որը կարդարացներ ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ դատապարտյալի խիստ մեկուսացման պայմաններում կալանքի կիրառման աննպատակահարմարությունը:

Նշվում է, որ կալանքը դատական պրակտիկայում չի կիրառվում, մինչդեռ, ինչպես կնկատվի մեր աշխատանքի մեջ, կալանքը դատական պրակտիկայում ունի որոշակի կիրառման հաճախակիություն: Ավելի հստակ նշենք, որ կալանքի կիրառման պրակտիկան մեզ մոտ երկար տարիների փորձ չունի և առանց

գիտական վերլուծության ու համոզիչ փաստարկերի ուղղակի այն հանել քրեական պատժահամակարգից ճիշտ չէ: Այս առումով կարծում ենք, որ դեռ շատ վաղ է, մերօրյա պրակտիկայից ելնելով, զրկել դատարաններին հիմնական այդ պատժատեսակի կիրառման հնարավորությունից:

ՌԴ-ում քննարկվող պատժատեսակի արդյունավետության և այն պատժահամակարգում թողնելու հարցերի վերաբերյալ նույնպես ընդհանուր մոտեցում չկա:

Հեղինակներից շատերը գտնում են, որ այն անհրաժեշտ պատժատեսակ է ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ կիրառելու համար, կարճաժամկետ անազատության մեջ պահելը համարելով արդյունավետ որպեսզի «թափ տան դատապարտյալին» և ստիպեն նրան վերանայել իր վարքը:¹

Նշվածին հակառակ կան հեղինակներ, որոնք կալանքը գնահատում են ոչ նպատակահարմար պատժատեսակ և առաջարկում են այն դուրս հանել ՌԴ ՔՕ պատժահամակարգից:²

Կալանքի կիրառման անարդյունավետության մասին խոսող հեղինակներն իրենց կարծիքը հիմնավորում են այն հանգամանքով, որ ՌԴ ՔՕ-ն այն գործողության մեջ է դրել դեռևս 1997թ.-ին, սակայն կալանքը դատարանի կողմից չի կիրառվում, քանի որ բացակայում են կալանատները: ՌԴ-ում, տարածքային առանձնահատկություններից ելնելով, յուրաքանչյուր սուբյեկտում անհրաժեշտ է շահագործման հանձնել առանձին կալանատներ, որոնց քանակը կկազմի մեծ թիվ, դրանց կառուցման և կահավորման համար կպահանջվեն խոշոր գումարներ և կալանքը որպես պատժատեսակ իրեն չի արդարացնի:³

¹ St'u Уголовное право России, Общая и Особенная части. под редакцией В.К.Дюнова В.К.Дюнова, Риор Инфра-М, 2014г., էջ 197, Н.Д.Евлоев, Арест как один из видов наказания за неосторожные преступления, Теория и практика общественного развития вып.7, 2011г. էջ 243:

² St'u А.И.Трохов, З.М.Бешукова, Арест как вид уголовного наказания: проблемы и перспективы. Вестник Адигейского государственного университета, Серия 1, Юриспруденция, Выпуск 3, 2012, էջ 146-152, К.А.Долгополов, назначение несовершеннолетним наказаний в виде ареста и лишение права заниматься определенной деятельностью, Проблемы в российском законодательстве, N3, 2009, էջ 103:

³ St'u А.И.Трохов, Еще раз об аресте как виде наказания, Северо-Кавказский юридический вестник, 1999г., N1, էջ 134:

Ա.Ն.Տուրբագանը նշում է, որ ՌԴ կառավարությունը առաջարկություն է մտցրել Պետական Դումա՝ հանել կալանքը որպես պատժատեսակ ՌԴ գործող ՔՕ-ից՝ պատճառաբանելով, որ երբ 2003թ. դեկտեմբերից որոշակի ժամկետով ազատազրկման նվազագույն չափն երեք ամսից սահմանվեց երկու ամիս, կալանքը, որը դիտվում է որպես ազատազրկման երկրնտրանք, դարձավ ավելի խիստ պատժատեսակ, քան որոշակի ժամկետով ազատազրկումը, ուստի կալանքի պահպանումը դառնում է աննպատակահարմար: Բացի այդ, բերվում են ՌԴ արդարադատության նախարարության հաշվարկներն առ այն, որ երկրում անհրաժեշտ կլինի կառուցել 140 կալանատուն և դրանց խուցերը կահավորել շուրջ 70 հազար դատապարտյալների համար, ինչի համար կպահանջվի 75 մլն ՌԴ ռուբլի, որը խոշոր ներդրում է և ծախսատար է պետական բյուջեի համար:¹

Այս հիմնավորումը ՀՀ համար անցած փուլ է, քանի որ մեր երկրում ավարտվել է ներդրումային գործընթացը, կալանատունը գործում է համապատասխան կահավորմամբ, անձնակազմով, և այդ ծավալի աշխատանքներ կատարելուց հետո կալանքի կիրառումն ուղղակի բացառելը՝ այն դուրս հանելով քրեական պատժամիջոցների շարքից, պետք է համարել պարզապես չարդարացված ու ոչնչով չպատճառաբանված:

Այսօր, ինչպես ցույց է տալիս ՀՀ գործող ՔՕ-ն, կալանքը ոչ մեծ ծանրության և միջին ծանրության հանցագործությունների համար Հատուկ մասում նշված բազմաթիվ հանցակազմների համար նախատեսված քրեական պատժատեսակ է:

Փաստորեն կալանքը գրավում է կարևոր տեղ և նրան բնորոշ են քրեական պատժի առանձնահատուկ հատկանիշներ, որոնք, մեր կարծիքով, կարող են էական դեր խաղալ նշված ծանրության հանցագործությունների կատարած անձանց պատժելու, սոցիալական արդարությունը վերականգնելու և պատժի մյուս ոչ պակաս կարևոր նպատակը՝ հանցագործության կանխումը, ապահովելու համար:

Թեև 2003թ. օգոստոսի 1-ից գործողության մեջ դրված ՔՕ-ն հոդվածների սանկցիաներում նախատեսում էր կալանքը որպես քրեական պատժատեսակ ոչ մեծ և միջին ծանրության բազմաթիվ հանցագործությունների համար կիրառելու

¹ Ст'я Уголовное право России, Общая части. под редакцией А.Н.Торбагаев, Проспект, М, 2012г., էջ 327,

հնարավորություն, այդուհանդերձ, դատարաններին ժամանակավոր չթույլատրվեց այն կիրառել:

ՌԴ գործող ՔՕ-ն գործողության մեջ դնելու մասին օրենքով միջև 2006թ. հետաձգվեց կալանքի կիրառումը դատարանների կողմից, այն պատճառաբանությամբ, որ երկրի տնտեսական վիճակը թույլ չէր տալիս որոշակի գումարներ հատկացնել կալանատների կառուցման և կալանատների անձնակազմերի աշխատողներին վճարելու համար:¹

Ի դեպ, անհրաժեշտ է նշել, որ կալանքը՝ որպես քրեական պատժատեսակ, նախկին ՔՕ-ում նախատեսված չէր և այն նորամուծություն էր: Կալանքը նորություն էր նաև ՌԴ օրենսդրության մեջ:²

ՀՀ ՔՕ-ն, ի տարբերություն նախկինում գործող ՔՕ-ի, նախատեսեց քրեական պատժի նոր տեսակ՝ կալանքը: Նույն մոտեցումն է դրսևորել ՌԴ ՔՕ-ն: Օրենսգրքի 54-րդ հոդվածում տրված է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, բնորոշումը:

Մինչև նոր ՔՕ գործողության մեջ դրվելը (ՀՀ ՔՕ-ն ընդունվել է 2003թ. ապրիլի 18-ին), (ՌԴ ՔՕ-ն ընդունվել է 1996թ. հունիսի 13-ին), կալանքն երբեմն ասոցացվում (նույնացվում) էր վարչական պատասխանատվության միջոցի հետ, որը կիրառվում էր հասարակական ոչ բարձր վտանգավորություն ներկայացնող իրավախախտումների համար, կամ էլ նույնացվում էր խափանման միջոցի հետ:³

Ժամանակակից քրեական օրենսդրության գործողության պայմաններում կալանքը դիտարկվում է որպես առավել կարևոր հասարակական հարաբերությունների դեմ ուղղված ոտնձգությունների համար կիրառվող քրեական պատժի տեսակ:

Այսպիսով, կալանքն իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում ՀՀ ՔՕ 49-րդ հոդվածով ամրագրված պատժահամակարգում:

¹ Տե՛ս Уголовное право, Общая часть, под редакцией В.И. Родченко, М., 2004, էջ 342:

² Տե՛ս Ինչպես նշում է Ա.Ի.Չուչևանը, կալանքի կիրառումը ՌԴ օրենսդրի կողմից կհետաձգվի այնքան ժամանակ, մինչև չեն կառուցվի կալանատները և այդ պատժատեսակի կիրառման համարչեն ստեղծի բոլոր նյութական և այլ կազմակերպչական պայմանները: Տե՛ս; Уголовное право Армении и России, Общая и Особенная части, под редакцией С.С.Аветисяна и А.И.Чучаева, Контракт, М., էջ 241:

³ Տե՛ս Уголовное право, Общая часть, под редакцией В.И. Радченко, М., 2004, էջ 342-343:

Ելնելով ՔՕ հիշատակված հոդվածի կառուցվածքից՝ կարելի է հետևություն անել, որ կալանքը բավականին խիստ պատժատեսակ է, որը զբաղեցնում է պատժահամակարգի՝ այսօր արդեն (ուղղիչ աշխատանքների ձևով պատժատեսակի վերացումից հետո) վեցերորդ աստիճանը, որին հաջորդում են կարգապահական գումարտակում պահելը, որոշակի ժամկետով ազատազրկումը և ցմահ ազատազրկումը:¹

Ասվածից հետևում է, որ կալանքը, ելնելով պատժողական ներգործության ինտենսիվության աստիճանից, պատժահամակարգում զբաղեցնում է չորրորդ տեղը:

ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքն ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալին պահելն է:

Իրավաբանական գրականության մեջ արդարացիորեն նշվում է, որ կալանատներում դատապարտյալների առանձին պահելն ապահովում է քրեակատարողական օրենսդրության կարևորագույն սկզբունքներից մեկի՝ պատժի անհատականացման իրացումը, որը պարտավորեցնում է, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները լինեն արդարացի՝ համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, այն կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար: Այս պատժատեսակի կիրառումը միաժամանակ ապահովում է հանցագործություն կատարած անձանց այլ դատապարտյալներից մեկուսացված պայմաններում պահելու սկզբունքը, բացառում է այլ դատապարտյալների (ազատազրկման ձևով պատիժ կրող) հետ շփումը, ապահովում անձնական անվտանգությանն ուղղված սպառնալիքներից:²

Գրականության մեջ նաև դրական են արտահայտվել առաջին անգամ կալանատներում պահվող դրական վարք դրսևորած դատապարտյալներին կալանքի

¹ Տե՛ս Л.К. Айвар, О кризисе уголовной политики, Евразийский юридический журнал, N7(14) 2009, էջ 36:

² Տե՛ս Уголовно-исполнительное право России, под ред. О.В. Филимонова, М., 2004, էջ 128, Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации, под ред. П.Г. Мищенко, М., 1997, էջ 233:

դատապարտված և կալանատների ներքին ռեժիմը խախտող անձանցից մեկուսացված պահելու վերաբերյալ:¹

«Խիստ մեկուսացում» եզրույթը մի շարք իրավասահմանափակումներ է ենթադրում, որոնք կապված են պատժի այս տեսակի կրման հետ: Պատժի այս տեսակի կրման համար գործում է քրեակատարողական հատուկ հիմնարկ, որի նպատակային նշանակությունը բացառում է այնտեղ այս կամ այն հիմքով հասարակությունից մեկուսացված այլ անձանց պահելը:

Կալանքի ձևով պատժի կրման ընթացքում խիստ մեկուսացումը բացառում է դատապարտյալների ազատ տեղաշարժը քրեակատարողական հիմնարկից դուրս, պատժախցից դուրս, որտեղ նրանք գտնվում են մշտապես կամ համապատասխան շինություններից դուրս, որտեղ իրականացվում են զանգվածային դաստիարակչական բնույթի միջոցառումներ:

Կալանքի դատապարտված անձանց պատժի կրման պայմաններն իրենց բնույթով մոտ են բանտային ռեժիմին, ինչը ենթադրում է հասարակությունից մեկուսացում, դատապարտյալներին քրեակատարողական հիմնարկում պահելու հատուկ ռեժիմ, դատապարտյալների որոշակի պարտականությունների առկայություն, ինչպես նաև նրանց աշխատանքային իրավունքների սահմանափակում:

Կալանքը կարող է նշանակվել, ինչպես նշված է գործող ՔՕ-ում, ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար ՔՕ Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից երեք ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել:

Հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ կալանքը չի նշանակվում դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

Կալանքը, ըստ ՀՀ ՔՕ 50-րդ հոդվածի (ՌԴ ՔՕ 45-րդ հոդված), հանդիսանում է հիմնական պատժատեսակ և կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ նախատեսված է ՔՕ համապատասխան հոդվածի սանկցիայում, ինչպես նաև

¹ Ст'я В.В. Яковлев, Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретический аспект), СПб, 1999, էջ 114:

հանրային աշխատանքներից չարամտորեն խուսափելու դեպքում (ՀՀ ՔՕ 54-րդ հոդված) օրենքով նախատեսված ավելի մեղմ պատիժ նշանակելիս (ՀՀ ՔՕ 64-րդ հոդված):

Կալանք կարող է կիրառվել նաև այն դեպքերում, երբ ազատագրկում կրող անձի պատժի չկրած մասը դատարանը փոխարինում է ավելի մեղմ պատժատեսակով, այդ թվում՝ կալանքով՝ հաշվի առնելով ազատագրկումը կրելու ժամանակահատվածում նրա վարքագիծը և պատճառված վնասը հարթելու հանգամանքը (ՀՀ ՔՕ 77-րդ հոդված): Պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելիս դատարանը կարող է ընտրել ՀՀ ՔՕ 49-րդ հոդվածում նշված պատիժներից համապատասխան ցանկացած ավելի մեղմ պատժատեսակ՝ յուրաքանչյուր պատժատեսակի համար ՀՀ ՔՕ-ով նախատեսված սահմաններում: Իսկ ինչպես հայտնի է, գործող ՀՀ ՔՕ 49-րդ հոդվածի համաձայն, կալանքն ավելի մեղմ պատժատեսակ է, քան որոշակի ժամկետով ազատագրկումը:

Սակայն ՀՀ ՔՕ 77-րդ հոդվածի (ՌԴ ՔՕ 80-րդ հոդված) կիրառումը բավական խնդիրներ է առաջացնում, քանի որ կալանքի կրման պայմաններն ավելի խիստ են քան ազատագրկման պայմանները, և ազատագրկումն ավելի մեղմ պատժատեսակով՝ տվյալ դեպքում կալանքով փոխարինելը հիմնավորված և արդարացված չի կարող համարվել: Բանը նրանում է, որ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմանը և մի շարք այլ լրացուցիչ սահմանափակումները (կալանքի դատապարտվածին չի թույլատրվում ստանալ ծանրոցներ և փաթեթներ, ունենալ տեսակցություններ՝ բացառությամբ փաստաբանի հետ: Կալանքի դատապարտված անձանց համար ընդհանուր, մասնագիտական կրթության հնարավորություն չի ապահովվում և մասնագիտական պատրաստում չի իրականացվում, արգելվում է առանց պահակախմբի տեղափոխումը, պատժի կրման սահմանված կարգի խախտման համար դատապարտյալի նկատմամբ կարող են կիրառվել տույժեր՝ նկատողություն և մինչև 10 օր ժամկետով տուգանային մեկուսարանում պահելը)¹ թույլ չեն տալիս կալանքը դիտարկել որպես ավելի մեղմ պատժամիջոց ու դատապարտյալին ցուցադրվող խրախուսանք, նույնիսկ այն դեպքում, երբ

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, ընդհանուր մաս, Երևան, 2003, էջ 408:

փոխարինվող ժամանակահատվածը մոտավորապես համապատասխանում է կալանավայրում գտնվելու առավելագույն ժամանակահատվածին: Մեր կարծիքով, նպատակահարմար չէ ազատագրկման վեց ամիսը փոխարինել երեք ամիս կալանքով, կամ նույնիսկ մեկ տարի ազատագրկումն երեք ամիս կալանքով, ինչը նույնպես, համաձայն ՀՀ ՔՕ 77-րդ հոդվածի, հնարավոր է:

Ըստ գործող քրեական օրենսդրության՝ կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, առավելագույն ժամկետն երեք ամիսն է: Հանցանքների համակցությամբ և դատավճիռների համակցությամբ պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելիս ազատագրկման մեկ օրվան համապատասխանում է կալանքի կամ կարգապահական գումարտակում պահելու մեկ օրը (ՀՀ ՔՕ 68-րդ հոդվածի 1-ին կետ): Այստեղից հետևում է, որ թվարկված պատժատեսակները, կարծես թե, համարժեք խստություն են պարունակում:

ՀՀ ՔՕ 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

Այստեղ օրենսդիրը բացարձակ խստության նույն աստիճանի վրա է դրել կալանքն ու որոշակի ժամկետով ազատագրկումը, որը չի բխում կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, որպես հանցավորին ազատությունից մեկուսացնող ավելի խիստ տարրեր պարունակող պատժատեսակի, բուն էությունից: Այս առումով կարծում ենք, որ օրենսդրի նման հաշվարկը ոչնչով արդարացված չէ և աննպատակահարմար է դարձնում կալանքի՝ որպես ինքնուրույն հիմնական պատժատեսակի, գոյությունը ՔՕ-ում: Եթե կալանքն ու որոշակի ժամկետով ազատագրկումը հավասար ներգործություն ունեն և ՔՕ 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասով կարող են կիրառվել նույն հարաբերության պայմաններում, ինչու՞մն է կալանքի՝ որպես ինքնուրույն պատժի, դերը, որը, ինչպես նշված է օրենսգրքում, ունի ներգործության ավելի ազդեցիկ տարրեր:

Հարցի ճիշտ լուծում կլինի, մեր կարծիքով, այն, որ 54-րդ հոդվածում առանձին նշվեր, որ հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը կարող է փոխարինել կալանքով՝ կալանքի մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների հինգ ժամվա դիմաց: Այս փոփոխությունը, որը մենք ցանկանում ենք առաջարկել մեր Հանրապետության օրենսդիր մարմին, հիմնավորված է այն առումով, որ կալանքը՝ որպես հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալին պահելու միջոց, էապես տարբերվում է որոշակի ժամկետով ազատագրվումից: Նման մոտեցումն ոչ միայն կհիմնավորի մեր կարծիքը, այլ պատճառաբանված հիմքեր կստեղծի կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, էության ճիշտ ընկալման համար գործող օրենսդրության մեջ, և դատարանին հնարավորություն կտա անհատական մոտեցում դրսևորել այն անձանց նկատմամբ, որոնք կխուսափեն հանրային աշխատանքներ կատարելուց: Կալանքը և որոշակի ժամկետով ազատագրվումը հավասար ծանրության պատժատեսակներ համարելը հասարակության մոտ կառաջացնի այդ պատժատեսակի գնահատման նույնացում, որը հակասում է քրեական ներգործության այսօրվա չափանիշներին:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, առանձնահատկությունը կայանում է նաև նրանում, որ կալանքի դատապարտված անձանց նկատմամբ չի կարող կիրառվել քրեական պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը (ՀՀ ՔՕ 76-րդ հոդված):

Ի տարբերություն ՌԴ ՔՕ (73-րդ հոդված), ՀՀ ՔՕ 70-րդ հոդվածը սահմանում է, որ եթե դատարանը կալանքի, ազատագրվման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակելիս հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին:

Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանը սահմանում է փորձաշրջան մեկից հինգ տարի ժամկետով:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, վերը շարադրված բնութագրերն այս կամ այն չափով հիմք են տալիս հետևություն անել այն մասին, որ կալանքն ազատագրկման տեսակներից է հանդիսանում ի թիվս որոշակի ժամկետով ազատագրկման և ցմահ ազատագրկման, սակայն իր ուրույն առանձնահատկություններով:

Մեր կարծիքով, կալանքը հանդիսանում է կարճաժամկետ ազատագրկում, դրա կրման առանձնահատուկ՝ միայն այս պատժատեսակին բնորոշ պայմաններով ու կարգով:

Կալանքը՝ որպես պատժի տեսակ, զրկում է դատապարտյալին որոշակի բարիքներից օգտվելու իրական հնարավորությունից, բացի այդ, կալանքի, ինչպես և ազատությունից զրկելու հետ կապված ցանկացած պատժատեսակի դեպքում, սահմանափակվում է այդ պատժի կրման ընթացքում անձի վարքագծի կամավոր ընտրության հնարավորությունը:

Կալանքի դեպքում սահմանափակվում է նաև քաղաքացիական իրավունքներից օգտվելու դատապարտյալի ազատությունը, ինչը չի նշանակում, որ անձն այդ իրավունքներից ի սպառ է զրկվում, սակայն պետության կողմից սահմանվում է դրանց իրականացման հատուկ կարգ:

Որոշ հեղինակների կարծիքով, քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող անձն իրավագուրկ չէ: Տվյալ դեպքում ազատությունից զրկելը պետք է ընկալվի բավականին սահմանափակ իմաստով, մասնավորապես տեղաշարժման ազատության հետ կապված իրավունքների առումով, այդ իսկ պատճառով կարելի է փաստել, որ «ազատությունից զրկել» եզրույթն իր բովանդակությանը չի համապատասխանում:¹

Վերը նշված տեսակետն անվիճելի համարվել չի կարող, սակայն հաշվի առնելով կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, առանձնահատկությունները՝

¹ Տե՛ս М.М. Кадакоева Лишение свободы и проблемы его исполнения. По материалам Краснодарского края и республики Адыгея. Автореф. Дис. канд. юрид. Наук., Краснодар, 1996, էջ 12:

ի տարբերություն ազատության զրկման հետ կապված այլ պատժատեսակների, որոնցով նրան օժտել է օրենսդիրը, մեր կարծիքով, այն էական նշանակություն ունի կալանքի էությունն ու նշանակությունը բացահայտելու հարցում:

Վերը նշվածի համատեքստում բավական մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում «հասարակությունից մեկուսացման» հասկացության վերաբերյալ հարցի պարզաբանումը:

Հասարակությունից մեկուսացումը հանդիսանում է անձին փակ տիպի քրեակատարողական հաստատություն տեղավորելու հետ կապված ցանկացած պատժատեսակի անբաժանելի մասը:

Ս.Ի. Դեմենտևի կարծիքով, ազատությունից զրկելն իրենից ներկայացնում է ոչ թե անձի մեկուսացումն ընդհանուր առմամբ ողջ հասարակությունից, այլ միայն ընտանիքից, գործընկերներից և շփման այն շրջանակից, որտեղ դատապարտյալը, որպես կանոն, գտնվել է մինչև դատապարտվելը:¹

Մեր կարծիքով, կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, պարագայում այս տեսակ հետևությունը բավականին պարզունակ է և ամբողջ ծավալով չի արտահայտում քննարկվող հասկացության բուն էությունը:

Անվիճելի է, որ դատապարտյալը պահպանում է որոշակի հարաբերություններ հասարակության հետ, սակայն հարկ է փաստել, որ բացառապես տեղեկատվական շփումը չի կարող որոշիչ գործոն հանդիսանալ, քանի որ հակասում է կալանքի էությանը:

Ազատության զրկման հետ կապված այս պատժի դատապարտված անձը զրկվում է հասարակության անդամների հետ շփման ընտրության ազատությունից, քանի որ նրա շփման շրջանակը սահմանափակվում է նույն բանտախցում պատիժ կրող անձանցով, կամ քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցներով: Բացի այդ, կալանքի դատապարտված անձը զրկվում է նաև հասարակական կյանքին ակտիվորեն մասնակցելու հնարավորությունից: Կալանքի կրման համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկին բնորոշ մեկուսացման աստիճանն

¹ St'u C.И. Дементьев Уголовные наказания и порядок их исполнения, Краснодар, 1993, էջ 25:

անվիճելիորեն ավելի բարձր է, քան ազատագրկման (որոշակի ժամկետով) դատապարտված անձանց համար:

Այժմ քննարկենք կալանքին՝ որպես քրեական պատժի տեսակին, ուղղակիորեն առնչվող հաջորդ, մեր կարծիքով, ոչ պակաս կարևոր գործնական ու տեսական նշանակություն ունեցող հարցը, որը կապված է պատժի նպատակների հետ, և որի շուրջ գիտական ու գործնական բուռն քննարկումները հատկապես աշխուժացան քրեական օրենսդրության բարեփոխման փուլում, հատկապես այն փուլում, երբ կալանքը որպես պատժատեսակ (հիմնական) սկսեցին կիրառել դատարանները:

Այս հարցի քննարկումը հատկապես կարևոր է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, արդյունավետությունը բացահայտելու, կալանքի կրման ժամկետները հիմնավորելու, ինչպես նաև կալանքի դատապարտված անձանց նկատմամբ ներգործության ծավալների, մեթոդների և միջոցների ճիշտ ընտրության համար: Կալանքի կիրառմամբ առաջին հերթին հետապնդվում է պատժիչ և կանխարգելիչ ներգործության տարրերի ամբողջականություն, որն իրականացվում է դատապարտյալին հասարակությունից խիստ մեկուսացմամբ:

Որպես քրեական պատժահամակարգի տարր կալանքը հետապնդում է այնպիսի նպատակներ, որոնք համընկնում են ընդհանրապես պատժի նպատակների և մասնավորապես ազատագրկման ձևով պատժի նպատակների հետ, սակայն դրանք պետք է բավարար չափով հստակեցված լինեն:¹ Վերլուծելով կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, էությունը, ինչպես նաև դրա նպատակները՝ հարկ է նշել, որ իրավաբանական գրականության մեջ այս հարցերին առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում:

Բացահայտելով պատժի էությունը՝ մի շարք հեղինակներ գտնում են, որ կալանքի, ինչպես և ցանկացած պատժատեսակի էությունը կայանում է մեղքի քաղման մեջ (Վ.Վ. Յակովլև ², Ա.Լ. Ռեմենսոն¹, Ն.Ա. Բելյան ², Մ.Դ. Շարգորոդսկի³ և այլք):

¹ Տե՛ս С.И.Дементьев, Уголовные наказания и порядок их исполнения, Краснодар, 1993, էջ 22:

² Տե՛ս В.В.Яковлев, Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретический аспект); Дисс... канд. юрид. Наук, Санкт-Петербург, 1999, էջ 74:

Կալանքի էության նման ըմբռնման հետ հարկ է մասամբ չհամաձայնվել: Առաջին հերթին, անհրաժեշտ է նշել, որ այն տեսակետը, համաձայն որի պատժի էությունն է հանդիսանում մեղքի քավումը, որոշակի հստակեցման կարիք ունի, այն լիարժեք ու ամբողջական չէ և չի բացահայտում սոցիալական այդ երևույթի ողջ էությունը: Բացի այդ, նման մոտեցումը չի բխում նաև օրենքից, քանի որ մեղքի քավումը, որպես պատժի նպատակ, քրեական օրենքը չի նախատեսում:

Ի հակադրումն դրան, հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ քրեական պատիժը հետապնդում է ոչ միայն մեղքի քավման, այլև հանցագործություն կատարած անձին ուղղելու և հանցագործությունների կատարումը կանխելու նպատակներ:⁴

Հեղինակների երրորդ խումբը գտնում է, որ պատիժն ամենևին չի հետապնդում մեղքի քավման նպատակ, այլ ուղեկցվում է դատապարտյալին որոշակի զրկանքների ենթարկմամբ և նրա իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակմամբ, որոնք ոչ թե պատժի նպատակներն են, այլ դրա իրագործման անխուսափելի պայմանն են (Վ.Ն. Կուլյայվցև⁵, Մ.Ա. Եֆիմով⁶, Ա.Ա. Պիոնտկովսկի⁷, Զ. Ա. Թադևոսյան⁸ և այլք):

Մեղքի քավումը որպես պատժի նպատակ դիտարկելու տեսակետի հակառակորդներն են նաև Վ.Ի. Կուրյանդսկին⁹, Ի.Ա. Եֆիմովը¹, Ա.Ա. Գեյցենզոնը², Ա.Ս. Շլյապոշնիկովը³, Ն.Ա. Ստրուչկովը⁴, Բ.Ս. Նիկիֆորովը⁵ և այլք:

¹ Տե՛ս Ա.Л.Ременсон, Является ли кара целью уголовного наказания. Сборник Томского государственного университета, Томск, 1959.

² Տե՛ս Н.А.Беляев, Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях, М., 1993, էջ 25:

³ Տե՛ս М.Д. Шаргородский, Наказание, его цели и эффективность, Ленинград 1973.

⁴ Տե՛ս И.И. Карпец, Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. Госюриздат. М., 1961, էջ 38; В.Г.Смирнов, Функции уголовного права. Изд-во ЛГУ, 1965, էջ 90:

⁵ Տե՛ս В.Н.Кудрявцев Предупреждение преступлений – важная форма борьбы с пережитками капитализма в сознании людей, «Советская юстиция», № 2, էջ 18:

⁶ Տե՛ս М.А.Ефимов лишение свободы как вид уголовного наказания. Сборник ученых трудов, Свердловск, 1964, вып. 1, էջ 187-188:

⁷ Տե՛ս А.А.Пионтковский Основные вопросы уголовного права в проекте «Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик», «Советское государство и право», 1958, № 9, էջ 84:

⁸ Տե՛ս 3.А.Тадевосян Штраф как мера наказания, Ереван, 1978, էջ 37-39:

⁹ Տե՛ս В.И.Курляндский, Основание уголовной ответственности, «Юриздат», М., 1974, էջ 34:

Ինչպես իրավագիտորեն նշում է Ս.Ի.Նոյը, մեղքի քավումը բնութագրական է ոչ միայն քրեական պատժին, այլ նաև իրավական ներգործության մի շարք այլ միջոցներին⁶, այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է խոսել քրեական իրավունքում մեղքի քավման մասին:

Վ.Ա.Նիկոնովն առաջարկում է հստակեցնել պատժի էությունը՝ տարբերելով պատժի էությունն ընդհանրապես և քրեական պատժի էությունը մասնավորապես:

Հեղինակի կարծիքով, քանի որ «պատիժ» եզրույթը հայտնի է ոչ միայն քրեական իրավունքում, այլ ավելի լայն կիրառություն ունի, հետևաբար մեղքի քավումը կարելի է բնութագրել որպես ընդհանրապես պատժի էություն (ինչ-որ կանոններ, նորմեր խախտելու համար հատուցում): Իսկ ռեպրեսիան բնութագրում է հենց քրեական պատիժը և հանդիսանում է մեղքի քավում:⁷ Հեղինակի այս տեսակետից ուղղակիորեն հետևում է, որ որպես քրեական պատժի էություն անհրաժեշտ է դիտարկել հենց քրեորեն պատժելի արարք կատարած անձի մեղքի քավումը:

Մեր կարծիքով, մեղքի քավումն որպես քրեական պատժի տեսակ հանդիսացող կալանքի էության հասկացություն դիտարկելը բավականին ընդհանրական բնույթ է կրում և չի արտահայտում քննարկվող պատժատեսակի բուն էությունը:

Մեղքի քավումը դա պատժի էությունն է, այլ ոչ թե դրա նպատակը, հակառակ դեպքում, եթե պատժի իրագործման նպատակն ու նրա էությունը համընկնեին

¹ Տե՛ս В.А.Ефимов Проблемы лишения свободы как вида наказания в законодательстве, судебной и исполнительно-трудовой практике. Автореф. дисс... докт. юрид. наук, Л., 1996:

² Տե՛ս А.А.Герцензон, Об основах уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик, Госюриздат, М., 1959, էջ 43:

³ Տե՛ս А.С.Шляпошников, Ленинские принципы уголовной политики, «Советское государство и право», 1968, № 4, էջ 20:

⁴ Տե՛ս Н.А Стручков, Проблема наказания в проектах общесоюзного и республиканского уголовного законодательства, «Советское государство и право», 1958 №7, էջ 100:

⁵ Տե՛ս Б.С. Никифоров, Некоторые вопросы кодификации советского уголовного права, Сб. «Сорок лет советского государства и права, развитие правовой науки» Тезисы докладов, изд. ЛГУ, 1957, էջ 42:

⁶ Տե՛ս С.И. Ной Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве. Саратов. Изд-во Саратовского университета, 1962, էջ 37:

⁷ Տե՛ս В.А. Никонов Уголовное наказание и его общепредупредительное воздействие на преступность: Учебное пособие. Тюмень: ВШ МВД РФ (России), 1992, էջ 11:

պատժի նպատակահարմարության և արդյունավետության հետ, հարց ի սպառ չէր առաջանա, քանի որ պատժի կիրառման ցանկացած դեպք կհամարվեր արդյունավետ այն հիմքով, որ դրա նպատակը կհամընկներ արդյունքի հետ: Հետևաբար, խոսելով մեղքի քավման մասին, կարելի է ասել, որ այն պատժի օբյեկտիվ հատկություններից է, որն ուղղված է քրեական օրենքով ամրագրված պատժի նպատակների իրագործմանը: Այսինքն, դա այն գործընթացն է, որի ներգործության տարրը կրելով՝ դատապարտվածը ոչ միայն ուղղվում է, այլ ենթադրվում է, որ չի կատարի նոր հանցանք: Փաստորեն, պատիժը, արտահայտված կալանքի տեսքով, ոչ թե իր առջև նպատակ է դնում դատապարտյալին ենթարկել որոշակի զրկանքների նրա կատարած արարքի համար, այլ զրկանքների է ենթարկում վերջնական նպատակ հետապնդելով՝ ուղղել հանցանք կատարած անձին և կանխել հանցագործությունները: Ի դեպ, «կանխել հանցագործությունները» հասկացության տակ ոչ միշտ պետք է հասկանալ միայն դատապարտվածի կողմից նոր հանցանք չկատարելը, այլև հանցագործությունները չկատարելը մեր հասարակության այն անդամների կողմից, որոնք հակում ունեն կատարել քրեորեն դատապարտելի արարքներ, ավելի հստակ ասած, պատժի նպատակն է հանցավորի ուղղվելը և հանցագործությունների չկատարումը դատապարտյալի (հատուկ նախազգուշացում) և հասարակության մյուս՝ անկայուն անդամների կողմից (ընդհանուր նախազգուշացում): Ընդհանուր նախազգուշացման մասին թեև ՀՀ ՔՕ-ն (48-րդ հոդված) հատուկ չի նշում, այդուհանդերձ այդ ենթադրվում է, քանի որ քրեական պատիժն ինչքան էլ անհատական բնույթ ունի և կիրառվում է որոշակի հանցանք կատարած անձի նկատմամբ, այնուամենայնիվ այն իր ազդեցությունն է թողնում հասարակության անդամների որոշակի զանգվածի վրա՝ նախազգուշացնելով նրանց, որ հանցանք կատարելու դեպքում նրանց քրեական ներգործության միջոցով պատժելը անխուսափելի կլինի:

Մեղքի քավումը՝ որպես պատժի բնորոշ հատկանիշ, որը կայանում է դատապարտված անձի որոշակի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման մեջ, օրգանապես կապված է պատժի դաստիարակչական ներգործության հետ, որը նպատակ է հետապնդում ուղղել հանցագործություն

կատարած անձին և կանխարգելել նրա հետագա հնարավոր հանցավոր գործունեությունը:

Հաշվի առնելով կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, կրման ընթացքում դաստիարակչական միջոցների սակավությունը, մեղքի քավումը դաստիարակչական արդյունքի հիմնական կրողն է հանդիսանում, որը նպաստում է հանցագործություն կատարած անձի ուղղմանը՝ նրան որոշակի տանջանքներ ու զրկանքներ պատճառելով և հանցավոր վարքագծի հանդեպ բացասական ներուժ ձևավորելով:

Պատժի նպատակներն ամրագրված են ՀՀ գործող ՔՕ 48-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ պատժի նպատակն է վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները:

Պատժի նպատակների շարքում առաջին տեղը զբաղեցնում է սոցիալական արդարության վերականգնումը:¹ Մեր կարծիքով, այս տեսանկյունից պատժի հնարավորություններն անսահման չեն: Բացի այդ, այս նպատակը հաճախ է կասկածի տակ դրվում ու քննադատության ենթարկվում, քանի որ կրում է մեծ գաղափարական ու քաղաքական բեռ, և որ ամենակարևորն է, հստակեցված չէ, միաժամանակ կրելով ընդհանրական բնույթ, ինչն ոչ թե անհատականացնում է քրեական պատիժը, այլ այն ընդհանրացնում է սոցիալական այլ երևույթների հետ և ամենևին չի խոսում քրեական օրենքի, ընդհանրապես, և քրեական պատժի, մասնավորապես, մարդասիրական բնույթի մասին:

Հարկ է նկատել, որ քրեական օրենքը չի բացահայտում «սոցիալական արդարության» հասկացությունը, որն ավելի շուտ գնահատողական բնույթ է կրում:

Կալանքի դեպքում սցիալական արդարության վերականգնումը՝ որպես պատժի նպատակ, որոշակի առումով դրվում է կասկածանքի տակ: Այսպես, հափշտակությունների վերաբերյալ քրեական գործերով դատապարտված անձանց նկատմամբ կալանքի սահմանումը վնասի հատուցման պայմանով կարող է արդյունավետ լինել, եթե անձը լինի ֆինանսապես վճարունակ (մի կողմից՝ հարթում է պատճառած վնասը, մյուս կողմից՝ կրում է բավական ներգործությամբ օժտված պատիժ): Իսկ ֆինանսապես անվճարունակության դեպքում կալանքի

¹ St'u Л.К. Айвар, О кризисе уголовной политики, Евразийский юридический журнал, N7(14) 2009, էջ 36:

դատապարտելիս սոցիալական արդարության տարրը՝ որպես պատժի առաջնային նպատակ, դառնում է անիրականանալի, քանի որ հանցագործությունից տուժած անձին առաջին հերթին հետաքրքրում է իրեն պատճառված վնասի վերականգնումը, նոր միայն հանցավորին այդ պատժի ենթարկելով՝ պատժի նպատակի իրականացումը: Ինչպես ցույց է տալիս հափշտակության գործերով տուժողների վարքագիծը, նրանք նույնիսկ հրաժարվում են բացասական գնահատականներ տալ այն անձանց, որոնք կատարել են, օրինակ, գողության, կողոպուտի, խարդախության համար նախատեսված հոդվածներով (<< ՔՕ 176-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 177-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 178-րդ հոդվածի 1-ին մաս) արարքներ՝ հույս ունենալով նրանցից հետ ստանալ իրենցից հափշտակվածը, քանի որ մտավախություն ունեն, որ նրանք կպատժվեն կալանքի կամ նույնիսկ երկարաժամկետ ազատազրկման առանց պատճառած վնասի փոխհատուցման:

Խոսելով կալանքի ձևով պատժի կրման ընթացքում վերջինիս նպատակներից երկրորդի՝ «հանցավորի ուղղման» իրագործման մասին՝ հարկ է նախ և առաջ բացահայտել դրա հասկացությունը:

Ն.Ա. Բելյանը հանցագործի ուղղումը բնութագրում է որպես հանցագործի անձի փոփոխություն, որը վերածում է նրան հասարակության համար անվնաս և անվտանգ անձի:¹

Մի շարք գիտնականների կարծիքով, տվյալ հասկացությունը, հանցագործի անձի մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունների և օրինապահ վարքագծի մոտիվացիայի ամբողջականությունն է, որը կարելի է բաժանել հանցագործություն կատարած անձի «իրավաբանական» և «փաստացի» ուղղման:²

Առաջին դեպքում հակաիրավական վարքագծի հակված անձը հրաժարվում է հետագա հանցավոր վարքագծից՝ հանցագործությունների համար նախատեսված քրեաիրավական սանկցիաներից խուսափելով, որոնք բնականաբար իր համար անբարենպաստ են՝ անկախ իր վարքագծի գնահատականից: Երկրորդ դեպքում

¹ St'u H.A. Беляев Цели наказания и средства их достижения в ИТУ. Автореф. дисс... докт. юрид. Наук, Л., 1963, էջ 12:

² St'u И.И. Карпец Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы, Москва, 1973, էջ 252, 256:

տեղի է ունենում հանցավոր գործունեությունից հրաժարում անձի գիտակցության մեջ տեղի ունեցած փոփոխությունների արդյունքում՝ հասարակության կողմից սահմանված համամարդկային արժեքներն ընդունելու և հավանության արժանացնելու հետևանքով:

Ի համադրումն այս կարծիքի, Ս.Ի.Դեմենտևը, օրինակ, համաձայն չէ հանցագործի ուղղումը «բարոյականի» և «իրավաբանականի» բաժանելու մոտեցման հետ: Նրա կարծիքով, կարող է գոյություն ունենալ դատապարտված անձի միայն «բարոյական»¹ ուղղում, որը ենթադրում է հանցագործի անձի մեջ արմատական փոփոխություններ: Այս տեսակետը հիմնավորվում է հանցագործություն կատարած անձին կյանքի արտակարգ, ոչ սովորական իրավիճակում դնելու դեպքում «իրավաբանորեն ուղղված» անձի օրինապահ վարքագծի դրսևորմամբ:

Մեր կարծիքով, լիովին բավարար է պատժի իրագործման ընթացքում հանցագործություն կատարած անձի իրավաբանական ուղղման հասնելը, հետևաբար այդ հասկացությունը լիարժեք գոյության իրավունք ունի:

«Փաստացի» կամ «բարոյական» ուղղումը, որն իր բնույթով մոտ է «վերադաստիարակություն» հասկացությանը, հանդիսանում է գործնականում շատ հազվադեպ հանդիպող երևույթ: Ի դեպ նշենք, որ ՀՀ նախորդ՝ 1961 թ. ընդունված ՔՕ-ում (40-րդ հոդված) հանցավորի վերադաստիարակությունը դիտվում էր որպես քրեական պատժի առաջնային նպատակներից մեկը: Այդ հասկացությունը գործող օրենսգրքում թեև չկա, այդուհանդերձ կարծում ենք, որ «ուղղել պատժի ենթարկված անձին» հասկացությունն իր մեջ ներառում է ոչ միայն նրա ուղղումն, այլ նաև վերադաստիարակությունը, քանի որ անհնար է անձի ուղղվելն առանց նրա մոտ վարքագծի նոր կանոնների ձևավորման, վերափոխման, վերադաստիարակության, թեկուզ միայն այն հիմնավորմամբ, որ վերագնահատելով իր նախկին հանցավոր վարքը՝ անձը կարող է ձերբազատվել արատավոր հատկություններից ու բռնել ճիշտ ճանապարհ, որը նրան հետ կպահի նոր դատապարտելի արարքներ կատարելուց: Այս նպատակի իրականացմամբ դատապարտյալի մոտ ձևավորվում է հարգալից վերաբերմունք մարդկանց, հասարակության նկատմամբ, ազնիվ վերաբերմունք

¹ St'u C.И. Дементьев Уголовные наказания и порядок их исполнения, Краснодар, 1993, էջ 28:

աշխատանքի նկատմամբ, համակեցության կանոնների պահպանում, իրավապահ վարքի դրսևորում և այլն:

Ինչ վերաբերում է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, իրագործման ընթացքում պատժի այս նպատակի իրականացման հնարավորությանը, ապա, մեր կարծիքով, այն խիստ կասկածի տակ է դրվում, հաշվի առնելով այս պատժատեսակի՝ քրեական օրենքով նախատեսված ժամկետների խիստ սահմանափակ բնույթը, որի պայմաններում հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող կարճաժամկետ ներգործությունը, որպես կանոն, ունակ չէ խորությամբ ազդել անձի գիտակցության վրա:

Ասվածից հետևում է, որ քրեական պատժի այս նպատակի իրագործումը պետք է նվաճված համարվի անձի «իրավաբանական» ուղղման դեպքում, որը ենթարկվում է կարճաժամկետ «շոկային» ազդեցության: Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ հանցավորի ուղղումը չպետք է վերագրել միայն պատժի կրման ընթացքում նրա վրա թողած այն ազդեցությամբ, որը բնորոշ է կալանքին:

Փաստենք, որ կալանքի նշանակումն ընթանում է դատապարտյալի վրա դատաքննչական մարմինների կանխարգելիչ ազդեցությամբ, որոնց գործունեությունն արդեն որոշակի սահմանափակումներ է առաջացնում հանցագործություն կատարած անձի համար, թեկուզ միայն այն առումով, որ նրա վարքը հասարակության կողմից գնահատվում է բացասական: Իսկ հասարակության կողմից անձի արարքի՝ գործողության կամ անգործության, վերջնական բացասական գնահատականը պետության հատուկ մարմնի՝ դատարանի որոշմամբ սահմանված պետական հարկադրանքի միջոցի կիրառումն է:¹

Այս համատեքստում հատկանշական է պրոֆեսոր Ն.Ա.Ստրուչկովի կարծիքը, որ հանցագործն արդեն քրեական գործի քննության ժամանակ ենթարկվում է ուղղիչ ներգործության, վերադաստիարակության:²

¹ Տե՛ս Ս.В.Глаголев, Юридическая ответственность в системе мер государственного принуждения: автореф. диц. кандидата юридических наук, Саратов, 2007г., էջ 8-10:

² Տե՛ս Н.А. Стручков, Проблема наказания в проектах общественного и республиканского уголовного законодательства, “Советское государство и право”, 1958, № 7, էջ 101. Այս մասին տես նաև, И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин, Ответственность по советскому законодательству, М., 1971, էջ 117:

Հանցագործության փաստի առթիվ դատաքննչական մարմինների գործունեությունն արդեն ուղղման ու վերադաստիարակման դեր է խաղում: Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, ներգործության, հանցավորի վրա թողած սահմանափակման հնարավորությունները թեև պակաս են, համեմատած ավելի խիստ պատժատեսակների, այդուհանդերձ դրա դաստիարակչական դերը դատապարտյալի վրա հոգեբանական մեծ ազդեցություն է թողնում: Հանցագործության կանխումը՝ որպես քրեական պատժի նպատակ, կարևորագույն դեր է զբաղեցնում ՀՀ ՔՕ 48-րդ հոդվածի բովանդակության մեջ: Ընդհանուր նախազգուշացման գործառույթն իրականացվում է քրեաիրավական ներգործության փուլում, որը կանխարգելիչ ազդեցություն է թողնում հասարակության այն անդամների վրա, որոնք հակում ունեն հանցանք կատարելու: Օրենսդրի կողմից քրեական պատիժների համակարգում նոր պատժատեսակի ներմուծումը հետապնդում է հատուկ ուղղվածություն, որ դատապարտյալը չի կարող խուսափել պատժի կրումից, քանի որ գտնվում է կալանատանը խիստ մեկուսացված և պատժի կրումն ունի ազդեցության որոշակի շրջանակ, որը բացառում է շփումն այլ դատապարտյալների հետ: Սակայն կալանքի՝ որպես պատժի տարատեսակի, կիրառումը, առաջնային պլան է մղում պատժի հատուկ նախազգուշացման նպատակը, ընդհանուրը մղելով երկրորդական պլան, դրա համար էլ պետք է նշել, որ այն ավելի արդյունավետ կգործի այն անձանց նկատմամբ, ովքեր առաջին անգամ են ազատությունից զրկվում և այն անձանց նկատմամբ, որոնք գտնվում են այսպես ասած «ռիսկային խմբում»: Այս պատժատեսակը պետք է կիրառել այն անձանց նկատմամբ, որոնք արարքները կատարել են նաև անզգուշությամբ: Դրա համար նախաքննության և դատքննության ընթացքում անհրաժեշտ է մանրակրկիտ քննության առնել այն հարցը, թե արդյոք հենց կալանքն է արդյունավետ այն միջոցը, որը կարելի է կիրառել որոշակի հանցանք կատարած անձի նկատմամբ: Դատարանը պետք է կազմի այդ անձի հետագա վարքի ուրվապատկերը, որ կալանքի կիրառմամբ ապահովվի արարքի հատուկ և ընդհանուր նախազգուշացման նպատակների իրականացումը:¹

¹Տե՛ս Ս.Փ. Милюков, Вопросы совершенствования Общей части уголовного законодательства

Համաձայն ՀՀ ՔՕ 84-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի՝ դատվածությունը մարվում է ազատագրվումից ավելի մեղմ պատժի դատապարտված անձանց նկատմամբ նշանակված պատիժը կրելու մեկ տարին լրանալուց հետո: Դատվածության փաստը, իրավաբանական տեսակետից, բավական անցանկալի հետևանք է դատապարտյալի համար, օրինակ, անձը որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից է զրկվում: Ինչպես նշեցինք վերևում, ՀՀ ՔՕ-ն կալանքի կիրառումը հնարավոր է համարում միմիայն ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ, հասկանալի է երկրնտրելիության սկզբունքով, քանի որ նշված հանցագործությունների վերաբերյալ հոդվածների սանկցիաներն որպես պատիժ կալանքից զատ նախատեսում են նաև որոշակի ժամկետով ազատագրվումը, որն առանձին դեպքում կարող է սահմանվել մինչև հինգ տարի ժամկետով, և տուգանքը:

Այս իրավիճակը հաշվի առնելով՝ եթե դատարանը, պատժի անհատականացման սկզբունքը պահպանելով, կիրառի կալանք ՔՕ այն հոդվածներով, որոնք կալանքի հետ զուգահեռ նախատեսում են ազատագրվում (օրինակ մինչև հինգ տարի ժամկետով), ապա պատժի կարևորագույն նպատակներից մեկը՝ հանցավորի ուղղումը, հազիվ թե, իրականանա: Դա բացատրվում է նրանով, որ կալանքի՝ որպես քրեական ներգործության միջոցի, պատժողական տարրը հասարակության համար առավել վտանգավոր արարքներ կատարած անձանց համար այնքան էլ բարձր չէ, ի համեմատ որոշակի ժամկետով ազատագրվման:

Մեր կարծիքով, կալանքը նաև պետք է ապահովի պատժի ընդհանուր նախազգուշական նպատակը, գլխավորապես իր ազդեցության՝ անձին հասարակությունից խիստ մեկուսացնելու տարրով: Կալանքի ավելի երկար ժամկետով նշանակումը, կարծում ենք, որ էապես կբարելավի պատժի ընդհանուր նախազգուշական նպատակի իրականացումը:

Կալանքի կիրառումը գործող քրեական օրենսդրության մեջ նախատեսված է բազմազան հանցավոր արարքների համար: Այն տարբերվում է մյուս

(Криминологические и уголовно-правовые вопросы борьбы с преступностью, Волгоград, 1994, էջ 30:

պատժատեսակներից ներգործության իր առանձնահատկությամբ: Կալանքի և որոշակի ժամկետով ազատազրկման ընդհանրությունը կայանում է նրանում, որ երկու պատժատեսակների դեպքում էլ, որպես կանոն, անձը մեկուսացվում է հասարակությունից, իսկ որպես բացառիկ հատկանիշ, կալանքի դատապարտված անձը, ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ մնալով հանդերձ, հասարակությունից խիստ մեկուսացված պայմաններում է պահվում:

Հավանաբար քրեական պատժի ինչպես քննարկվող, այնպես և մյուս նպատակների իրագործման համար կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, օրենքով սահմանված կարճաժամկետ բնույթն օրենսդիրը «փոխհատուցել է» դրա կրման պայմանների բավարար խստությամբ: Մարդու ազատությունն անձնական և սոցիալական կարևոր բարիք է, որը համարժեք է այնպիսի բարիքներին, ինչպիսիք մարդու կյանքն ու առողջությունն են: Դրա համար էլ այդ բարիքի սահմանափակումը անձն ընդունում է բավական ծանր, և այն ունենում է իր դաստիարակչական ու կանխարգելիչ նշանակությունը:¹

Այս առումով, կարծում ենք, որ ՌԴ օրենսգիրքը (հոդված 54) կալանքի ժամկետը սահմանելով մեկ ամսից մինչև վեց ամիս, ավելի արդյունավետ է լուծում խնդիրը, քանի որ մինչև վեց ամիս կալանքի ձևով պատիժ կրող անձն ավելի կզգա դրա ներգործության տարրերն ու դրանով կապահովվի պատժի նպատակների իրականացումը:²

Չնայած կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, խիստ ներգործուն էությանը՝ դատապարտյալի «խիստ մեկուսացման պայմաններում» անգամ, եթե կրման ժամկետը շատ կարճ է, հազիվ թե հնարավոր լինի լուրջ արդյունքներ ապահովել, քանի որ անձի ուղղման, վերադաստիարակման, նոր դրական

¹ Ст'у И.Т.Фаттахов, Наказания, ограничивающие личную свободу осужденного, диссертация кандидата наук, Казань, 2004г., էջ 2:

² Ст'у Վ.Վ.Սվերչկովը ՌԴ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի մեկնաբանություններում նշում է, որ մեկ ամսից պակաս կալանքի կիրառումը նախատեսված է այն դեպքերում միայն, երբ կալանքը փոխարինվում է պարտադիր աշխատանքներով կամ ուղղիչ աշխատանքներով: Ст'у Комментарий к уголовному кодексу РФ, 9-е издание, под редакцией В.Т.Томина, В.В.Сверчкова, Чрайт, М, 2013г, էջ 119, այդ մասին տես նաև Уголовное право России, Общая и Особенная части, под редакцией И.А.Парога, Проспект, М, 2014г., էջ 218:

հատկանիշների ձեռքբերման, հասարակությանն ինտեգրվելու, դրական վարք ունենալու և իր ամենօրյա գործունեության մեջ նշված հատկանիշները ցուցաբերելու գործընթացը բավական բարդ և հակասական է և զերծ չէ առանձին շեղումներից: Հետևաբար, համեմատաբար երկար ժամանակով պատժի կրումը (առավելագույնը վեց ամիս), մեր կարծիքով, կարող է հանդիսանալ այն նախապայմանը, որը առավելագույնս կնպաստի դատապարտյալի հետագա վարքագծի վրա դրական ազդեցություն թողնելուն: Ըստ այդմ, նպատակահարմար ենք գտնում ասել, որ մեր երկրի օրենսդիր մարմինն, օրենսգրքում նման փոփոխություն կատարելով, կարող է նպաստել կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, արդյունավետության հետագա բարձրացմանը:

Քրեական պատժի հաջորդ և վերջին նպատակն է հանդիսանում հանցագործությունների կանխումը:

Ընդհանուր նախազգուշացումն իրականացնում է իր գործառույթները, ինչպես նշեցինք վերևում, քրեաիրավական արգելքի փուլում օգտագործելով պատժի սպառնալիքի մոտիվացիոն ներգործությունը:

Օրենսդրի կողմից պատժի նոր տեսակի սահմանումը հանցագործություն կատարած անձի վրա ներգործում է հետևյալ կերպ. մի կողմից՝ ավելի է դժվարացել քրեական պատասխանատվությունից խուսափելը, իսկ մյուս կողմից՝ պատժի կրման պայմաններն ավելի են խստացել:

Պատժի նշանակման փուլում կատարված հանցագործության համար որոշակի անձին արդարության սկզբունքի կիրառման պայմաններում պատժելու պահանջը և հանցագործություն կատարած անձին բնութագրող հանգամանքներն, ըստ ամենայնի, հաշվի առնելը, ինչ-որ չափով չեզոքացնում են պատժի ընդհանուր նախազգուշացման նպատակը՝ առաջնությունը տալով հատուկ նախազգուշացմանը:

Կարելի է ենթադրություն անել այն մասին, որ կալանքն առավել արդյունավետ կարող է ազդել նախկինում չդատապարտված անձանց կամ առաջին անգամ հասարակությունից մեկուսացման դատապարտված անձանց վրա: Սակայն հարկ է նշել, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում դատարանը պետք է քննարկի ազատության սահմանափակման հետ չկապված պատժի նշանակման

հնարավորության հարցը՝ տեսադաշտում պահելով պատժի նպատակների ապահովման խնդիրը, հետո նոր միայն քննարկի ավելի խիստ պատիժ կիրառելու նպատակահարմարությունը: Առհասարակ, հասարակության զարգացման արդի փուլում բացառիկ անհրաժեշտություն է կիրառվող քրեական պատասխանատվության տարբերակման (դիֆերենցացման), կատարված արարքի ծանրության համապատասխանելիության և նպատակահարմարության հարցի քննարկումը, իրավաբանական պատասխանատվության այլ տարատեսակների կիրառման հետ համեմատելը և ամենաարդյունավետ պատասխանատվության ընտրությունը կանխորոշելը:¹

Սա օրենսդրի ուղղակի պահանջն է ՀՀ ՔՕ 61-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները:

ՌԴ ՔՕ մեկնաբանություններում նշվում է, որ կալանքի էությունը պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի խիստ մեկուսացումն է հասարակությունից, որի կիրառումն արդյունավետ է առաջին անգամ հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ:²

Նախկինում դատապարտված անձանց նկատմամբ կալանքի ձևով պատժի նշանակման դեպքում պատժի վերը նշված նպատակի իրագործման հնարավորությունը կլինի ոչ իրատեսական կամ առնվազն՝ ոչ արդյունավետ:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, կարևոր հատկանիշներից մեկը կայանում է նրանում, որ այն պետք է կիրառվի, ինչպես նշված է ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածում, այլ պայմանների պահպանմամբ, այնպիսի անձի նկատմամբ, որի նկատմամբ կալանավորումն որպես խափանման միջոց չի կիրառվել: Կարծում ենք, որ այս հասկացությունն այն իմաստն ունի, որ անձը չպետք է «ընտելացած» լինի հասարակությունից մեկուսացման «դառնությանը», նրա համար բացարձակապես

¹ Տե՛ս Օ.Ю.Авдеев, Некоторые аспекты межотраслевой дифференциации ответственности за получение незаконного вознаграждения по службе, Вестник Ярославского государственного университета имени Демидова, Серия гуманитарные науки, N1, 2012г., էջ 71-78:

² Տե՛ս Е.В.Лошенко, Комментарий к уголовному законодательству Российской Федерации (постатейный), под редакцией Г.А. Есакова, 2-е издание. «Проспект», М., 2011, էջ 65:

անծանոթ պետք է լինեն մեկուսարանային պայմանները, որոնք հայտնի է, որ ունեն ներագդման որոշակի խթանիչներ, որպեսզի կալանքի դատապարտվածը, գտնվելով «խիստ մեկուսացման պայմաններում», ամբողջովին զգա այդ պատժատեսակի էությունը, ներգործության ուժը և իր համար անի լուրջ հետևություններ: Իսկ եթե կալանքի ենթարկված անձին ծանոթ են կալանավորման պայմանները, ապա կալանքից «շատ բան» պահանջելը դատապարտյալին ուղղելու տեսանկյունից, հազիվ թե, հնարավոր լինի: Այս առումով կարծում ենք, որ նպատակահարմար չէ նաև հանցագործությունների համար նախկինում ազատազրկման դատապարտված անձին նոր հանցագործություններ կատարելու դեպքում դատապարտել կալանքի, քանի որ, ինչպես ասացինք, նա արդեն ընտելացել է ազատազրկման վայրի պայմաններին, հետևաբար, կարճ ժամկետով, թեկուզ մինչև վեց ամիս, կալանքի դատապարտելը, պատժի կրման խիստ մեկուսացման պայմաններում, կլինի սովորական բան նրա համար:

Եթե հանցագործը նախկինում կրել է ազատազրկում, իսկ քրեական օրենքի սանկցիան, որով նա կրկին ենթարկվում է պատասխանատվության, չի պարունակում ավելի խիստ պատժատեսակ, քան կալանքն է, այդ անձը կարող է դատապարտվել կալանքի, եթե դատարանը նպատակահարմար համարի հենց այդ պատժատեսակի կիրառմամբ արձակել դատավճիռը:¹ Այստեղ ակնհայտ է, որ դատարանի համար այլ ելք չկա, քան կալանքի կիրառումը, հետևաբար, որպես բացառություն, հարցի նման լուծումը պետք է համարել ընդունելի:

Ի տարբերություն ՀՀ ՔՕ ուղղակի պահանջի, որ կալանքը չի կարող նշանակվել այն դեպքում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառվել է անձի նկատմամբ, ՌԴ ՔՕ համապատասխան հոդվածը նման կարգ չի սահմանել: Այստեղից էլ բխում է, որ եթե անձի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրվել է կալանավորումը և դատարանի դատավճռով նա դատապարտվում է կալանքի, ապա կալանավորման ժամկետը հաշվվում է որպես կալանքի կրման ժամկետ:²

¹Տե՛ս С.Ф. Милюков, Российская система наказаний, СПб, 1998, էջ 21:

²Տե՛ս Н.Г.Иванов, Уголовное право России Общая часть, Юрайт, М, 2014г., էջ 437, Уголовное право России Общая часть, отв. редактор И.Я.Козаченко, Инфра, М, 2013г, էջ 402:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, արդյունավետության մասին այսօր թերևս քիչ կարելի է խոսել դատական պրակտիկայում ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ կիրառելու դեպքում, քանի որ այսօր այն ցածր տոկոս է կազմում քրեական պատիժների կիրառման ընդհանուր սանդղակում, այդուհանդերձ այդ պայմաններում էլ կալանքի կիրառումը նախկինում ազատազրկման ձևով պատիժ կրած անձանց նկատմամբ կիրառելը, մեր կարծիքով, պետք է համարել անընդունելի:

Մեր կողմից իրականացված սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքում հանգել ենք այս եզրակացության, որ կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, մուտքը քրեական պատժահամակարգ ոչ միայն անհրաժեշտություն էր, այլ այն կարող է հանդիսանալ բազմաբնույթ հանցագործությունների դեմ պայքար մղելու արդյունավետ միջոց՝ դրանով նվազեցնելով ժամկետային ազատազրկման չափն ընտրված պատժատեսակների կիրառման ցանկում:

Հարցման ենթարկված իրավաբանների՝ պրակտիկ աշխատողների (դատախազներ, քննիչներ, օպերատիվ աշխատողներ, փաստաբաններ), շուրջ 65%-ը կարծիք են հայտնել, որ կալանքի մուտքը քրեական օրենսդրություն դրական ազդեցություն կունենա արդարադատության իրականացման գործընթացում, կալանքին բնորոշ կարճ ժամկետով ազատազրկումը կնպաստի քրեական պատժի նպատակների իրականացմանը: Իսկ կալանքի կիրառման հիմնախնդրի վերաբերյալ մեր հարցին, թե «նպատակահարմար եք համարում կալանքի կիրառումը նախկինում ազատազրկման ձևով պատիժ կրած անձանց նկատմամբ», հարցվողների բացարձակ մեծամասնությունը՝ 78,2%-ը, տվել է բացասական պատասխան:

Սոցիոլոգիական հետազոտության շրջանակներում մեր կողմից հարցման ենթարկված պրակտիկ աշխատողներին առաջարկվել էր պատասխանել, թե արդյունավետ եք համարում կալանքի առավելագույն չափը թողնել ինչպես գործող օրենսդրության մեջ է նախատեսված՝ երեք ամիս, թե այն ավելացնել մինչև վեց ամիս կամ 12 ամիս ժամկետով:

Պատասխանը հետաքրքիր էր այն առումով, որ հարցվողների 69,5%-ի կարծիքով, կալանքի առավելագույն ժամկետը պետք է սահմանվի վեց ամսից ոչ պակաս ժամկետով: Սոցիոլոգիական հետազոտության անցկացման ժամանակ հարցվողների հետ մեր զրույցներում նրանք բացատրում էին, որ կարող են լինել դատապարտյալներ, որոնց վրա արդյունավետ ներգործություն կարելի է ապահովել, եթե նրանց նկատմամբ սահմանվի մինչև երեք ամիս ժամկետով կալանք: Իսկ եթե մենք հետապնդում ենք նպատակ, որպեսզի կրճատվեն ժամկետային ազատազրկման կիրառման շրջանակները հոգուտ կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, որի կրման պայմաններում դատապարտյալը քիչ առնչություն կունենա ազատազրկման դատապարտված այլ անձանց հետ՝ նրանցից ընդօրինակելով ավելի բացասական հատկանիշներ ու բնավորության գծեր, քանի որ անվիճելի է ազատազրկման դատապարտված անձանց վրա քրեակատարողական հիմնարկներում մյուս դատապարտյալների բացասական ազդեցության հետևանքները. կալանքի դատապարտված անձը շփվելով միայն նույն պատժատեսակի դատապարտված անձանց հետ, որոնք նախկինում ազատազրկման հետ կապված պատիժների դատապարտված չեն եղել, «սովոր» չեն եղել ազատազրկման վայրի «մթնոլորտին»՝ նրանց կալանքի դատապարտվելը կարելի է ենթադրել, որ կտա ավելի դրական արդյունքներ: Մինչդեռ կալանքի ժամկետը մինչև վեց ամիս երկարացնելով՝ օրենսդիրը կարող է պայմաններ ստեղծել դատարանների համար ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած անձանց համար այդ չափի կալանքի նշանակման դեպքում ակնկալել լավ արդյունքներ և խույս տալ ժամկետային ազատազրկման հաճախ կիրառումից:

Կարծում ենք, որ հասարակությանը կհետաքրքրեր, որ կալանքի դատապարտված անձի վրա այդ պատժի ներգործության ողջ բեռը ծանրացնելու տեսակետից ՀՀ ՔՕ-ում կատարվեր լրացում հետևյալ խմբագրությամբ. «Կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար ՔՕ Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև վեց ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքերում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել և անձը նախկինում ազատազրկման ձևով պատիժ չի կրել»: Ի դեպ, նշենք, որ ՌԴ

ՔՕ-ում (54-րդ հոդված) նույնպես սահմանվել է կալանքի առավելագույն չափը վեց ամիս:

Ինչպես նշեցինք վերևում, կալանքն աչքի է ընկնում առաջին հերթին դատապարտյալին հասարակությունից խիստ մեկուսացնելու հատկանիշով, և, այդ հաշվի առնելով ու ղեկավարվելով հումանիզմի սկզբունքներով, օրենսդիրը կալանքի կիրառումն արգելում է դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չըրացած անձանց նկատմամբ: Այս պարագայում, համապատասխան ՔՕ 88-րդ հոդվածի, անչափահասների համար կալանքը կարող է կիրառվել տասնհինգ օրից մինչև երկու ամիս ժամկետով: Հումանիզմի սկզբունքով ղեկավարվելով է, որ օրենսդիրը կալանքի կիրառումն արգելել է նաև հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

ՀՀ ՔՕ-ն հատուկ կարգ է սահմանել նաև զինվորականների նկատմամբ նշանակված կալանքի կրման հարցում (ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Նախ, կալանքը զինվորականները կրում են կայազորային կարգապահական մեկուսարանում: Երկրորդ, կալանքի կրման ժամանակն ընդհանուր զինվորական ծառայության և հերթական զինվորական կոչում ստանալու համար անհրաժեշտ ծառայության ժամկետի մեջ չի ներառվում: Այդ ընթացքում դատապարտյալ զինծառայողը չի կարող ներկայացվել հերթական զինվորական կոչման, բարձրացվել պաշտոնում, տեղափոխվել ծառայության նոր վայր, ինչպես նաև ազատվել զինվորական ծառայությունից՝ բացառությամբ առողջական վիճակի պատճառով զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի ճանաչվելու դեպքերի:¹

Շարունակելով վերլուծությունը հատուկ նախազգուշացման մասին՝ հարկ է նշել, որ այն բնութագրվում է իրական նշանակված պատժի ներգործությամբ, այսինքն՝ որոշակի պայմանների ստեղծմամբ, որոնք հանցագործություն կատարած անձին զրկում են նոր հանցագործություններ կատարելու հնարավորությունից, որի նպատակն է հանցագործություն կատարած անձի ուղղումը:

Վերը նշվածի հիման վրա կարելի է սահմանել քրեական պատժի քննարկվող տեսակի հասկացությունը. կալանքը՝ որպես քրեական պատժի տեսակ, անձին

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունքի Ընդհանուր մաս, Երևան, 2003, էջ 409:

դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով սահմանված ժամկետով կալանքի կրման համար հատուկ նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկ տեղավորելն է, որտեղ նա գտնվում է իրավունքների խիստ սահմանափակման պայմաններում, որոնք ուղեկցվում են քրեակատարողական հիմնարկից դուրս ազատ տեղաշարժման իրավունքից զրկմամբ և քաղաքացիական իրավունքների և ազատությունների առավելագույն սահմանափակմամբ, որպեսզի հանցագործություն կատարած անձը կարճաժամկետ, ուժգին պատժողական ներգործության արդյունքում ձեռնպահ մնա հետագայում նոր հանցագործություններ կատարելուց:

Քննարկելով պատժի նպատակների իրագործման հարցում կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, արդյունավետության հարցը, պետք է փաստել, որ այս պատժատեսակի կիրառման դեպքում, ի տարբերություն ազատազրկման հետ կապված այլ պատժատեսակների, առավել դժվար իրագործելի է դառնում հանցագործություն կատարած անձի ուղղման նպատակը՝ նկատի ունենալով այս պատժի իրագործման ընթացքում ներգործության կարճաժամկետ բնույթը:

Վերը նշվածը հիմք է տալիս առանձնացնել կալանքի կիրառման միջոցով պատժի ընդհանուր նպատակներից առավել իրագործելիները:

Առաջին հերթին, այդպիսին է հանդիսանում սոցիալական արդարության վերականգնումը, որն իրենից ներկայացնում է հանցագործության հետևանքով խաթարված հասարակական հարաբերությունների առավելագույն, որքանով որ դա հնարավոր է, վերականգնում, իսկ ավելի հստակ՝ հանցավորի կողմից պատժի կրման անխուսափելիության ապահովում:

Հաշվի առնելով իրականությունը և քննարկվող պատժատեսակի հնարավորությունները՝ հանցագործություն կատարած անձի ուղղումը նրա նկատմամբ կալանքի ձևով պատիժ նշանակելու միջոցով, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է համարել բավարար չափով իրագործված անձի «իրավաբանական ուղղման» դեպքում:

Ինչ վերաբերում է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, հնարավորությանը և արդյունավետությանը նոր հանցագործությունների կատարումը կանխելու գործում, ապա, մեր կարծիքով, կալանքի ձևով պատժի նշանակման

դեպքում խոսքը կարող է գնալ բացառապես կալանքի ձևով պատժի կրման ընթացքում պատիժ կրող անձանց՝ նոր հանցագործություններ կատարելու հնարավորությունից զրկելու մասին:

§2 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, էությունն ըստ ՀՀ և ՌԴ քրեական օրենսդրությունների

Ինչպես արդեն վերը նշվել է, ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքն ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալին պահելն է: Կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կալանքը չի նշանակվում դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

Հարկ է միաժամանակ նկատել, որ օրենսդիրը նախատեսել է անձին կալանքի դատապարտելու դեպքում այն պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորությունը:

Այսպես, ՀՀ ՔՕ 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, եթե դատարանը, կալանքի, ազատագրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակելով, հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին:

Մեր կարծիքով, կարևոր գործնական նշանակություն ունի հանրային աշխատանքները կալանքով փոխարինելու օրենսդրական հնարավորությունը:

Այսպես, ՀՀ ՔՕ 54-րդ հոդվածի համաձայն, հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում, հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

Այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ գործնականում մի պատիժը մյուսով փոխարինելու դեպքում մի շարք խնդիրներ են ի հայտ գալիս: Այսպես, տուգանքը վճարելու անհնարինության դեպքում, տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու դեպքում, նույն իրավիճակը կարող է կրկնվել, քանի որ դատապարտյալը կարող է խուսափել նաև հանրային աշխատանքների ձևով պատիժը կրելուց:

Նման իրավիճակը բացառություն չի կազմում, դեռ ավելին, բնորոշ երևույթ է, ինչը պայմանավորված է ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարման նկատմամբ ոչ բավարար հսկողության հանգամանքով: Ասվածը, սակայն, ամենևին չի նշանակում, որ նման իրավիճակը հանցավորի համար իրավական որևէ հետևանք չի առաջացնում, քանի որ, ինչպես արդեն վերը նշվեց, հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

Մի շարք հեղինակներ հանրային աշխատանքները դիտարկում են որպես նվազ խիստ պատիժ տուգանքի համեմատությամբ, հետևաբար անտրամաբանական են համարում տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու օրենսդրորեն ամրագրված հնարավորությունը:¹

Հայրենական քրեական օրենսդրությունը տուգանքն անմիջականորեն ազատազրկմամբ փոխարինելու հնարավորություն չի նախատեսում, հետևաբար, դատարանի դատավճռով սահմանված տուգանքը վճարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում, մեր կարծիքով, առավել նպատակահարմար ու նաև

¹ Տե՛ս И.М. Цокуева Уголовные наказания имущественного характера; виды, эволюция, перспективы. Автореф. дисс... канд. юрид. наук, Краснодар, 1997, էջ 14:

տրամաբանական կլիներ այն փոխարինել կալանքով, որի դեպքում կապահովվի պատժի անխուսափելիության սկզբունքը:

ՀՀ ՔՕ 50-րդ հոդվածի համաձայն՝ տուգանքը, հանրային աշխատանքները, կալանքը, կարգապահական գումարտակում պահելը, որոշակի ժամկետով ազատազրկումը և ցմահ ազատազրկումը կիրառվում են միայն որպես հիմնական պատիժներ:

Ասվածից հետևում է, որ կալանքը կիրառվում է միայն որպես հիմնական պատիժ և կարող է նշանակվել հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ բացառապես դատավճռով, ինչպես ինքնուրույն պատժատեսակ, որը կարող է իրականացնել քրեական պատժի առջև օրենսդրի կողմից դրված նպատակները՝ սոցիալական արդարության վերականգնումը, հանցավորի ուղղումն ու հանցագործությունների կանխումը:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, օրենսդրական ձևակերպումից հետևում է, որ օրենսդիրը շեշտը դնում է կալանքի չորս հիմնական տարրերի վրա.

1. կալանքը դատապարտյալի խիստ մեկուսացումն է հասարակությունից,
2. կալանքն անձին անազատության մեջ պահելն է՝ օրենքով հստակ սահմանված կարճ ժամկետով,
3. կալանքը կարող է նշանակվել միայն ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ,
4. անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրված չպետք է լինի:

Բ.Վ. Չդրավոմիսլովի կարծիքով, կալանքն իր էությամբ իրենից կարճաժամկետ ազատազրկում է ներկայացնում:¹ Հեղինակն իր տեսակետը հիմնավորում է առաջին հերթին այն հանգամանքով, որ կալանքի դեպքում անձը դատարանի դատավճռով դատապարտվում է հասարակությունից խիստ մեկուսացման, այսինքն՝ տեղավորվում է հատուկ հաստատություն, ուր գտնվում է

¹ Ст'я Уголовное право Российской Федерации, Общая часть: под ред. проф. Б.В.Здравомыслова, изд. 2-е, перераб. и доп., М., Юрист, 1999, էջ 355:

մշտական հսկողության տակ խիստ ռեժիմի պայմաններում՝ իրավունք չունենալով լքել այդ հաստատությունը մինչև դատարանի կողմից սահմանված պատժի ժամկետի ավարտը:

Բացի այդ, քրեական օրենքը հստակ նախանշում է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, ժամկետային սահմանները՝ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս: Հետևաբար, կալանքի դեպքում հասարակությունից մեկուսացումը կարճաժամկետ բնույթ է կրում:¹

Բ.Մ. Լեոնտևի կարծիքով, կալանքի քրեաիրավական էությունը կայանում է նրանում, որ պատժի այս տեսակի դատապարտված անձը դաստիարակչական ներգործության է ենթարկվում հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում՝ հաշվի առնելով դրա իրականացման հատուկ կարգն և պայմանները:²

Հեղինակի կարծիքով, կալանքի դեպքում դատապարտյալի նկատմամբ դաստիարակչական ներգործությունն իրականացվում է հասարակությունից նրա խիստ մեկուսացման պայմաններում, բացի այդ, կալանքի ձևով պատժի իրագործումն ունի հատուկ կարգ և պայմաններ:

Ռ.Ռ. Գալիակբարովն ընդգծում է կալանքի հետևյալ չորս հիմնական տարրերը:

1. անձին հարկադրաբար պահելը,
2. դատապարտյալին պահելը դրա համար հատուկ նախատեսված հաստատությունում,
3. դատապարտյալին պահելը հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում,
4. անձին ազատությունից զրկելն օրենքով հստակ սահմանված ժամկետով:

Հարկ է նկատել, որ հեղինակն անձին հարկադրաբար պահելը դիտարկում է որպես կալանքի առանձնահատկություն, մինչդեռ հարկադրանքի տարրը բնորոշ է ընդհանուր առմամբ քրեական պատժին և պատժի յուրաքանչյուր տեսակին, քանի

¹ Տե՛ս նույն տեղում էջ 355:

² Տե՛ս Курс уголовного права. Общая часть. Том 2: Учение о наказании. Под ред. Н.Ф.Кузнецовой, И.М.Тяжковой, М., ЗЕРЦАЛО, 1999, էջ 51:

որ ցանկացած պատիժ կապված է անձի իրավունքների և ազատությունների որոշակի սահմանափակման հետ և անխուսափելիորեն նրան որոշակի զրկանքներ է պատճառում ու սահմանափակում է նրա իրավունքներն ու անձնական ազատությունը:

Վերոգրյալի հիման վրա կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, էության տակ անհրաժեշտ է հասկանալ դատապարտյալին որոշակի իրավունքներից և ազատություններից զրկելու կամ դրանք սահմանափակելու համակցությունը, որն ուղեկցվում է անձին հասարակությունից ժամանակավոր խիստ մեկուսացմամբ (ընդգծումը մերն է), դրա համար նախատեսված հատուկ տիպի քրեակատարողական հաստատությունում:

Ա.Վ. Պոլիվցևի կարծիքով, կալանքի էությունն ամբողջովին արտահայտվում է հետևյալ պատժողական տարրերի միջոցով.

1. ինքնին դատվածության փաստը,
2. դատապարտյալի ազատության սահմանափակումը,
3. հասարակությունից մեկուսացումը,
4. իրավասահմանափակումը, որն արտահայտվում է հասարակությունից խիստ մեկուսացման մեջ և դատապարտյալի պահելը հատուկ հիմնարկներում: ¹

Հարկ է նշել, որ օրենսդիրը զինծառայողների նկատմամբ կալանքի ձևով պատիժ նշանակելու դեպքում դրա կրման հատուկ կարգ է սահմանել:

Այսպես, ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, զինծառայողները կալանքը կրում են կայազորային կարգապահական մեկուսարանում:

Ա.Ի. Շիլովն առանձնացնում է կալանքի՝ որպես զինծառայողների նկատմամբ կիրառվող պատժատեսակի, հետևյալ հատկանիշները.

1. անձը զրկվում է իր հայեցողությամբ տեղաշարժվելու իրավունքից և բնական վայրի ընտրությունից,
2. կալանքի դատապարտված անձը հարկադրաբար մեկուսացվում է հասարակությունից և իր սոցիալական միջավայրից, կրում է պատիժը կարգապահական գումարտակում,

¹ St'u A.B. Поливцев Правовое регулирование ареста как вида уголовного наказания: Дисс... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2001, էջ 76:

3. անձն ենթարկվում է իրավական սահմանափակումների, որի աստիճանն արդեն իսկ որոշված է օրենսդրորեն,

4. պետությունը և հասարակությունը դատապարտելով զինվորականին՝ դրանով իսկ արտահայտում են իրենց պարսավանքը տվյալ անձի նկատմամբ:¹

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տարատեսակի, բովանդակությունը բնութագրող վերը թվարկված իրավասահմանափակումների ցանկը, մեր կարծիքով, հանդիսանում է ոչ սպառիչ և մասամբ էլ վիճելի:

Այժմ վերլուծենք կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, բովանդակությունը:

Ինչպես արդեն նշեցինք նախորդ պարագրաֆում, մեղքի քավումը պատժի անբաժանելի մասն է կազմում ու անխուսափելիորեն ուղեկցում է նրան:

Մեղքի քավումը կալանքի դեպքում արտահայտվում է անձի դատապարտման փաստով, որն իրականացվում է պետության կողմից:

Արդարացի է նշում Ա.Վ. Պոլիվցևը, որ անձի հրապարակային բացասական գնահատականը հոգեբանական ազդեցություն է թողնում հանցագործություն կատարած անձի վրա, և, պատժելով անձին, բացասական գնահատելով նրա վարքը, միաժամանակ բացասական ազդեցություն է թողնվում նրա իրավական և սոցիալական դրության վրա:²

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, մեղքի քավման հաջորդ տարրը դատապարտյալին հասարակությունից մեկուսացումն է, որի հետևանքով անձը զրկվում է մի շարք իրավունքների, պարտականությունների և օրինական շահերի իրականացումից, քանի որ խիստ մեկուսացումը՝ որպես կալանքի մեղքի քավման տարր, արտահայտվում է միաժամանակ անձի սահմանադրական իրավունքների սահմանափակմամբ՝ ՀՀ տարածքով ազատ տեղաշարժվելը, բնակության վայրը և տրեյլու իրավունքից զրկելը և այլն:

¹ Տե՛ս Ա.И. Шилов Арест в отношении военнослужащих как наказание, соединенное с военно-исправительным воздействием, Проблемы правовой и криминологической культуры борьбы с преступностью. М., Российская криминологическая ассоциация, 2002, էջ 67:

² Տե՛ս А.В.Поливец, Правовое регулирование применения ареста как вида уголовного наказания: дисс... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2001, էջ 76:

Հարկ է նշել, որ «մեկուսացում» եզրույթի տակ հասկացվում է հանցավորի առանձնացումը մյուսներից, նրան շփման հնարավորությունից զրկելը՝ հեռացնելով նրան հասարակության մյուս անդամներից:

Վ.Ն. Կուդրյավցևի կարծիքով, «մեկուսացում» հասկացության տակ պետք է հասկանալ անձին տեղավորելն այնպիսի պայմաններում, որի դեպքում նա զրկվում է սովորական շփումից և իր նախկին կապերից, այդ թվում հասարակությունից ընդհանուր առմամբ:¹

Ն.Ա. Ստրուչկովը, քննարկելով քրեական պատժի բովանդակությունը, նշում է, որ ազատազրկման ժամանակ մեկուսացումն արտահայտվում է ազատության և տեղաշարժման սահմանափակմամբ, ինչպես ազատության մեջ գտնվող այլ անձանց հետ, այնպես և քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող անձանց հետ:

Հասարակությունից մեկուսացման վերը թվարկված հասկացությունները հիմք են տալիս կալանքի դատապարտված անձանց հասարակությունից խիստ մեկուսացումը դիտարկել հետևյալ տեսանկյուններից.

1. դատապարտյալին ֆիզիկական շփումից զրկելը կամ այն սահմանափակելը նախկին սոցիալական միջավայրի հետ (ընտանիք, մտերիմներ կամ ազգականներ), իրեն անձանոթ անձանց հետ, որոնք գտնվում են քրեակատարողական հիմնարկից դուրս, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկի սոցիալական նոր միջավայրի հետ:
2. դատապարտյալին հոգևոր կապերից զրկելը կամ այն սահմանափակելն իրեն անձանոթ անձանց հետ ինչպես քրեակատարողական հիմնարկում, այնպես էլ քրեակատարողական հիմնարկից դուրս, ինչպես նաև ընտանիքի, հարազատների և մտերիմների հետ:
3. դատապարտյալին ֆիզիկապես անկաշկանդ տեղաշարժվելու իրավունքից զրկելը կամ այդ իրավունքի սահմանափակումը:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, կիրառման դեպքում մեղքի քավումը արտահայտվում է նաև մի շարք իրավասահմանափակումների մեջ, որոնք

¹ См'у В.Н.Кудрявцев, Стратегии борьбы с преступностью. М., Юристь, 2003, էջ 67:

առաջանում են դատապարտյալի պատժի կրման ընթացքում: Ընդորում, այդ իրավասահմանափակումների մեծ մասն ածանցվում է հասարակությունից դատապարտյալի մեկուսացման փաստից:

Ասվածից հետևություն, որ կալանքի դեպքում անձը կրում է որոշակի անձնական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և այլ գրկանքներ և իրավունքների սահմանափակումներ:

Ազատության գրկմամբ ուղեկցվող պատիժների կրման ընթացքում դատապարտյալը գրկվում է մասնավորապես մի շարք սահմանադրական իրավունքներից՝ խաղաղ հավաքներ, հանրահավաքվեր, երթեր կազմակերպելու և դրանց մասնակցելու հնարավորությունից, նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և փոստհեռագրական հաղորդակցման գաղտնիության իրավունքից և այլն:

Ինչպես արդեն վերը նշվեց, կալանքը բնութագրվում է բացառապես իրեն բնորոշ իրավական խիստ սահմանափակումներով: Այդ սահմանափակումները պայմանավորված են այն նպատակներով և խնդիրներով, որոնք օրենսդիրը դնում է այս պատժատեսակի առջև, առանց որոնց վերջինս կորցնում է իր իմաստը: Բացի այդ, պատժի այս տեսակի ժամկետի խիստ սահմանափակ բնույթը փոխհատուցվում է դրա խստությամբ և չեզոքացնում է այն բացասական երևույթները, որոնք բնորոշ են հանցագործություն կատարած անձին հասարակությունից ավելի երկարատև ժամկետով մեկուսացմանը:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, ուսումնասիրության ընթացքում մշտապես հարց է ծագում, թե արդյոք կալանքն ազատագրկման տեսակ չի հանդիսանում և կալանքի կրման վայրն ազատագրկման վայր չէ:

Ինչպես իրավացիորեն նշում է Վ.Վ. Յակովլևը, կալանքը՝ որպես քրեական պատիժ, իրենից ներկայացնում է ազատագրկման տեսակներից մեկը պատժի համակարգում ընդգրկված որոշակի ժամկետով ազատագրկման և ցմահ

ազատագրկման հետ մեկտեղ: Այն հանդիսանում է կարճաժամկետ ազատագրկում, որը բնութագրվում է միայն իրեն բնորոշ պատժի կրման պայմաններով:¹

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ կարճաժամկետ ազատագրկմանը բնորոշ են բոլոր այն թերությունները, որոնք բնորոշ են ազատագրկմանն ընդհանրապես:

Այդպիսիք են օրինակ՝ անձի դուրս մղումն իր համար սովորական դարձած սոցիալական միջավայրից, նյութական վնասը, պատժի կրումից ազատվելուց հետո աշխատանքային զբաղվածություն ապահովելու խնդիրը և այլն:

Կարճաժամկետ ազատագրկման նպատակները հստակեցվում են ինչպես ելնելով դատապարտյալների անձից, այնպես էլ նրանց կողմից կատարված հանցագործության բնույթից:

Հարկ է նշել, որ այսօր քրեական իրավունքի գիտության մեջ հեղինակների և գիտնականների մեծ մասը կալանքը դիտարկում է որպես ազատագրկման տարատեսակ:

Այսպես, Պ.Գ.Պանոմարյովի կարծիքով, կալանքն ազատագրկման կարճաժամկետ տարատեսակ է, որը զուգորդվում է դատապարտյալին հասարակությունից խիստ մեկուսացմամբ:²

Մ.Ն.Ստանովսկին գտնում է, որ իր իրավական բնույթով կալանքը հանդիսանում է ազատագրկման տարատեսակներից մեկը:³

Մեղքի քավման չափը, որը բնորոշ է կալանքին, կապված է պատժի տվյալ տեսակի էության հետ, այլ ոչ թե այդ պատժի ժամկետի հետ:

Պատժի տևողություն ասելիս հասկանում ենք դատապարտյալի նկատմամբ որոշակի ժամկետում կիրառվող ներգործությունը, և որքան երկար է այն տևում, այնքան ուժեղ է պատժի ներգործությունը հանցագործություն կատարած անձի վրա:

Կալանքի դատապարտված անձանց իրավունքների սահմանափակումն արտահայտվում է նաև նրանում, որ այն անձի մոտ առաջ է բերում դատվածություն:

¹ St'u B.B. Яковлев Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретический аспект); Дисс... канд. юрид. наук. СПб., 1999, էջ 76:

² St'u Российское уголовное право: В 2 т., Т. 1, Общая часть, Под ред. проф. Л.В. Иногамовой-Хегай, проф. В.С. Комиссарова, проф. А.И. Рарога, М., ИНФРА-М, 2003, էջ 445:

³ St'u М.Н. Становский Назначение наказания, СПб.: Юридический центр Пресс, 1999, էջ 110:

Դատվածությունը և դրանից բխող իրավասահմանափակումներն ու իրավական հետևանքները, որոշակի անհարմարություններ են առաջ բերում անձի համար, սահմանափակում են նրա իրավունքները (օրինակ՝ պետական որոշ կառույցներում կամ որոշակի պաշտոններում աշխատելու սահմանափակումները):

Կալանքի դատապարտված անձանց իրավունքների և օրինական շահերի վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ կալանքի ձևով քրեական պատժի բովանդակությունը կայանում է հետևյալում.

1. պետության կողմից անձի վարքագծի ակնհայտ բացասական գնահատում,
2. դատապարտյալին հասարակությունից խիստ մեկուսացում,
3. տարաբնույթ զրկանքներ, որոնք կրում է կալանքի դատապարտված անձը,
4. կենցաղային բնույթի սահմանափակումներ, որոնք անխուսափելիորեն կրում է քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող անձը,
5. կալանքի ձևով պատժի շարունակական բնույթ,
6. դատվածության առկայություն և այլն:

Տեսական գրականության մեջ բազմիցս կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ քրեական օրենսդրության մեջ պետք է նախատեսել բոլոր այն իրավասահմանափակումները, որոնք կազմում են պատժի այս կամ այն տեսակի բովանդակությունը:

Ցանկացած պատժատեսակի արդյունավետության չափանիշ է հանդիսանում դատապարտյալի վարքագիծն ինչպես պատժի կրման ընթացքում, այնպես էլ այն կրելուց հետո:

Այս առումով կարճաժամկետ ազատազրկումը, ինչպիսին հանդիսանում է կալանքը, մի շարք հիմնախնդիրներ է առաջ բերում: Դատապարտված անձի՝ քրեակատարողական հիմնարկում գտնվելու կարճաժամկետ բնույթը հնարավորություն չի տալիս խորությամբ ուսումնասիրել նրա անձն ու քրեակատարողական հիմնարկում գտնվելու ընթացքում ներգործության արդյունավետ միջոցներ կիրառել, որոնք իրագործելի կդարձնեն հանցագործություն կատարած անձի ուղղումը:

Վերլուծելով տեսական գրականության մեջ տեղ գտած տեսակետները՝ կարելի է հստակ հետևություն անել, որ կալանքի կիրառումը նպատակահարմար է հետևյալ իրավիճակներում. հանցագործի անձը բնութագրվում է բացասական, սակայն նա քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրելու «փորձ» չունի, այդ իսկ պատճառով կալանքի ձևով պատժի կրման ընթացքում անձի նկատմամբ կիրառվող ներգործության կարճաժամկետ, սակայն միաժամանակ ինտենսիվ բնույթն ունակ է ապահովելու հատուկ նախազգուշացման նպատակը:

Անվիճելի է, որ ցանկացած պատժատեսակի արդյունավետության պարտադիր պայման է հանդիսանում դրա նշանակումն արդարության և օրինականության չափորոշիչները հաշվի առնելով:

Բացի այդ, ոչ պակաս կարևոր է, թե ինչպես է կատարվում պատիժը, որքան արդյունավետ են կիրառվում դատապարտյալի նկատմամբ օրենքով նախատեսված ներգործության միջոցները և տվյալ պատժատեսակին բնորոշ այլ սահմանափակումները:

Հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում ազատությունից կարճաժամկետ զրկելը ներառում է կալանքի՝ որպես պատժի, ներգործության միջոցների ամբողջ զինանոցը: Տվյալ միջոցները տարբերվում են իրենց ինտենսիվությամբ և ներգործության ուժով: Պատժի արդյունավետությունը կախված է նրա ունակությունից ապահովելու ընդհանուր և հատուկ նախազգուշացման նպատակների իրագործումը:

Հատուկ նախազգուշացումը բնութագրվում է ուղղիչ ներգործությամբ կալանքի դատապարտվածի կողմից նոր հանցագործությունների կատարումը կանխելու, ինչպես նաև հանցագործության կատարմանը նպաստող պատճառների և պայմանների չեզոքացման ցուցանիշներով: Իր հերթին հատուկ նախազգուշացումը չի կարող գոյություն ունենալ ընդհանուր նախազգուշացումից անջատ:

Համընդհանուր նախազգուշացնող ներգործությունն որոշվում է ոչ այնքան պատժի ծանրությամբ, որքան դրա անխուսափելիությամբ և արդարացիությամբ, այսինքն՝ հանցագործություն կատարած անձի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի համապատասխանությամբ նրա կողմից կատարված

արարքին: Ընդորում, այս կամ այն պատժատեսակի ընտրությունը պետք է նպատակաուղղված լինի հետագայում անձի օրինապահ վարքագծի ապահովմանը և ոչ թե մեղքի քավմանը:

Միաժամանակ պատժի խստությունը պայմանավորված է կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի (պատիժը և պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների ամբողջությունը) ծանրությամբ, իսկ պատժի տեսակը՝ անձի բնութագրական հատկանիշներով, որի հիման վրա էլ կարելի է հետևություն անել, որ որոշ դեպքերում առավել նպատակահարմար է անձի նկատմամբ կալանքի ձևով պատժի նշանակումը:

Որոշակի ժամկետով ազատազրկման դեպքում մեղքի քավման աստիճանը նախևառաջ պայմանավորված է ժամկետի երկարատև բնույթով, ինչը մեղքի քավման հիմնական տարրն է, պատժի կրման ռեժիմով և քրեակատարողական հիմնարկի բնույթով, որտեղ ի կատար է ածվում նշանակված պատիժը:

Վերը թվարկված հանգամանքներն են հաճախ հանցագործի գիտակցության մեջ որոշակի արձագանք առաջացնում հնարավոր պատժի վերաբերյալ և հետագայում հետ են պահում նրան հանցավոր մտադրությունն իրագործելու գաղափարից:

Մեր կարծիքով, կարճ ժամկետով ազատազրկման դատապարտելու դեպքում մեղքի քավման արդյունքն ողջ ծավալով չի արտահայտվում: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ իրավասահմանափակումների ազդեցությունը, որոնք անխուսափելիորեն ուղեկցվում են հասարակությունից ցանկացած անձի մեկուսացմամբ, հարթվում են դրանց ազդեցության աննշան ժամկետներով, և քննարկվող պատիժն որոշակի խումբ դատապարտյալների և հասարակության որոշ անդամների կողմից չի ընկալվում որպես հակազդեցության համաչափ, արդյունավետ և կանխարգելիչ միջոց ու չի ընդունվում որպես խիստ պատժատեսակ:

Հարկ է ընդունել, որ դատապարտյալների ուղղման խթանիչներն ամբողջովին չեն գործում պատժի կարճաժամկետության պայմաններում: Հասարակության մեջ ընդունված վարքագծի կանոնները չեն հասցնում ամրապնդվել դատապարտված անձի գիտակցության մեջ ու նաև նրա առօրյա կյանքում:

Վերը նշվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ կարճաժամկետ ազատազրկումն արդյունավետ պատժաչափ չէ: Միակ արդյունքը, որն անվերապահորեն ընդունում են նաև գիտնականները, դա հատուկ նախազգուշացումն է, այսինքն, ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժի կրման ընթացքում հանցագործություն կատարած անձը ֆիզիկապես զրկված է լինում նոր հանցագործություն կատարելու հնարավորությունից:¹

Միաժամանակ ազատությունից ցանկացած զրկումը պետք է իրականացվի այնպիսի պայմաններում և բարոյահոգեբանական մթնոլորտում, որոնք կապահովեն հարգանքը մարդկային արժանապատվության հանդեպ:

Դատապարտյալների վրա ուղղիչ ներգործության տարրերի կիրառման նպատակները կայանում են նրանում, որ պաշտպանվի նրանց անվտանգությունն ու պահպանվի մարդկային արժանապատվությունը, դրանք ուղղվեն դատապարտված անձանց մոտ պատասխանատվության զգացումի ձևավորմանը, ինչն իրական պայմաններ կստեղծի հասարակական կյանքին դատապարտված անձանց արագ ինտեգրվելու համար:

Քննարկելով արդի պայմաններում ազատության զրկման հետ կապված պատժատեսակների կիրառման նպատակահարմարության հարցը՝ որոշ գիտնականներ փաստում են, որ բանտային տիպի քրեակատարողական հիմնարկներն առավել «ցիվիլ» են: Ի պաշտպանության այդ տեսակետի գիտնականները ներկայացվում են հետևյալ դատողությունները.

1. բանտային տիպի հիմնարկներն իրենց կառուցվածքով առավել կոմպակտ շինություններ են, ինչը հնարավորություն է ընձեռում առավել արդյունավետ անվտանգության և պաշտպանության համակարգ մշակել ու իրականացնել:
2. բանտային համալիրը կենտրոնացնում է դատապարտյալների բնակության, աշխատանքի համար նախատեսված խցերը, խախտում թույլ տված անձանց համար նախատեսված մեկուսարանները և այլն, ինչը հնարավորություն է ընձեռում առավել արդյունավետ լուծել քրեակատարողական հիմնարկի առօրյա գործունեության

¹ Ст'ю И.И. Карпец, Наказание, социальные, правовые, криминологические проблемы, М., 1973, էջ 156:

ռեժիմային հարցերը, կոմունիկացիաների մատակարարման և սպասարկման հարցերը,

3. հսկողություն իրականացնելու համար ստեղծված պայմաններն ապահովում են անհատական վերահսկողությունը դատապարտյալների նկատմամբ, ապահովվում են քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող անձանց հնարավոր հակաիրավական, հանցավոր գործունեության կանխարգելումը,

4. բանտային հաստատության առավել նպատակային համալրումը հնարավորություն է տալիս քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմին անհատական աշխատանք տանել յուրաքանչյուր դատապարտյալի հետ, ինչն անվիճելիորեն բարձրացնում է պատժի նպատակների իրագործման և այդ հարցում ցանկալի արդյունքի հասնելու հավանականությունը:

Վերը բերված փաստարկները, մեր կարծիքով, կարող են կիրառվել նաև կալանքի ձևով պատժի կրման համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկներում:

Պատժի անհատականացման սկզբունքը տվյալ դեպքում ենթադրում է հետևյալ կանոնների պահպանումը.

1. կալանքի ձևով պատժի ի կատար ածումը պետք է իրականացվի միևնույն հաստատությունում, տեղափոխությունները հնարավոր են միայն բացառիկ՝ օրենքով հատուկ նախատեսված դեպքերում,

2. բանտային տիպի քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող դատապարտյալների քանակը չպետք է գերազանցի նախատեսված չափը, հակառակ դեպքում, դատապարտյալների նկատմամբ կիրառվող ուղղիչ ներգործությունը կորցնում է իր ազդեցությունը,

3. ակնհայտ է յուրաքանչյուր դատապարտյալի հետ անհատական աշխատանք տանելու անհրաժեշտությունը:

Այժմ վերլուծենք քննարկվող հարցի կապակցությամբ Մոդելային ՔՕ մոտեցումը, որն ընդունվել էր Անկախ պետությունների համագործակցության (ԱՊՀ)

անդամ պետությունների միջխորհրդարանական վեհաժողովի 7-րդ նստաշրջանում՝ 1996 թվականի փետրվարի 17-ին:

Մոդելային ՔՕ 46-րդ հոդվածը, որը սահմանում էր քրեական պատիժների օրինակելի համակարգը, ի թիվս այլ պատիժների նախատեսում էր նաև կալանքը:

Հարկ է նշել, որ էական տարբերություն գործող ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի և Մոդելային ՔՕ 46-րդ հոդվածի բովանդակության միջև չկա, այն բացառությամբ, որ եթե ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ զինծառայողները կալանքը կրում են կայազորային կարգապահական գումարտակում, ապա Մոդելային ՔՕ-ն զինծառայողների նկատմամբ նշանակված կալանքի ձևով պատժի կրման հարցում որևէ բացառություն չէր նախատեսում:

Բացի վերը նշված հանգամանքից, Մոդելային ՔՕ մոտեցումը տարբերվում է ՀՀ օրենսդրի մոտեցումից նաև անձանց շրջանակով, ում նկատմամբ կալանքի ձևով պատիժ չի կարող նշանակվել:

Ինչպես արդեն նշել ենք, ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, կալանքը չի նշանակվում դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ, մինչդեռ Մոդելային ՔՕ համաձայն, կալանքը չէր կարող կիրառվել խնամքին մինչև տասներկու տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ, այլ կերպ ասած, Մոդելային ՔՕ-ով նախատեսված անձանց, ում նկատմամբ կարող էր կիրառվել կալանքի ձևով պատիժը, ավելի նեղ շրջանակ էր սահմանվել:

Այսպիսով, ամփոփելով կատարված համեմատական վերլուծության արդյունքները, կարելի է ասել, որ կալանքի ձևով պատժի օրենսդրական կարգավորման հարցում ՀՀ օրենսդրի և Մոդելային ՔՕ հեղինակների մոտեցումները գրեթե համընկնում են, այն տարբերությամբ, որ հայրենական օրենսդրի մոտեցումն այս հարցում, մեր կարծիքով, ավելի ընդունելի բնույթ է կրում:

ՀՀ քրեական օրենսդրության բարեփոխումն ու կատարելագործումը, դրա նորմերի համապատասխանեցումը մարդասիրության, համամարդկային արժեքների առաջնության, նշանակված պատժի՝ կատարված արարքին

համապատասխանության, սոցիալական արդարության վերականգնման հիմնարար սկզբունքներին կարևոր պայման է հանդիսանում մեր երկրում իրավական պետություն կառուցելու գերխնդրի լուծման հարցում:

Նշված սկզբունքները կանխորոշում են օրինաստեղծ գործունեության ուղղվածությունը, այդ թվում պատժի համակարգի կատարելագործման հարցում:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տարատեսակի, առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն միջոցների շրջանակը, որն ուղղված է այս պատժի նպատակների իրագործմանը, խիստ սահմանափակ է: Այս առումով խիստ սահմանափակ են կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, «հնարավորությունները» հանցագործություն կատարած անձի ուղղման հարցում, թեկուզ նրանով, որ նրանց հնարավոր չէ ընդգրկել հանրային աշխատանքներում այդ կարճ ժամանակահատվածում, մինչդեռ այդ կարճ ժամանակահատվածում թեկուզ ոչ մասնագիտական հմտություններ պահանջող կամ ոչ այնքան արժանապատիվ աշխատանքների մեջ ներգրավելը կարևոր պայման է անձի ուղղման համար:¹

Անվիճելի է, որ քրեական օրենսդրությունը կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տարատեսակի, նշանակման ու կրման իրավահարաբերությունների կարգավորման առումով աստիճանական ու մշտական մշակման ու շարունակական կատարելագործման կարիք ունի:

Անհրաժեշտ է նոր մեթոդներ ու միջոցներ փնտրել մեր հասարակությունում ժամանակակից պայմաններում ստեղծված իրավիճակին համահունչ իրավական դաշտ ստեղծելու ուղղությամբ, ինչը հնարավորություն կտա բարձրացնել ոչ միայն քննարկվող պատժի տեսակի, այլ նաև ընդհանուր առմամբ արդյալ պատժահամակարգի արդյունավետությունն ու ավելի տեսանելի կդարձնի օրենսդրորեն ամրագրված պատժի նպատակների իրագործման հնարավորությունը:

Քննարկելով քրեական պատժի այս տեսակը՝ մենք անառկելիորեն ընդունեցինք, որ հաճախ կալանքի ձևով պատժի նշանակումն ունակ չի լինում իրագործել պատժի նպատակները, մասնավորապես չի նպաստում հանցագործություն կատարած անձի ուղղմանը, ինչը պայմանավորված է կալանքի

¹ St'u A.B. Усс, Исправление осужденного: от «перековки» к помощи, Сборник трудов ВНИИ МВД РФ, под ред. В.И. Селиверстова, М., 1995, էջ 30:

ձևով պատժի կրման ընթացքում անձի նկատմամբ կիրառվող դաստիարակչական ներգործության կարճաժամկետ բնույթով:

Բացի այդ, կալանքի ձևով պատժի կրման համար հատուկ նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկի պայմանները մեր օրերում արդյունավետ ու բավարար կերպով հարմարեցված չեն պատժի այս տեսակի իրական արդյունավետությունն ապահովելու համար:

Հարկ է միաժամանակ փաստել, որ ՀՀ-ն, անդամակցելով մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության առաքելությունը ստանձնած Եվրոպական մի շարք կառույցներին, իր վրա բազմաթիվ պարտավորություններ է վերցրել, մասնավորապես ՀՀ օրենսդրությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության բնագավառում գործող և ՀՀ կողմից վավերացված մի շարք միջազգային պայմանագրերի, կոնվենցիաների, համաձայնագրերի ու այս ոլորտում գործող հիմնարար այլ փաստաթղթերի պահանջներին համապատասխանեցնելու հարցում:

Այս առումով կարելի է փաստել, որ կալանքի ձևով քրեական պատիժը, ինչպես նշանակման, այնպես էլ կրման պայմանների օրենսդրական կարգավորման տեսանկյունից, լիովին համապատասխանում է մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության ոլորտում գործող իրավական ակտերով ամրագրված սկզբունքների պահանջներին:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, էությունը միաժամանակ կայանում է նրանում, որ այդ պատժատեսակի դաստիարակչական և նախազգուշական ազդեցությունը կապված է դատապարտյալին հասարակությունից կարճաժամկետ մեկուսացնելու հետ, չնայած, որ կալանքի դատապարտվածը կարճ ժամկետով գտնվում է իր առօրյա շրջապատից խիստ մեկուսացման պայմաններում: Այդ ընթացքում դատապարտյալը պարտավոր է ենթարկվելու որոշակի ընդգծված զրկանքների: Մեկուսացման ժամկետը կախված է մեղավորի կողմից կատարված արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանից, անձի բնութագրից, պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքներից:

Պատիժն ապահովելով՝ անձի խիստ մեկուսացման պայմանները միաժամանակ միտված են նրան հեռու պահելու նոր հանցանքներ կատարելու հնարավորությունից:

Մեր կարծիքով, պատժի նպատակներին հասնելուն կնպաստի ոչ միայն հասարակությունից կարճաժամկետ խիստ մեկուսացումը, այլև այդ պատժի կրման ռեժիմի մյուս պայմանները՝ նրան հանրագուտ աշխատանքներում ներգրավելը, անգամ այդ կարճ ժամանակահատվածում:¹ Կալանքը բնորոշող հոդվածը դատապարտյալին աշխատանքներում ներգրավելու մասին նշում չի պարունակում, սակայն մեզ համար համոզիչ է աշխատանքով մարդուն դաստիարակելու արդյունավետությունը: Հանցավորի ուղղմանն ու նրան նոր հանցագործություններ կատարելուց հետո պահելու նպատակին հնարավոր չէ հասնել միայն հասարակությունից կարճաժամկետ մեկուսացմամբ: Դա բավական աշխատանք պահանջող գործընթաց է, որը պետք է միտված լինի դատապարտյալ անձի օրինապահ վարքի վերականգնմանը, նրա ուղղմանն ու վերադաստիարակությանը:²

Կալանքի նշանակմանը նախորդում են դատապարտյալի նկատմամբ քննչական և արդարադատության համակարգի մարմինների ներգործության բազմաթիվ տարրերի ազդեցությունը, որոնք ինքնըստինքյան որոշակի սահմանափակումներ են առաջացնում մեղավոր անձի համար. նրա արարքը վերջնականապես բացասական գնահատականի է արժանանում դատարանի կողմից, անձը ճանաչվում է հանցանք կատարած, դատվածություն ունեցող և այլ բացասական հանգամանքներ:

Այս առումով ճիշտ հետևության են հանգել այն հեղինակները, որոնք նշում են, թե քրեական գործի հարուցման նախապատրաստական փուլում արդեն անձն իր վրա զգում է ուղղման ներգործությունը, իսկ քրեական գործի քննությունը միջդատական վարույթի մարմիններում և դատարանում անվերապահորեն ազդում է

¹ Տե՛ս В.Н. Петрашев, Гуманизация системы наказаний в советском уголовном праве, Ростов на Дону, 1988, էջ 21:

² Տե՛ս Н.А. Беляев, Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях, изд-во ЛГУ, 1963, էջ 24:

մեղավոր անձի վրա:¹ Այս առումով կալանքը թեև ունի ազդեցության կարճ ժամանակահատվածի ներգործություն անձի վրա, այդուհանդերձ դատապարտյալի վրա դրա դաստիարակչական դերը զգացվում է դատապարտության հոգեբանական փաստով, դատավճռի հրապարակմամբ, դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու հանգամանքով, քանի որ դատապարտման փաստը ինքնըստինքյան ունենում է դաստիարակչական մեծ նշանակություն ու ազդեցություն: Կալանքի դաստիարակչական դերն ավելի զգայուն կլինի, եթե դատարանը գործի քննության ընթացքում հիմնավորի այդ պատժի նշանակման անհրաժեշտությունն այլ պատիժների համեմատ, որոնք երկրնտրանքի կարգով սահմանված են տվյալ հոդվածի սանկցիայում, որով դատապարտվում է անձը:

Համաձայն ՀՀ ՔՕ 84-րդ հոդվածի՝ դատվածությունը մարված է համարվում, եթե անձը դատապարտվել է ազատազրկումից ավելի մեղմ պատժի և նշանակված պատիժը կրելուց անցել է մեկ տարի:

Դատվածության փաստը, իրավաբանական առումով, անցանկալի հետևանքն է անձի համար, քանի որ այդ ընթացքում նա զրկվում է որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու, կամ ընդհանրապես զրկվում է որոշ պետական մարմիններում աշխատելու հնարավորությունից (չի կարող նշանակվել դատավոր, դատախազ և այլն):

Կալանքի բովանդակությունն իր մեջ ներառում է պատժի ուղղման նպատակը, որը վրա է հասնում անձի՝ հասարակությունից որոշակի ժամկետով խիստ մեկուսացման պայմաններում:

Կալանքի դատապարտված յուրաքանչյուր անձի բնութագիրը և նրա կողմից կատարված հանցագործության բնույթը հաշվի առնելով՝ պատժի ներգործությունը դատապարտյալի վրա որոշակի առանձնահատկություններով է դրսևորվում:

Այսպես, շահադիտական հանցագործություններ կատարած (գողություն, կողոպուտ, խարդախություն և այլն) և շահադիտական նկատառումներով այլ հանցանքներ կատարած և կալանքի դատապարտված անձանց դեպքում ուղղիչ ազդեցության նպատակն է առաջին հերթին ապահովել նրանց գիտակցության մեջ

¹ Ст'я Л.С. Самоценко, М.Х. Фарукшин, Ответственность по советскому законодательству, М., 1971, էջ 117:

սեփականության իրավունքի նկատմամբ հարգանքի ձևավորումն ու ամրապնդումը: Բռնությամբ ուղեկցվող արարքներ կատարած և կալանքի դատապարտված անձանց դեպքում ուղղիչ ազդեցության առաջնային նպատակն է անձի, նրա իրավունքների ու ազատությունների նկատմամբ հարգանքի ձևավորումը: Հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարած և կալանքի դատապարտված անձանց դեպքում առաջնային է հարգանքի ձևավորումը հասարակության յուրաքանչյուր անձի նկատմամբ, հասարակական կարգի ու բարոյականության նորմերի անթերի կատարումը, հակաբարոյական արարքներ կատարողների նկատմամբ անհանդուրժողականության ձևավորումը, ինչպես նաև հարգանք հասարակական, բարոյական արժեքների պահպանման և հասարակության անդամների նկատմամբ հարգանքի ձևավորման ու պահպանման ապահովումը: Միաժամանակ կարևոր է անձի անդաստիարակության, անկրթության դրսևորումների զսպումները:

Նշված գործոններով պայմանավորված կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նպատակների հստակեցումը պայմաններ է ստեղծում ավելի դյուրին դարձնելու ազդեցության միջոցների ու եղանակների ընտրությունը, որոշելու այս կամ այն դատապարտյալի ուղղման չափորոշիչները:

Ընդհանրապես քրեական պատժի, և մասնավորապես, կալանքի արդյունավետության ցուցանիշը պետք է համարել ինչպես պատժի կրման, այնպես էլ կրումից հետո դատապարտվածի կողմից վարքագծի կանոնների պահպանման, օրինապաշտության, հասարակական երևույթների ճիշտ գնահատման դրսևորումները: Այս առումով կալանքի՝ որպես կարճաժամկետ ազատազրկման տեսակի, դատապարտված անձանց վարքագծի դրսևորման վրա կարող են ազդել մի շարք գործոններ, նույնիսկ բացասական, որոնք բնորոշ են ցանկացած կարճաժամկետ ազատազրկմանը:

Օրինակ, դատապարտյալի անձի ուսումնասիրության բարդությունը, պայմանավորված կարճաժամկետ ազատազրկման հետ, հնարավորություն չի ընձեռում քրեակատարողական հիմնարկին «ճանաչելու» դատապարտյալին, գտնելու այն հնարավոր դաստիարակչական միջոցները, որոնք կնպաստեն դատապարտյալի

ուղղմանն ու նրա կողմից նոր հանցանքների կատարման կանխմանը, հետևաբար պատիժը կրելուց հետո անձի բնավորության և դրսևորած վարքի մեջ էական փոփոխություններ ակնկալելը դառնում է քիչ հավանական:

Ինչպես երևում է ստորև ներկայացվող ցանկից, բավականին շատ են ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածները, որոնք նախատեսում են հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ կալանքի նշանակում: Այդ հանցակազմերի բնույթը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, կիրառման լայն հնարավորություն է ընձեռնել դատարաններին, այն է՝ կալանքն որպես հիմնական պատժամիջոց կիրառելով՝ հասնել պատժի նպատակների իրականացմանը:

Կալանքի նշանակումը նախատեսված է ոչ միայն դիտավորյալ, այլև անզգուշությամբ կատարված հանցագործությունների պատժելիություն սահմանող սանկցիաներում: Այս դեպքում արդեն վերլուծվող պատժի ուղղիչ ազդեցությունը հասցեագրում է դատապարտյալի բացասական այնպիսի հատկություններն ու սովորությունները, ինչպիսիք են հանցավորի ինքնավստահությունը, անպատասխանատու վերաբերմունքը համընդհանուր ճանաչված սոցիալական արժեքների, զգուշավորության, անվտանգության կանոնների պահպանմանը, ակնհայտ արտահայտված բացասական վարքի դրսևորումները և հակումները, չհիմնավորված ռիսկային վարքագիծը, եսամոլությունը, իր անձի արժանիքներն ուրիշների համեմատ գերազնահատելը և այլն:

Ցանկ

ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի այն հոդվածների (հոդվածների մասերի), որոնց սանկցիաներում նախատեսված է կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, կիրառում

Կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 16)

- 1) Դիտավորությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը - 113-րդ հոդվածի 1-ին մաս

- 2) Հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը – 114-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 3) Հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցմամբ առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը – 115-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 4) Առողջությանը ծանր և միջին ծանրության վնաս պատճառելն անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցմամբ – 116 –րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 5) Դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելը – 117-րդ հոդված
- 6) Ծեծը – 118 –րդ հոդված
- 7) Անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը - 120-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 8) Անզգուշությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը - 121-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 9) Ապօրինի աբորտ կատարելը – 122-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 10) Մարդու իմունային անբավարարության վիրուսի հարուցիչով վարակելը – 123-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 11) Վեներական հիվանդությամբ կամ այլ սեռավարակներով վարակելը – 124-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 12) Վտանգի մեջ թողնելը – 128-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր
- 13) Հիվանդին օգնություն ցույց չտալը – 129-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 14) Բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից մասնագիտական պարտականությունները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը 130-րդ հոդվածի 1-ին մաս

**Անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված
հանցագործություններ (գլուխ 17)**

- 1) Ազատությունից ապօրինի զրկելը – 133-րդ հոդվածի 1-ին մաս

- 2) Սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույք ոչնչացնելու սպառնալիքը – 137-րդ հոդվածի 1-ին մաս

**Սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված
հանցագործություններ (գլուխ 18)**

- 1) Անձնական կամ ընտանեկան կյանքի մասին տեղեկություններ ապօրինի հավաքելը, պահելը, օգտագործելը կամ տարածելը – 144-րդ հոդված
- 2) Բժշկական գաղտնիքը հրապարակելը – 145-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 3) Նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական կամ այլ հաղորդումների գաղտնիությունը խախտելը – 146-րդ հոդվածի 2-րդ մաս
- 4) Բնակավայրի անձեռնմխելիությունը խախտելը – 147-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասեր
- 5) Գործադուլի մասնակցություն կամ գործադուլի մասնակցելուց հրաժարվելուն հարկադրելը – 155-րդ հոդված
- 6) Հղի կնոջը կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձին աշխատանքի ընդունելուց անհիմն հրաժարվելը կամ աշխատանքից անհիմն ազատելը – 156-րդ հոդված
- 7) Հեղինակային և հարակից իրավունքները խախտելը - 158-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 8) Խղճի կամ դավանանքի ազատության իրավունքի իրականացմանը խոչընդոտելը - 160-րդ հոդված
- 9) Միավորումներ (հասարակական կամ արհեստակցական միություններ) կազմելու կամ կուսակցություններ ստեղծելու իրավունքի իրականացմանը կամ դրանց գործունեությանը խոչընդոտելը – 161-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 10) Անձանց իրավունքների կամ անձի դեմ ոտնձգող միավորումներ կազմելը կամ ղեկավարելը – 162-րդ հոդված
- 11) Հավաքներ անցկացնելուն կամ դրանց մասնակցություն խոչընդոտելը – 163-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր

Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 20)

- 1) Երեխային պոռնկության կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր կամ առարկաներ պատրաստելու հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելը – 166-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 2) Երեխային ոգելից խմիչքների օգտագործմանը, ուժեղ ներգործող կամ այլ թմրեցնող նյութերի ոչ բժշկական օգտագործմանը, թափառաշրջիկությանը ներգրավելը կամ մուրացկանության հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելը – 166.1 հոդվածի 1-ին մաս
- 3) Որդեգրման գաղտնիքը հրապարակելը կամ որդեգրման համաձայնություն տալուն հակելը կամ հարկադրելը – 169-րդ հոդված
- 4) Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմիններին սուտ տեղեկություններ հաղորդելը – 169.1 հոդված

Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 21)

- 1) Կողոպուտը – 176-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 2) Գողությունը – 177-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 3) Խարդախությունը – 178-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 4) Յուրացնելը կամ վատնելը – 179-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 5) Հափշտակությունը, որը կատարվել է համակարգչային տեխնիկայի օգտագործմամբ – 181-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 6) Շորթումը – 182-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 7) Ավտոմեքենային կամ տրանսպորտային այլ միջոցին ապօրինաբար տիրանալն առանց հափշտակելու նպատակի – 183-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 8) Գույքային վնաս պատճառելը խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով – 184-րդ հոդվածի 1-ին մաս

- 9) Գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելը կամ վնասելը – 185-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 10) Գույքի պահպանության պարտավորություններն անփույթ կամ անբարեխիղճ կատարելը – 186.1 հոդված

Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 22)

- 1) Օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելը – 187-րդ հոդվածի 3-րդ մաս
- 2) Ապօրինի ձեռնարկատիրությունը – 188-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 3) Առանց լիցենզիայի արտարժույթի առուվաճառքի իրականացումը – 188.1 հոդվածի 1-ին մաս
- 4) Կեղծ սնանկությունը – 194-րդ հոդված
- 5) Հակամրցակցային գործունեությունը - 195-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 6) Հրապարակային սակարկությունների անցկացման կարգը չարամտորեն խախտելը – 196-րդ հոդված
- 7) Ապրանքային նշանն ապօրինի օգտագործելը – 197-րդ հոդված
- 8) Կեղծ գովազդը – 198-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 9) Արհեստավարժ մարզամրցումների և հանդիսադիր առևտրային մրցույթների մասնակիցներին ու կազմակերպիչներին կաշառելը – 201 –րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասեր
- 10) Ակցիզային դրոշմանիշներ և հսկիչ նշաններ (դրոշմապիտակներ) օտարելը կամ ապօրինի ձեռք բերված ակցիզային դրոշմանիշներով և հսկիչ նշաններով (դրոշմապիտակներով) ապրանքներ դրոշմավորելը – 209-րդ հոդվածի 2-րդ մաս
- 11) Սպառողներին խաբելը – 212-րդ հոդվածի 2-րդ մաս
- 12) Առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելը – 214-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 13) Ակնհայտ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույք ձեռք բերելը կամ իրացնելը – 216-րդ հոդվածի 1-ին մաս

Բաժին 9

Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 23)

- 1) Օրենքով չնախատեսված զինված միավորումներ ստեղծելը կամ դրանց մասնակցելը – 224-րդ հոդվածի 2-րդ մաս
- 2) Զանգվածային անկարգությունները – 225-րդ հոդվածի 4-րդ մաս
- 3) Օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ հավաք կազմակերպելը և անցկացնելը – 225.1 հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 4) Ռադիոակտիվ նյութերի ապօրինի շրջանառությունը – 233-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 5) Ապօրինի կերպով զենք, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր ձեռք բերելը, իրացնելը, պահելը, փոխադրելը կամ կրելը – 235-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 6) Զենքի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ նյութերի և պայթուցիկ սարքերի պահպանության պարտականությունը ոչ պատշաճ կատարելը կամ չկատարելը – 237-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 7) Հրազենը կամ ռազմամթերքն անփութորեն պահպանելը – 239-րդ հոդված
- 8) Ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելը – 242-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 9) Տրանսպորտային միջոցը հարբած կամ տասնվեց տարին չլրացած անձին հանձնելը – 243-րդ հոդված
- 10) Ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը – 244-րդ հոդված
- 11) Տրանսպորտային միջոցներն անորակ վերանորոգելը կամ դրանք տեխնիկական անսարքություններով շահագործման բաց թողնելը – 245-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 12) Տրանսպորտի անվտանգ աշխատանքն ապահովող կանոնները խախտելը – 247-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 13) Մայրուղային խողովակաշարերի շինարարության, շահագործման կամ վերանորոգման ընթացքում անվտանգության կանոնները խախտելը – 248-րդ հոդվածի 1-ին մաս

14) Միջազգային թռիչքների կանոնները խախտելը – 250-րդ հոդված

**Համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված
հանցագործություններ (գլուխ 24)**

- 1) Համակարգչային տեղեկատվության համակարգ առանց թույլտվության մուտք գործելը (ներխուժելը) – 251-րդ հոդվածի 2-րդ մաս
- 2) Համակարգչային տեղեկատվության փոփոխելը – 252-րդ հոդվածի 2-րդ մաս
- 3) Համակարգչային սաքուտաժը – 253-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 4) Համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալը – 254-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 5) Համակարգչային տեղեկատվություն ապօրինի մուտք գործելու (ներթափանցելու) համար հատուկ միջոցներ պատրաստելը կամ իրացնելը – 255-րդ հոդված
- 6) Վնասաբեր ծրագրեր մշակելը, օգտագործելը և տարածելը – 256-րդ հոդվածի 1-ին մաս

**Հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված
հանցագործություններ (գլուխ 25)**

- 1) Խուլիգանությունը – 258-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 2) Ահաբեկչության մասին սուտ հաղորդում տալը – 259-րդ հոդված
- 3) Վանդալիզմը – 260-րդ հոդված
- 4) Շահադիտական նպատակով այլ անձի պոռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավելը – 261-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 5) Պոռնկությամբ զբաղվելուն նպաստելը – 262-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 6) Պոռնկագրական նյութեր կամ առարկաներ տարածելը – 263-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր

- 7) Պատմության և մշակույթի հուշարձաններ ոչնչացնելը կամ վնասելը – 264-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ մասեր
- 8) Դիակը կամ թաղման վայրերն անարգանքի ենթարկելը – 265-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր

Բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 26)

- 1) Թմրամիջոցների կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի ապօրինի շրջանառությունն առանց իրացնելու նպատակի – 268-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 2) Թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր կամ դրանց պրեկուրսորներ ստանալու իրավունք տվող փաստաթղթեր ապօրինի պատրաստելը, օգտագործելը, կեղծելը կամ կեղծված փաստաթղթեր իրացնելը – 269.1 հոդվածի 1-ին մաս
- 3) Թմրամիջոցների կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի գործածմանը հակելը կամ ներգրավելը – 272-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 4) Մշակումն արգելված՝ թմրանյութեր, հոգեմետ (հոգեներգործուն), խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութեր պարունակող բույսեր ապօրինի ցանելը կամ աճեցնելը – 273-րդ հոդվածի 1-ին մաս

Շրջակա միջավայրի անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 27)

- 1) Զրային կենդանիներ և բույսեր ապօրինի արդյունահանելը – 292-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 2) Ապօրինի որսը – 294-րդ հոդվածի 1-ին մաս – Այստեղ, հավանաբար, տպագրական սխալ է թույլ տրվել, սահմանելով կալանք չորսից վեց ամիս ժակետով
- 3) Ծառերի, թփերի և բուսածածկի ապօրինի հատումը – 296-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ մասեր

**Սահմանադրական կարգի հիմունքների և պետության անվտանգության դեմ
ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 28)**

- 1) Պետական գաղտնիք հրապարակելը – 306-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 2) Պետական գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի կամ համակարգչային տեղեկատվության հետ վարվելու կանոնները խախտելը – 307-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 29)

- 1) Պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը – 308-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 2) Պաշտոնեական լիազորություններն անցնելը – 309-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 3) Ձեռնարկատիրական գործունեությանն ապօրինի մասնակցելը – 310-րդ հոդված
- 4) Կաշառք տալը – 312-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 5) Կաշառքի միջնորդությունը – 313-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 6) Պաշտոնեական անփութությունը – 315-րդ հոդվածի 1-ին մաս

Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 30)

- 1) Իշխանության ներկայացուցչի նկատմամբ բռնություն գործադրելը – 316-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 2) Պաշտոնատար անձի կոչումը կամ իշխանությունն ինքնակամ յուրացնելը – 317-րդ հոդված
- 3) Կարմիր խաչի կամ Կարմիր մահիկի խորհրդանիշը կամ նշանն ապօրինի օգտագործելը – 320-րդ հոդված
- 4) Կապի ուղիները վնասելը – 321-րդ հոդված

- 5) Ինքնիրավչությունը – 322-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 6) Պետական պարգևները հափշտակելը – 323-րդ հոդված
- 7) Փաստաթղթեր, դրոշմներ, կնիքներ հափշտակելը կամ վնասելը – 324-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 8) Ժամկետային զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայությունից, վարժական հավաքներից կամ զորահավաքներից խուսափելը – 327-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 9) Այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողի կողմից ծառայության վայրն ինքնակամ թողնելը – 327.1 հոդվածի 1-ին մաս
- 10) Այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողի կողմից անդամախեղվելու, հիվանդության սեմուլյացիայի կամ ապօրինի այլ եղանակով այլընտրանքային աշխատանքային ծառայությունից խուսափելը – 327.3 հոդվածի 1-ին մաս
- 11) Այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողի կողմից ծառայության պարտականությունները կատարելուց հրաժարվելը – 327.4 հոդվածի 1-ին մաս
- 12) Ազատագրկման ձևով պատիժը կրելուց հետո զինվորական կոմիսարիատ ներկայանալուց խուսափելը – 327.5 հոդվածի 1-ին մաս
- 13) Պատերազմի ժամանակ պարհակներ կատարելուց կամ հարկեր վճարելուց խուսափելը – 328-րդ հոդված
- 14) Պետական խորհրդանիշներն անարգելը – 331-րդ հոդված

Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 31)

- 1) Մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտելը – 332.1 հոդված
- 2) Մարդու իրավունքների պաշտպանին սպառնալը կամ նրա նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք ցուցաբերելը – 332.2 հոդված
- 3) Փաստաբանի կամ նոտարի լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտելը կամ, կապված նրա լիազորությունների իրականացման հետ, սպառնալը – 332.3 հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր

- 4) Սուտ մատնությունը – 333-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 5) Հանցագործությունը պարտակելը – 334-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 6) Հանցագործության մասին չհայտնելը – 335-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 7) Վկայի կամ տուժողի ներկայանալուն կամ նրանց ցուցմունք տալուն խոչընդոտելը – 337-րդ հոդված
- 8) Սուտ ցուցմունք կամ կեղծ եզրակացություն տալը կամ ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելը – 338-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 9) Ցուցմունք տալուց հրաժարվելը – 339-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 10) Սուտ ցուցմունք, կեղծ եզրակացություն տալու կամ սխալ թարգմանության համար կաշառելը կամ հարկադրելը – 340-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասեր
- 11) Դատավորի, դատախազի, քննիչի կամ հետաքննություն կատարող անձի կողմից ցուցմունք տալուն հարկադրելը – 341-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 12) Նախաքննության կամ հետաքննության տվյալները հրապարակելը – 342-րդ հոդված
- 13) Դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը – 343-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 14) Դատավորին, դատախազին, քննիչին, հետաքննություն կատարող անձին կամ դատական ակտերի հարկադիր կատարողին զրպարտելը – 344-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 15) Արգելանքի տակ գտնվող կամ բռնագրավման ենթակա գույքի նկատմամբ ապօրինի գործողությունները – 345-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 16) Պարտապանի կողմից սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույքի և գույքային իրավունքների կազմի ու քանակի մասին հայտարարագիր ներկայացնելուց չարամտորեն խուսափելը, հայտարարագրում տվյալներ թաքցնելը կամ դրանք խեղաթյուրելը – 345.1 հոդվածի 1-ին մաս
- 17) Նախնական քննություն վարելու կամ արդարադատություն իրականացնելու հետ կապված սպառնալիքը կամ բռնի գործողությունները – 347-րդ հոդվածի 2-ին մաս
- 18) Ապօրինի ձերբակալելը կամ կալանավորելը – 348-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 19) Ապացույցները կեղծելը – 349-րդ հոդվածի 1-ին մաս

20) Դատական ակտը դիտավորությամբ չկատարելը – 353-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ մասեր

Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ (գլուխ 32)

- 1) Հրամանը չկատարելը – 356-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 2) Զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում – 359-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 3) Զինծառայողին վիրավորանք հասցնելը – 360-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր
- 4) Չորամասը կամ ծառայության վայրն ինքնակամ թողնելը – 361-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ մասեր
- 5) Անդամախեղելու, հիվանդության սիմուլյացիայի կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունից խուսափելը – 363-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 6) Զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց հրաժարվելը – 364-րդ հոդվածի 1-ին մաս
- 7) Ներքին ծառայության կանոնակարգային կանոնները խախտելը – 368-րդ հոդվածի 2-րդ մաս
- 8) Մեքենաներ վարելու կամ շահագործելու կանոնները խախտելը – 377-րդ հոդվածի 1-ին մաս

Գործող օրենսդրությամբ կալանքը նախատեսված է, ինչպես ցույց է տալիս ցանկը, ոչ մեծ և միջին ծանրության բավական մեծ թվով հանցավոր արարքների համար: Եթե կալանքը նախատեսվեր նշանակվելու ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ, այն չէր կարող ապահովել պատժի նպատակների իրականացումը, քանի որ կալանքի պատժիչ տարրերը մեղմ են ու չեն կարող կանխարգելիչ ազդեցություն ունենալ նման արարքների կատարած անձանց վրա՝

ապահովելով նրանց ուղղումը, պատժի ընդհանուր նախազգուշացման նպատակն ու սոցիալական արդարության վերականգնումը:

Ինչ խոսք, կալանքը նաև պետք է ապահովի ընդհանուր նախազգուշացման նպատակը, գլխավորապես իր ներգործության տարրերով:

Մեր կարծիքով, կալանքի ժամկետի որոշակի չափի սահմանումը ՔՕ-ում հնարավորություն կստեղծի պատժի ոչ միայն հատուկ, այլև ընդհանուր նախազգուշացման նպատակները կյանքի կոչելու համար: Այս առումով, կարծում ենք, որ կալանքի կրման ժամկետը ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքներ կատարած անձանց նկատմամբ նպատակահարմար է սահմանել մինչև վեց ամիսը, ինչի վերաբերյալ մենք վերևում բերել ենք բավարար հիմնավորումներ:

Ամփոփելով գործող քրեական օրենսդրությամբ կալանքի իրավաբանական բնութագիրը և այն բաղադրիչները, որոնք այն տարբերակում են այլ պատժատեսակներից՝ նպատակահարմար ենք գտնում տալ կալանքի էության հետևյալ ձևակերպումը:

Կալանքի էությունը կայանում է նրանում, որ այն կարճաժամկետ ազատազրկում է, որն արտահայտվում է անձին ուղղիչ հիմնարկում հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում անազատության մեջ պահելու ձևով: Կալանքը նշանակվում է ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև վեց ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքերում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել և անձը նախկինում դատապարտված չի եղել որևէ հանցանքի համար ազատազրկման ձևով պատժի:

Կալանքը չի նշանակվում դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

Զինճառայողները կալանքը կրում են կայազորային կարգապահական մեկուսարանում:

Գլուխ 2 ԿԱԼԱՆՔԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԺԻ, ՆՇԱՆԱԿՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ

§ 1 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նշանակումը

1966 թ. դեկտեմբերի 16-ին ընդունված «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային փաստաթուղթը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր մարդ ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել կամայական ձերբակալության և պահվել կալանքի տակ: Ոչ ոք չպետք է զրկված լինի ազատությունից, այլապես, քան այնպիսի հիմքերով և այնպիսի ընթացակարգով, որոնք սահմանված են օրենքով:

Քրեական պատասխանատվությունը՝ որպես իրավաբանական պատասխանատվության տարատեսակ, նշանակվում է դատարանի կողմից այն անձի նկատմամբ, որը կատարել է հանցագործություն: Քրեական պատժի՝ որպես քրեական պատասխանատվության իրագործման ձևի¹, էությունը պետական հարկադրանքի առավել խիստ ու ծանր տեսակ է: Դատական մարմինները, պետության անունից գնահատելով հանցավոր անձի գործունեությունը, սահմանում են այս կամ այն պատժատեսակն ու պատժաչափը: Հետևաբար հասարակության զարգացման արդի փուլում ծայրահեղ առաջ գալիս տարբերակված, համաչափ ու նպատակահարմար քրեական պատասխանատվության և դրա իրականացման միջոցի՝ քրեական պատժի կիրառման անհրաժեշտություն:²

¹ Տե՛ս Ա.Գաբուլյան, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, Գ.Ս.Ղազինյանի խմբագրությամբ, Երևան, 2003, էջ 240:

² Տե՛ս Օ.Յու.Ավդեև, Некоторые аспекты межотраслевой дифференциации ответственности за получения незаконного вознаграждения по службе, Вестник Ярославского государственного университета им. П.Г.Демидова, серия гуманитарные науки, N 1, 2012, էջ 76-78:

Գործող օրենսդրությանը համապատասխան, դատարանը հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս պետք է ղեկավարվի ինչպես միջազգային փաստաթղթերով, այնպես և ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածներով, որոնք պատասխանատվություն են սահմանում որոշակի այս կամ այն հանցավոր արարքի համար:

Ինչպես սահմանում է ՀՀ ՔՕ 61-րդ հոդվածը, (ՌԴ ՔՕ 60-րդ հոդված) հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որն որոշվում է օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները:

Պատժի տեսակը և չափը որոշվում են հանրության համար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներով:¹

Նշված հոդվածի 3-րդ մասը հռչակում է, որ հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները:

Այս ամենը հաշվի առնելով՝ պատիժ նշանակելիս դատարանը իրականացնում է պատժի անհատականացման կարևորագույն սկզբունքը, որը սահմանված է գործող ՀՀ ՔՕ 10-րդ հոդվածում (ՌԴ ՔՕ 6-րդ հոդված): Համաձայն այդ հոդվածի՝ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի, համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությունը, որպեսզի անհրաժեշտ ու բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

Ինչպես նշում է Ե.Արտամոնովան, արդարության սկզբունքը դրված է իրավունքի բուն բովանդակության մեջ և դրսևորվում է դրա որոշակի ճյուղերում, այդ

¹ Ст'я Уголовное право России. Части Общая и Особенная: Учебник, / М.П. Журавлев, А.В. Наумов и др./ 5-е изд., перераб. и доп. М., 2004, էջ 219:

թվում քրեական իրավունքում:¹ Հասկանալի է, որ արդարության սկզբունքը քրեական քրեական օրենսդրության մեջ իր արտացոլումը պետք է գտնի Հատուկ մասի սանկցիայում: Պատժամիջոցները կիրառվում են կոնկրետ հանցավորի նկատմամբ՝ ելնելով նրա կողմից կատարված արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանից: Այդ առումով պատժամիջոցն արդարացի կհամարվի, եթե այն համապատասխանի հողվածի դիսպոզիցիայում նշված արարքի էությանը, հանցավորի անձնավորությանը և այն մեղմացնող ու ծանրացնող համգամանքների ամբողջությանը, որոնք կրում է մեղավոր անձը մինչև դատարանի կողմից դատավճիռ արձակելը:

Պատժի անհատականացման սկզբունքն արտահայտվում է հանցագործության կատարման մեջ մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ համապատասխան պատժատեսակի և պատժաչափի սահմանմամբ, որը համապատասխանում է արարքի հասարակական վտանգավորության բնույթին ու աստիճանին, որի ընթացքում հաշվի են առնված ինչպես հանցավորի անձը, այնպես էլ պատիժն ու պատասխանատվությունը ծանրացնող ու մեղմացնող հանգամանքները:²

Օրենքի մեջ ամրագրված սկզբունքի բոլոր տարրերը, այդ թվում և անհատականացման սկզբունքը, կյանքի են կոչվում դատարանի կողմից Հատուկ մասի հողվածին համապատասխան պատժաչափ սահմանելիս: Դատարանը, հանդես գալով պետության անունից, հանցագործություն կատարած անձի արարքին տալիս է բացասական գնահատական և կիրառում նրա նկատմամբ պետական հարկադրանքի որևէ միջոց:³

Կալանքը՝ որպես պատժատեսակ, ՔՕ Հատուկ մասի հողվածներում նախատեսված է երկրնտրելիության սկզբունքով ՔՕ այլ պատժատեսակների հետ՝ հիմնականում տուգանքի և որոշակի ժամկետով ազատազրկման հետ: Հետևաբար,

¹ St'u E.A. Артамонова, О назначении наказания с позиций справедливости, Правозащитник, М., 2004, № 1, էջ 36:

² St'u Н.И. Загородников, Принципы уголовного права, <Советское государство и право>, 1966, № 5, էջ 74:

³ St'u В.Н. Косарев, Л.В. Косарев, И.В. Макогон, К вопросу о дифференциации юридической ответственности, Правонарушение и юридическая ответственность, Материалы международной научно-практической конференции, Тольятти, 13-14 ноября 2012 года, Тольятти, издательство ТГУ, 2012, էջ 174:

դատարանը, ղեկավարվելով քրեական պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներով, որոշում է, թե Հատուկ մասի հոդվածով նախատեսված որ պատժատեսակը պետք է կիրառի կոնկրետ դատավճիռն արձակելիս, որը առավելագույնս կհամապատասխանի կատարված հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանին, հանցավորի անձնավորությանը, պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքներին:

Ընդհանրապես երկրնորելի պատժատեսակների շարադրանքը կոնկրետ հանցագործության համար նախատեսված հոդվածի սանկցիայում հնարավորություն է տալիս արդարադատություն իրականացնող մարմնին՝ դատարանին, առավել անհատական մոտեցում դրսևորել հանցագործության սուբյեկտի գործողությունների (անգործության) գնահատման հարցում և ընտրել առավել նպատակահարմար պատժատեսակը, որը կծառայի պատժի նպատակների իրականացման ապահովմանը:

Կարլ Մարքսը պատժի անհատականացման մասին նշել է, որ խնդիրը կայանում է նրանում, որ պատիժը հանդիսանա հանցագործության անմիջական հետևանքը: Հանցավորի աչքում պատիժը պետք է երևա որպես իր գործունեության անհրաժեշտ արդյունք, այսինքն, իր սեփական գործունեությունը: Պատժի սահմանները որոշվում են հանցավոր անձի կողմից կատարված հանցագործության սահմաններով, իրավախախտման որոշակի բովանդակությամբ:¹

Քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացումը հանդիսանում է քրեաիրավական հիմնարար սկզբունքներից մեկը, որը հիմնված է պատժի նպատակների վրա և ելնում է նրանից, որ չեն կարող լինել բացարձակապես կրկնվող հանցագործություններ և հանցագործներ: Լայն իմաստով անհատականացման սկզբունքը տարածվում է իրավակիրառ գործունեության մի շարք փուլերի՝ պատժի նշանակման, կատարման, պատժի կրումից լրիվ կամ մասնակի ազատման վրա:²

¹ Տե՛ս К.Маркс и Ф.Энгельс Соч. 2-е изд., Т.1, էջ 124:

² Տե՛ս Լ.Զ. Թադևոսյան Չավարտված հանցավոր գործունեության համար քրեական պատասխանատվության հիմնահարցերը. Երևան, 2007, էջ 239:

Հիմնավորված է պրոֆ. Ս.Ս. Ավետիսյանի կարծիքը, որ անհատականացված քրեական պատիժը հանդիսանում է հանցանք կատարած սուբյեկտի պատասխանատվության բովանդակության գլխավոր տարրերից մեկը:¹

Պատժի անհատականացման սկզբունքն իրականացվում է հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ արդարացի, հողվածի սանկցիայով նախատեսված պատիժների նշանակման գործընթացում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը, հաշվի առնելով քրեական գործի դատաքննության արդյունքում հանցանքի շարժառիթների ու նպատակների, հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս ու դրանից հետո նրա վարքագծի և այլ դրսևորումների հետ կապված բացառիկ հանգամանքների առկայությունը, որոնք էականորեն կարող են նվազեցնել հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, ինչպես նաև խմբակային հանցագործության մասնակցի կողմից կատարված հանցանքը բացահայտելուն ակտիվորեն աջակցելու դեպքում, կարող է նշանակել ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի համապատասխան հողվածով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ավելի ցածր պատիժ կամ ավելի մեղմ պատժատեսակ, քան նախատեսված է այդ հողվածով, կամ չկիրառել պարտադիր նախատեսված լրացուցիչ պատիժը (ՀՀ ՔՕ 64-րդ հողված, ՌԴ ՔՕ 64-րդ հողված): Նույն հողվածի 2-րդ մասը հռչակում է, որ բացառիկ կարող են ճանաչվել ինչպես մեղմացնող հանգամանքներն առանձին, այնպես էլ այդ հանգամանքների համակցությունը:

Դատարանը, հաշվի առնելով հանցագործության հասարակական վտանգավորության բնույթն ու աստիճանը, հանցավորի անձը բնութագրող անհատական հատկանիշները, կալանքի ձևով պատիժ նշանակելիս պարտավոր է այդ պատժատեսակի այնպիսի չափ (ժամկետ) սահմանել, որն առավել կնպաստի քրեական պատժի նպատակների իրականացմանը և կրիսի քրեական օրենսդրության ընդհանուր սկզբունքներից: Պետք է արձանագրել, որ պատժի ծանրությունը, նրա

¹ Տե՛ս Ս.Ս. Ավետիսյան. Актуальные проблемы теории уголовного права, законодательства и практики его применения (Сборник научных статей) изд-во “Гитутюн”, НАН РА, Ереван, 2004, էջ 75:

պատժողական էությունը արտահայտվում է ոչ միայն այդ պատժատեսակի, այլ նաև դրա չափի մեջ:¹

Այստեղ արդարացվում է կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, ժամկետի երկարացումը մինչև վեց ամիս, և դատարանը, հաշվի առնելով գործի կոնկրետ հանգամանքները, կարող է որոշակի ժամկետ սահմանել, որն ամփոփված կլինի հոդվածի սանկցիայում:

Ինչպես նշվել է մեր կողմից վերևում, օրենսդիրը, նման ժամանակահատված սահմանելով կալանքի համար, դատարանին հնարավորություն կընձեռի կատարած հանցանքի համար անհատականացնել քրեական պատիժը՝ հաշվի առնելով ինչպես արարքի վտանգավորության աստիճանը, հանցավորի անձը, այնպես էլ պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները, որը նախատեսված կլինի հոդվածի սանկցիայում:²

Հանցագործության հասարակական վտանգավորությունը հաճախ կախված է այն հետևանքներից, որոնք վրա են հասնում հանցագործության կատարմամբ (հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը, անձի մեղքի աստիճանը և այլն):

Հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը հաշվի առնելով՝ դատարանը նշանակում է հոդվածի սանկցիայով նախատեսված կալանքի որոշակի ժամկետ, այսինքն, արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանից ելնելով, կալանքի ժամկետը կարող է ավելի բարձր լինել: Եվ ընդհակառակը, եթե արարքը նվազ վտանգավորություն է իրենից ներկայացնում, կալանքի համար հոդվածի սանկցիայով նախատեսված ժամկետներից դատարանը պետք է ընտրի ամենակարճատևը: Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ կալանքի կիրառումը դատարանների կողմից շատ չէ, թեև վերջին տարիներին այն սկսվել է ավելի հաճախ կիրառվել: Այդ են վկայում դատարանների կողմից հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ որպես պատժատեսակ կալանքը կիրառելու մասին ստորև բերված տվյալները: Թե որքան է «վստահությունը» կալանքի կիրառման

¹ Տե՛ս Յ.Ա. Тадевосян Штраф как мера наказания. Ереван, 1978, էջ 65:

² Տե՛ս Այդ մասին տես՝ В.Н. Кудрявцев, Общая теория квалификации преступлений, <Юридическая литература>, М., 1972, էջ 318, Մ.Վ.Գրիգորյան Հանցագործությունների որակումը, Երևան, 2010, էջ 35:

հանդեպ արդարադատություն իրականացնող մարմնի կողմից, ակնհայտ երևում է ստորև բերված աղյուսակից:

Աղյուսակ N 1¹

Բոլոր հանցագործությունների (ոչ մեծ և միջին ծանրության) համար կալանքի կիրառման մասին (2008-2015 թվականներ)

1	Տարիներ	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
2	Մեղադրական դատավճիռներով դատապարտված անձանց ընդհանուր թիվը	3080	3591	4402	3940	3727	3491	2944	2844
3	Մեղադրական դատավճիռներով կալանքի դատապարտված անձինք	130	215	377	373	544	424	251	265

¹ Տե՛ս www.court.am, դատական դեպարտամենտի վիճակագրական տվյալներ:

Բացի այդ, դատարանների կողմից 2008-2015 թթ. կալանքի կիրառման հաճախականությունը մենք համեմատել ենք ներգործության համեմատաբար մեղմ ազդեցությամբ օժտված մի այնպիսի պատժատեսակի, ինչպիսին տուգանքն է, որը ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածներում որպես այլընտրանքային պատժատեսակ նախատեսված է կալանքի հետ:

Աղյուսակ N 2¹

Բոլոր հանցագործությունների (ոչ մեծ և միջին ծանրության) համար որպես քրեական պատժատեսակների կալանքի ու տուգանքի դատապարտված անձանց մասին (2008-2015 թվականներ)

1	Տարիներ	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
2	Կալանքի դատապարտված անձինք	130	215	377	373	544	424	251	265
3	Տուգանքի դատապարտված	646	533	788	767	581	693	783	807

¹ Տե՛ս www.court.am, դատական դեպարտամենտի վիճակագրական տվյալներ:

	անձինք								
--	--------	--	--	--	--	--	--	--	--

Ինչպես նկատում ենք աղյուսակների ցուցանիշներից, մեր հանրապետության դատարանները շարունակում են «թերահավատորեն» մոտենալ կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, կիրառմանը՝ այն գնահատելով ոչ այնքան ազդեցիկ ու արդյունավետ պատժատեսակ, որը կարող է հասնել պատժի նպատակների իրականացմանը: Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս հանցագործությունների դեմ տարվող պայքարի պատմությունը, կան հանցագործություններ ու հանցագործության սուբյեկտներ, որոնց նկատմամբ կիրառվող ամենալավագույն պատժատեսակը հենց պետք է համարել կալանքը, այլ ոչ թե տուգանքը, կամ թեկուզ կարճաժամկետ ազատազրկումը (այս վերջին պատժատեսակը նույնպես երկընտրելիության սկզբունքով ՔՕ բազմաթիվ հոդվածներում նախատեսված է կալանքի ու տուգանքի հետ), որի ազդեցության շրջանակների մեջ առաջին հերթին մտնում է հանցավորի՝ հասարակությունից խիստ մեկուսացման տարրը, որը բացակայում է կարճաժամկետ ազատազրկման և առավել ևս տուգանքի կիրառման պարագայում: Միաժամանակ նշենք, որ ակնհայտ է, որ տուգանքը՝ որպես պատժատեսակ, ունենալով ազդեցության որոշակի շրջանակներ, դատարանի կողմից կիրառվելով ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ թեև արդարացված է, հաճախ դատապարտյալների կողմից ընկալվում է որպես քրեական պատժից «խուսափելու» միջոց:¹

Դա պայմանավորված է, մեր կարծիքով, առաջին հերթին նրանով, որ արդարադատության մարմինները կալանքը դիտարկում են կարճատև ազատազրկման տարատեսակ և ժամկետի օրենսդրական սահմանումը նրանց մոտ այն համոզմունքը չի ձևավորել, որ ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքներ

¹ Տե՛ս Յ.Ա. Тадевосян Штраф как мера уголовного наказания. Изд-во АН, Арм.ССР, Ереван 1978, էջ 71-73:

կատարած անձանց նկատմամբ այդ պատժատեսակի կիրառումը կարող է ապահովել պատժի նպատակների իրականացումը:

Սակայն վերջին տարիների ընթացքում կալանքի կիրառման տոկոսը բարձր է, համեմատած այդ պատժատեսակի կիրառման առաջին տարիների հետ: Եթե 2008թ. կալանքն ընդհանուր պատժատեսակների կիրառման ամբողջականության մեջ կազմում էր շուրջ 11%՝ 3080 դատապարտվածներից կալանքի էր դատապարտվել 130-ը, 2009 թ. 3591 դատապարտվածներից կալանքի էր դատապարտվել 215-ը, իսկ 2010թ. ընդհանուր դատապարտված 4402 անձանցից՝ 377-ը, ապա 2011թ. ընդհանուր դատապարտված 3940 անձանցից կալանքի է դատապարտվել 767-ը, 2012թ. 3727-ից՝ 544-ը, 2013թ. 3491-ից՝ 424-ը 2014թ. 2944-ից՝ 251-ը, իսկ 2015թ. 2844-ից՝ 265-ը: 2015թ-ի վիճակագրական ցուցանիշների վերլուծությունը հանգեցնում է այն հետևության, որ կալանքի դատապարտված անձանց թվաքանակը նվազել է, սակայն հաշվի պետք է առնվի այն հանգամանքը, որ այդ տարի նվազել է ընդհանրապես պատիժների դատապարտվածների թվաքանակը:¹

Ինչպես նկատում ենք բերված վիճակագրական տվյալներից, վերջին տարիներին կալանքի հաճախ կիրառման փաստը վկայում է այդ պատժատեսակի նկատմամբ դատարանների կողմից «վստահության» բարձր ցուցանիշի մասին, որ այդ պատժատեսակի կիրառմամբ ավելի արդյունավետ կարելի է ապահովել պատժի անհատականացման սկզբունքը, սոցիալական արդարության վերականգնումը, հանցավորի ուղղումն ու հանցագործությունների կանխումը:

Դեռ ավելին, եթե համեմատենք կալանքի կիրառման հաճախականությունը ավելի մեղմ այնպիսի պատժատեսակի հետ, ինչպիսին տուգանքն է, ապա ակնհայտ է դառնում, որ վերջին տարիներին կալանքի կիրառման տեսակարար կշիռը բարձրացել է: Այսպես, եթե 2008թ. կալանք էր կիրառվել 130 դատապարտյալի նկատմամբ, ապա այդ նույն ժամանակահատվածում տուգանք կիրառվել է 646 դատապարտյալի նկատմամբ, 2009թ. կալանքի է դատապարտվել 215-ը, տուգանքի՝ 533-ը, 2010թ. կալանքի՝ 377-ը, տուգանքի՝ 788-ը, 2011թ. կալանքի է դատապարտվել 373-ը, տուգանքի՝ 767-ը, 2012թ. կալանքի դատապարտված 544-ի անձանց դիմաց

¹ Տե՛ս ատենախոսության մեջ բերված աղյուսակները:

տուգանքի դատապարտված անձանց թիվը կազմել է 581, 2013թ. կալանքի դատապարտված 424-ի անձանց դիմաց տուգանքի դատապարտված անձանց թիվը կազմել է 693, 2014 կալանքի դատապարտվածների թիվը կազմել է 251, տուգանքի դատապարտվածներին՝ 783, իսկ 2015թ. կալանքի դատապարտված անձանց թիվը կազմել է 265, իսկ տուգանքին՝ 807 :

Կալանքի կիրառման քանակական տվյալների համեմատությունը տուգանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, հետ պայմանավորված է նրանով, որ գործող ՔՕ-ում, որպես կանոն, կալանքը նախատեսված է Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում երկրնտրանքի կարգով տուգանքի հետ: Գործող ՔՕ-ում մեծ թվով հոդվածներ կան, որոնց սանկցիաներում այլ պատժատեսակների հետ մեկտեղ նախատեսված է կալանքի կիրառման հնարավորությունը: Դա կարող է վերաբերվել նաև հանցակցությամբ կատարված հանցագործություններին, այսպես ասած, «երկրորդական» մասնակիցների նկատմամբ պատիժ սահմանելուն, հանցափորձի դեպքերին և այլն: Նման իրավիճակներում, կարծում ենք, որ կալանքի կիրառումն արդյունավետ կլինի և կնպաստի նշված արարքների հեղինակների նկատմամբ արդյունավետ ներգործությանը, պատժի նպատակների արդյունավետ իրականացմանը, միաժամանակ կհանգեցնի կալանքի կիրառման թվաքանակի ավելացմանը: Հակառակ դեպքում, եթե նման հարաբերությունների կարգավորման ընթացքում նպատակահարմար չէ կալանք կիրառել, այդ պատժատեսակը կմնա «ստվերում»՝ դրանից բխող բոլոր բացասական հետևանքներով:

Իրավաբանական գրականության մեջ բազմիցս է արծարծվել այն թեզը, որ հանցավորին կարճաժամկետ ազատությունից զրկելը չի տալիս այն ցանկալի արդյունքը, հատկապես ընդհանուր նախազգուշացման նպատակի իրականացման բնագավառում¹, որն ակնկալում է դատարանը: Կարճաժամկետ ազատությունից զրկելը, այդ թվում կալանքի ձևով նշանակված պատժատեսակը, ոչ միշտ է հանգեցնում դաստիարակչական և կանխարգելիչ արդյունքի: Սակայն պետք է շեշտել, որ այն դեպքում, երբ քրեական գործի հանգամանքները և հանցավորի անձը վստահություն են ներշնչում դատարանին կալանքի դատապարտված անձի ուղղման,

¹ St'u B.B.Джужома, Краткосрочное лишение свободы в уголовном праве России и Германии, автореферат диссертация кандидата наук, www.vivabdi.niz.ru/bd000288797/view, page 1:

ինչպես նաև հանցագործությունների կանխարգելումն ապահովելու հարցում, նպատակահարմար է կիրառել կալանքը, քան որոշակի ժամկետով ազատազրկումը, քանի որ կալանքն, ունենալով ազդեցության որոշակի և հստակ տարրեր, ավելի ներգործուն ազդեցություն կարող է թողնել դատապարտյալի վրա նրան ուղղելու և հետագայում հանցագործություններ կատարելու մտքից հեռու պահելու համատեքստում, և, որն ամենակարևորն է, կալանքի դատապարտվածը կալանատանը չի շփվի այլ դատապարտյալների հետ, որոնք պատիժը կրում են ազատազրկման ձևով և որոնք կարող են ոչ միայն բացասական ազդեցություն ունենալ կարճաժամկետ դատապարտված մյուս դատապարտյալների վրա, այլև, ինչպես նշվել է քրեաիրավական գրականության մեջ, այդ շփումները կարող են հանցավոր հմտությունների կատարելագործման դպրոց հանդիսանալ: Ինչպես օրենսդիրն է պահանջում, կալանքի դատապարտված անձը շփվում է միայն կալանքի դատապարտվածների հետ խիստ մեկուսացման պայմաններում, որի ընթացքում նրա շփումները հասցվում են նվազագույնի:

Խիստ վիճելի են այն պնդումները, որ ցանկացած պատժի արդյունավետություն արտահայտվում է նրանում, թե այն ինչպես է ազդում իրավախախտի վրա, և այդ ընթացքում ինչպես է ապահովվում պատժի նպատակների իրականացումը, այն նպատակների, որոնք օրենսդիրը դրել է յուրաքանչյուր պատժատեսակի առջև (<< ՔՕ 48-րդ հոդված, ՌԴ ՔՕ 43-րդ հոդված):

Այս առումով պետք է հատկապես շեշտել, որ մի դեպքում պատժի նպատակին կարելի է հասնել կալանքի կիրառմամբ, մեկ այլ դեպքում՝ ազատազրկմամբ, իսկ երրորդ դեպքում՝ տուգանքով կամ մեկ այլ պատժատեսակով: Ճիշտ են այն հեղինակները, ըստ որոնց, որ պարզ լինի, թե ինչ պատժի կիրառմամբ կարելի է հասնել պատժի նպատակների իրականացմանը, անհրաժեշտ է «բացահայտել» այդ պատժատեսակի ազդեցության «մեխանիզմը»: Այդ խնդիրը պահանջում է սոցիոլոգիական և հոգեբանական մեթոդների կիրառում:¹

¹ Ст'я Г.А. Злобин, В.Н. Кудрявцев Проблемы эффективности наказания, не связанного с лишением свободы, София, 1968, էջ 91:

Հատկանշական է նաև այն, որ մեղավոր անձը, որի վերաբերյալ քրեական գործը քննվում է դատարանում, երբեք չի կարող կռահել, թե իր նկատմամբ ինչպիսի պատժատեսակ կկիրառվի, օրինակ, անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցմամբ առողջությանը ծանր և միջին ծանրության վնաս պատճառելու համար (ՀՀ ՔՕ 116-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր), վտանգի մեջ թողնելու որակյալ տեսակների համար (ՀՀ քրեական ՔՕ 128-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր) կամ հասարակ կողոպուտի համար (ՀՀ ՔՕ 176-րդ հոդվածի 1-ին մաս) կամ հասարակ գողության համար (ՀՀ ՔՕ 177-րդ հոդվածի 1-ին մաս) և այլն (այստեղ մենք պատահական ըտրանքով ենք մեջբերել նշված հոդվածները, նկատի ենք ունեցել միայն այն հանգամանքը, որ դրանցում նախատեսված է կալանքը): Կալանքը նշված է ՔՕ բազմաթիվ հոդվածներում, ինչպես նշվել է այդ մասին բերված ցանկում, և նախատեսված է երկրնտրելիության սկզբունքով, այդ թվում՝ տուգանքի և որոշակի ժամկետով ազատազրկման հետ: Այդ իսկ պատճառով, դատարանը իրավասու է նշանակել մեղավորի նկատմամբ սանկցիայով նախատեսված ցանկացած պատժատեսակ, այդ թվում և կալանք: Բոլոր դեպքերում, դատարանը պատիժ է նշանակում այն խիստ անհատականացնելով՝ ելնելով նրանից, թե որ պատժատեսակով կհասնի պատժի նպատակների իրականացմանը՝ սոցիալական արդարության վերականգնմանը, պատժի ենթարկված անձի ուղղմանը և հանցագործությունների կանխմանը:

Ինչպես ցույց է տվել մեր կողմից մի շարք դատարաններում քրեական գործերի ուսումնասիրությունը, որոնցով հանցավորների նկատմամբ նշանակվել է կալանք, մեր կարծիքով, թույլ են տրվել որոշ բացթողումներ:

Կալանքի համեմատաբար քիչ կիրառումը դատարանների կողմից բացատրվում է նրանով, որ ամբաստանյալների նկատմամբ պատժատեսակներ ընտրելիս առաջին պլան մղելով հանցավորի անձնավորությունը բնութագրող հանգամանքները՝ դատարանները համեմատաբար հետին պլան են մղում արարքների հասարակական վտանգավորության աստիճանը, կամ հակառակը՝ ավելի ընդգծված հաշվի են առնում արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը, իսկ հանցավորի անձը բնութագրող հանգամանքներին քիչ

ուշադրություն է դարձվում: Նման դեպքերում բնականաբար խախտվում է պատժի անհատականացման սկզբունքը և նշանակվում է կա'մ խիստ, կա'մ մեղմ պատիժ:

Իրավաբանական գրականության մեջ բազմիցս նշվել է, որ կոնկրետ պատժատեսակ ընտրելիս դատարանները միշտ չէ, որ հաշվի են առնում արարքի վտանգավորության աստիճանը, հանցավորի անձը ու պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները: Այսպես, Վ.Ն. Կուդրյավցևը, անդրադառնալով ազատագրկման հետ չկապված քրեական պատիժների նշանակման խնդիրներին, նշել է, որ մի շարք դիտարկումներ ցույց են տալիս, որ պատժի տեսակի ու հանցանքի բնույթի միջև ուղղակի կապը բացակայում է: Պրակտիկայում քրեական պատժի ընտրության հարցում դատարանները գլխավոր շեշտը դնում են հանցավորի անձնավորությունը բնութագրող հատկանիշների վրա:¹ Ի.Ի. Կարպեցը այդ հարցի կապակցությամբ նշում է, որ հանցավորի անձնական բնութագրական հատկանիշները գերազնահատելով, ի վնաս արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանի, հանցագործության դեմ պայքար տանող մարմինների գործունեությունը կարող է հանգեցնել կա'մ մեղմ պատիժների կիրառմանը, որը չի համապատասխանում արարքի իրական բնութագրին, կա'մ հանգեցնել առավել խիստ պատիժների կիրառմանը², իսկ այս ամենը խախտում է հանցագործության գնահատման սկզբունքները և առաջ է բերում հասարակության արդարացված դժգոհությունն իրավապահ համակարգի և արդարադատության մարմինների հանդեպ:

Այս առումով մենք չենք կարող համաձայնվել այն հեղինակների հետ, որոնք գտնում են, թե պատիժ նշանակելիս որոշիչը պետք է լինի արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը:³ Նման մոտեցման պարագայում մի կողմից՝ կարող է նշանակվել խիստ կամ մյուս կողմից՝ մեղմ պատիժ, որը կգցի արդարադատության հեղինակությունը, կառաջացնի հասարակության արդարացի դժգոհությունն

¹ St'u B.H. Кудрявцев, Проблемы наказания, не связанного с лишением свободы, «Советская юстиция», 1968, № 1, էջ 27:

² St'u И.И. Карпец, Проблема преступности, «Юридическая литература», М., 1969, էջ 94-95, նույնի, Наказание. социальные, правовые и криминологические проблемы, «Юридическая литература», М., 1973, էջ 191:

³ St'u Н.Т.Ведерников, Изучение личности преступника, как метод изучения преступности, Сборник работ юридического факультета Томского университета, том 159, Томск, 1965, էջ 150:

իրավապահ համակարգի նկատմամբ և վերջին հաշվով այդ ամենը կնպաստի դատավճիռների բեկանմանը և փոփոխմանը, քրեական գործերի քննության անհարկի ձգձգմանը:

Ամփոփելով շարադրածը՝ պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր դեպքում հանցավորի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս դատարանը պարտավոր է ղեկավարվել գործող ՔՕ 61-րդ հոդվածի դրույթներով (ՌԴ ՔՕ 60-րդ հոդված), համաձայն որի հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որը որոշվում է սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով ՔՕ Ընդհանուր մասի դրույթները: Քրեական պատժի տեսակը և չափը որոշվում են արարքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքներով: Պատիժը պետք է արտահայտի հանցավոր արարքի էությունը:¹

Օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 3-րդ մասը հռչակում է, որ հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները:

Պատժի անհատականացման սկզբունքի կիրառումը՝ որպես կարևոր և պատասխանատու խնդիր, միաժամանակ ենթադրում է դատարանի կողմից համապատասխան պատժատեսակի չափի որոշումը, քանի որ պատժի չափը (ժամկետը) նույնպես որոշակի նշանակություն կարող է ունենալ սոցիալական արդարության վերականգնման, հանցավորի ուղղման և հանցագործությունների կանխման հարցերում:

Քիչ կարևոր չէ պատիժ նշանակելիս նաև պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքների հաշվի առնելը, որը էապես կարող է ազդել դատարանի կողմից ընտրված պատժատեսակի ծանրության և դրա ժամկետների (չափի) վրա, իսկ առանձին դեպքերում նաև ՀՀ ՔՕ 64-րդ և 70-րդ

¹ St'u B.A. Оганесян, Принцип Nullum crimen, nulla poena sine lege, Вестник науки Тольяттинского государственного университета, серия «Юридические науки», М., 3(6), 2011, էջ 71:

հողվածների կիրառմամբ իրավական ներգործության միջոցների ընտրության համար:

Այս առումով ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, թե դատարանը պարտավոր է ընտրած պատժատեսակն ու չափը հիմնավորել, պատճառաբանել:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատարանի դատավճիռը պետք է լինի օրինական և հիմնավորված:¹ Ըստ նշված հոդվածի, դատավճիռն օրինական է, եթե այն կայացվել է ՀՀ Սահմանադրության, սույն օրենսգրքի և այն օրենքների պահանջների պահպանմամբ, որոնց նորմերը կիրառվում են տվյալ քրեական գործը քննելիս, իսկ դատավճիռը հիմնավորված է համարվում, եթե դատարանի հետևությունները հիմնված են միայն դատաքննության ժամանակ հետազոտված ապացույցների վրա, այդ ապացույցները բավարար են մեղադրանքը գնահատելու համար, դատարանի կողմից հաստատված ճանաչված հանգամանքները համապատասխանում են դատարանում հետազոտված ապացույցներին:

Դատարանի դատավճիռն օրինական ու հիմնավորված լինելուց բացի պետք է լինի պատճառաբանված, քանի որ առանց հիմնավոր պատճառաբանության որևէ որոշում կամ հետևություն չի կարող դրվել դատավճռի հիմքում, դա լինի արդարացման, թե մեղադրական դատավճիռ:² Դեռ ավելին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածը, որի բովանդակությունը կազմում են այն հարցերը, որոնք ենթակա են լուծման, դատավճիռ կայացնելիս ուղղակի նշված է 1-ին մասի 7-րդ կետում «ինչ պատիժ պետք է նշանակվի ամբաստանյալի նկատմամբ»: Սա ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ պատժի անհատականացման սկզբունքի

¹ Տե՛ս Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի 297-րդ հոդվածը, ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358 հոդվածը, դատավճռի օրինականության, հիմնավորվածության, պատճառաբանվածության չափորոշիչները չի սահմանել: Դրա հետ մեկտեղ, ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 380-383-րդ հոդվածները պարունակում են հատկանիշներ, համապատասխան որոնց դատավճիռը ճանաչվում է անօրինական, ոչ հիմնավոր և անարդարացի: Տե՛ս՝ А.В.Гриненко, Комментарий к уголовному-процессуальному кодексу Российской Федерации, постатейно ЭКСМО, М, 2006, էջ 587:

² Տե՛ս 3.Вышинская, Г.Борзенков:

կիրառման արդյունքում այն ներգործության միջոցի կիրառման հիմնավորում, որն իրականացնում է ՀՀ-ում գործող դատական յուրաքանչյուր ատյան:

Դատավճռի պատճառաբանված լինելը կարևոր է ցանկացած պատժատեսակի, այդ թվում՝ նաև կալանքի նշանակման պարագայում, քանի որ այն համեմատաբար ավելի մեղմ պատժատեսակ է, քան երկրնտրանքով հոդվածի սանկցիայում նախատեսված որոշակի ժամկետով ազատազրկումը: Կալանքի նշանակման պատճառաբանությունն ուղղակի պարտադիր է դառնում, թե ինչու՞ հատկապես այդ պատժատեսակը պետք է կիրառվի հանցանք կատարած անձի նկատմամբ: Այս պատժատեսակի նշանակման հանգամանալից ու հիմնավոր պատճառաբանությունը բացառում է, ինչպես մենք ենթադրում ենք, կալանքի դատապարտված անձի ու հասարակության այն անդամների կողմից, որոնք ներկա են դատարանի դահլիճում, դրա սխալ ընկալումը դատավճիռը հրապարակելիս կամ իրազեկված են դատավճռի բովանդակության մասին: Այս խնդրահարույց հարցի նման լուծումը կարևոր է նաև նրանով, որ կալանքը չընկալվի որպես խափանման միջոցի կիրառում, քանի որ, ինչպես նշում է ՔՕ-ն, կալանք կարող է նշանակվել միայն այն դեպքում, երբ կալանավորումն որպես խափանման միջոց չի կիրառվել:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, կիրառումն առանց հիմնավոր պատճառաբանության կարող է այն ներգործությունը չունենալ մեղավոր անձի վրա, որը հետապնդում է դատարանը: Բացի դրանից, անհասկանալի կարող է մնալ, թե ինչու սահմանված պատժատեսակներից դատարանի կողմից ընտրվել է հենց կալանքը և կալանքի կոնկրետ այս կամ այն չափը (ժամկետը):

Դատավճիռների պատճառաբանության անհրաժեշտությանը բազմիցս անդրադարձել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային որոշումներում, որտեղ հատուկ արտահայտվում է այն իմաստը, որ դատավճիռը պետք է լինի պատճառաբանված, քանի որ դատավճռի ոչ պատճառաբանվածությունն է, առաջին հերթին, որ պատճառ է դառնում ստորադաս դատավճիռների բեկանման ու փոփոխման համար¹ և նպաստում է այլ բացասական հետևանքների առաջացմանը:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ, Երևան 2010:

Վերոշարադրյալը հիմք է տալիս կարծիք հայտնելու, որ կալանքի մասին արձակվող դատավճռի նկարագրական-պատճառաբանական մասերում պետք է պատճառաբանվի այդ պատժատեսակի ընտրության անհրաժեշտությունը, որտեղ տրված պետք է լինեն նաև արարքի իրավաբանական մանրակրկիտ վերլուծությունը, հանցավորի անձնավորությունը բնութագրող հատկանիշները, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի այն դրույթի հիմնավորմանը, թե ինչու է դատարանը հետևության հանգում բազմաթիվ պատժատեսակների շարքում ընտրել հենց կալանքը, որպես ամենանպատակահարմար ներգործության միջոց, համեմատած այլ պատժատեսակների հետ:

Կալանք նշանակելիս դատարանը պետք է հիմնավորի, որ հասարակությունից խիստ մեկուսացումն է, որ ամենանպատակահարմարն է կոնկրետ հանցանք կատարած անձի պարագայում:

Պետք է նշել, որ դատարանները, չնայած օրենքի ուղղակի պահանջին, միշտ չէ, որ պատշաճ պատճառաբանում են արձակված դատական ակտերը, դատավճռի նկարագրական մասում անդրադառնում են հանցավորի անձը բնորոշող հանգամանքներին, որոնք կարող էին հիմնավոր դարձնել կալանքի նշանակումը:¹ Մեր կողմից ուսումնասիրված մի շարք քրեական գործերում հանդիպել ենք դեպքերի, երբ մինչդատական վարույթի մարմինների կողմից հանցագործության մեջ մեղադրվող անձին բնութագրող բազմաթիվ փաստաթղթեր են ձեռք բերվել նախաքննության ընթացքում և ենթադրվում է, որ դրանք դատարանները պետք է հաշվի առնեին դատավճիռ արձակելիս: Օրինակ, քրեական գործում առկա են բացասական բնութագրեր մեղադրյալի աշխատանքի, բնակության վայրից կամ նրան դրական բնութագրող վկայականներ, դիպլոմներ, հավաստագրեր, սակայն դատավճռի պատճառաբանական մասում այդ ամենի արտահայտությունը գրեթե

¹ Տե՛ս Դատարանի կողմից պատիժների նժանակման ընթացքում պարտադիր պետք է հաշվի առնվի կատարված հանցագործության բնույթն ու ծանրության աստիճանը, հանցավորի անձը բնութագրող հանգամանքները, պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները, ինչպես նաև նշանակված պատժի ներգործության աստիճանը դատապարտյալի և նրա ընտանիքի կյանքի պայմանների վրա: Տե՛ս А.В.Гриненко, Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РФ, ЭКСМО, М, էջ 599:

չենք գտնում: Կամ քրեական գործերում հստակ տվյալներ կան անձի նախկինում դատավճռություն ունենալու մասին, սակայն այդ հանգամանքը դատավճռում իր արտահայտությունը գտել է մեր ուսումնասիրված գործերից հազվադեպ դեպքերում. 10 գործից միայն 1-ի դեպքում ենք հանդիպել նման իրողության:

Բերված տվյալները ցույց են տալիս, որ դատական ակտ կայացնելիս դատարաններն ոչ միշտ են հղում կատարում այն հանգամանքների վրա, որոնք առկա են քրեական գործերում, մինչև դրանք դատարանում քննության առնելը: Դատարանների կողմից այս բացթողումն ուղղակի ապացույցն է նրանց կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման, որտեղ հատուկ շարադրված է, որ դատավճռի նկարագրական պատճառաբանական մասում պետք է ցույց տրվեն՝

1. մեղադրանքի բովանդակությունը,
2. գործի հանգամանքների, մեղադրանքի ապացուցված լինելու և ամբաստանյալի մեղավորության մասին դատարանի հետևությունները,
3. այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները,
4. օրենքի այն նորմերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է որոշում ընդունելիս:

Եթե դատավճիռը կայացնելիս դատարանը կիրառել է ՀՀ միջազգային պայմանագրերը, ապա դատավճռում պարտադիր պետք է նշվի նաև համապատասխան պայմանագիրը:

Դատավճիռներում հազվադեպ ենք հանդիպում տեղեկություններ ամբաստանյալի ընտանեկան դրության, աշխատանքային զբաղվածության և նրա մինչ դատվելն այլ նկարագրական հանգամանքների վերաբերյալ:

Տարածված է այն «ավանդույթը», որ դատարանները դատավճիռներում սահմանափակվում են միայն նշելով «դատարանը՝ նկատի ունենալով հանցավորի անձը» ընդհանուր արտահայտությունը¹, որը, մեր կարծիքով, ոչինչ չի ասում

¹ Տե՛ս 3.Вышунская, Г.Борзенко, Учет судом при назначении данных о личности виновного, <Советская юстиция>, 1969, N 11, էջ 18, 3.А. Тадевосян, штраф как мера наказания, издательство АН, Арм. ССР, Ереван, 1978, էջ 77:

կոնկրետ պատժատեսակի ու պատժաչափի նշանակման նպատակահարմարության և հիմնավորվածության մասին: Իսկ քրեական դատավարության օրենսգիրքն ոչ միայն պարտադրում է հիմնավորել ու պատճառաբանել դատավճիռը, այլև հատուկ նշել «ապացուցված է արդյոք ամբաստանյալի պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքների առկայությունը» (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետ): Այս նշանակում է, որ դատարանը ոչ միայն պետք է ձեռք բերի այդ հանգամանքները, այլև, թույլատրելի միջոցների առջև չկանգնելով, հասնի այն բանին, որ ամբաստանյալի պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքները, այդ թվում մինչդատական վարույթի ընթացքում ձեռքբերվածներն ապացուցվեն դատական քննության ընթացքում:¹ Եվ միայն այդպիսի հետազոտված և օրինական ճանապարհով ձեռք բերված հանգամանքները կարող են դրվել դատավճռի հիմքում:

Մեր կողմից քրեական գործերի ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ կալանքն որպես պատժատեսակ կիրառվում է հասարակական ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքներ կատարած այն անձանց նկատմամբ, որոնք դատապարտվում են հիմնականում առողջության, մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների, ընտանիքի և երեխայի շահերի, սեփականության, հասարակական անվտանգության, տնտեսական գործունեության, զինվորական ծառայության կարգի և այլ հասարակական հարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարելու համար: Գործող օրենսգրքում անզգուշությամբ կատարված որոշ հանցագործությունների հեղինակների նկատմամբ նույնպես նախատեսված է կալանքի կիրառում: Այսպես, Ձենքի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ նյութերի և պայթուցիկ սարքերի պահպանության պարտականությունն ոչ պատշաճ կատարելը կամ չկատարելը (ՀՀ ՔՕ 237-րդ հոդված), ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելը (ՀՀ ՔՕ 242-րդ հոդվածի 1-ին մաս), տրանսպորտի անվտանգ աշխատանքն ապահովող կանոնները խախտելը (ՀՀ ՔՕ 247-րդ հոդվածի 1-ին մաս), մայրուղային խողովակաշարերի շինարարության,

¹ См'у А.В.Гриненко, Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РФ, ЭКСМО, М, 2006, էջ 589:

շահագործման կամ վերանորոգման ընթացքում անվտանգության կանոնները խախտելը (<< ՔՕ 248-րդ հոդվածի 1-ին մաս), անզգուշությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը (<< ՔՕ 121-րդ հոդվածի 1-ին մաս), բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից մասնագիտական պարտականությունները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը (<< ՔՕ 130-րդ հոդվածի 1-ին մաս) և այլն:

Թեև անզգուշությամբ կատարած հանցագործությունների համար կալանքի սահմանումն այնքան էլ նպատակահարմար չպետք է համարել, քանի որ այդ արարքները կատարողներին հասարակությունից խիստ մեկուսացնելը չի բխում կամ քիչ է ածանցվում նրանց անձի առանձնահատկություններից, կատարած արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանից ելնելով՝ պատժի նպատակների իրականացումը հնարավոր է դառնում միայն խիստ մեկուսացման պայմաններում:

Իրավացիորեն որոշ հեղինակներ գտնում են, որ անզգույշ հանցագործությունների դեպքում մեղավոր անձին խիստ պատիժների դատապարտելն ավելի է նվազեցնում ներգործության տարրը, քան այն կունենար դիտավորյալ հանցանքներ կատարողների նկատմամբ կիրառելիս:¹

Դատարանների կողմից կալանքը համեմատաբար հաճախակի կիրառվում է այն անձանց նկատմամբ, որոնց դեպքում անձը բնութագրող այնպիսի հանգամանքներ կան, որոնք հիմք են տալիս դատարանին նախապատվություն տալ կալանքին՝ որպես ներգործության որոշակի տարրերով օժտված կարճաժամկետ ազատությունից զրկելու միջոցի: Դրանք այն անձինք են, որոնք խոստովանել են իրենց արարքները, անկեղծորեն զղջացել են, կամավոր հատուցել են պատճառած վնասը կամ կատարել են տուժողին պատճառած վնասը հարթելուն ուղղված այլ գործողություններ և այլն:

Հայտնի է, որ անձի առողջության, սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների, ընտանիքի և երեխայի շահերի, սեփականության, տնտեսական գործունեության, հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործությունների հեղինակներն այդ

¹ Այս մասին տես, В.А.Нерсисян, Ответственность за неосторожные преступления, СПб, 2002, էջ 207:

արարքների կատարմամբ էապես վնասում են նշված բնագավառներում գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերություններին և որոշակի վտանգավորություն են իրենցից ներկայացնում, և կալանքի կիրառումը, կարծում ենք, որ կսթափեցնի այդ սուբյեկտներին, և նրանք կալանքի կրման ընթացքում, խիստ մեկուսացվելով հասարակությունից, կհանգեն որոշակի հետևության, կբռնեն ուղղման ճանապարհը և հետագայում զերծ կմնան նմանատիպ կամ այլ հանցավոր արարքներ կատարելուց: Անշուշտ կալանքի կիրառումն ապահովում է սոցիալական արդարության վերականգնման՝ որպես քրեական պատժի նպատակի, իրականացումը և միաժամանակ ծառայում է պատժի հատուկ և ընդհանուր նախազգուշացման հիմնախնդիրների լուծմանը: Վերոշարադրյալից ելնելով՝ մինչդատական վարույթի մարմիններն ու դատարաններն այս կամ այն հոդվածներով քրեական գործեր քննելիս պարտավոր են ոչ միայն վեր հանել մի շարք հանգամանքներ, այլև գնահատել այդպիսի բոլոր եղանակները, որոնք կարող են որոշիչ դեր խաղալ կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, ընտրության ժամանակ: Այսպիսի մոտեցումը, անվիճելիորեն, դատարաններին հնարավորություն է տալիս ավելի արդյունավետ հասնել այն խնդիրների լուծմանը, որոնք ուղղված են կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նպատակների իրականացմանը:

Կալանքի կիրառման հաճախականության, այդ պատժատեսակի արդյունավետության բարձրացման խնդիրների պարզաբանմանն է ուղղված եղել մեր կողմից պրակտիկ իրավաբանների (քննիչներ, դատախազներ, փաստաբաններ, դատավորներ) շրջանում կատարված հարցումները: Հարցման կետերից մեկն էլ եղել է այն, թե արդյոք ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ կալանքի կիրառումն են նպատակահարմար գտնում, թե՞ կարճաժամկետ ազատազրկում նշանակելը:

Հարցվածների բացարձակ մեծամասնությունը գտնում է, որ նշված ծանրության հանցագործությունների հեղինակների նկատմամբ մեղմացնող հանգամանքների առկայության պայմաններում հենց կալանքի կիրառումն է նպատակահարմար, քանի որ այն կարող է ապահովել պատժի նպատակների արդյունավետ իրականացումը:

Եղել է նաև այսպիսի հարց, թե արդյոք նպատակահարմար չէ ավելացնել գործող ՔՕ-ում այն հոդվածների քանակը, որոնցով հնարավոր կլինի կալանքի կիրառումը: Այս հարցի պատասխանը նույնպես որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում այն առումով, որ հարցման ենթարկված պրակտիկ աշխատող իրավաբանները գտնում են, որ հոդվածի սանկցիաներում տուգանքին պետք է հաջորդի կալանքի կիրառումը, որից հետո որոշակի ժամկետով ազատազրկում նախատեսվի: Այս պատասխանը, մեր կարծիքով, տրամաբանական է այն առումով, որ ազատազրկման հետ չկապված պատժատեսակից հետո միանգամից ազատազրկման անցնելը դժվար թե արդյունավետ համարվի: Նախ, դրանով ավելանում է ազատազրկման դատապարտվածների թիվն իր բացասական բոլոր հետևանքներով և ավելանում է կարճաժամկետ ազատազրկվածների թվաքանակը: Կարճաժամկետ ազատազրկումը, ինչպես բազմիցս նշվել է իրավաբանական գրականության մեջ, անարդյունավետ է ու հաճախ ավելի բացասական է անդրադառնում դատապարտյալի հետագա վարքագծի վրա, քան ունենում է դրական արդյունք: Ազատազրկման ձևով կարճաժամկետ պատիժը, որը կրելու ընթացքում դատապարտյալները շփվում են տարբեր ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց հետ ու երկարաժամկետ (մինչև երկու տարի, մինչև հինգ տարի) ազատազրկումը հետագայում դժվարեցնում են այդ անձանց ինտեգրումը հասարակական կյանքին, նրանք իրենց օտարված են զգում հասարակությունից, կորցնում են իրենց աշխատանքը, շրջապատող մարդկանց, ընտանիքին, կորցնում են իրենց մասնագիտական հմտությունները և առաջացնում այլ բացասական հետևանքներ:¹

Տրանսպորտային միջոցը հարբած կամ տասնվեց տարին չլրացած անձին հանձնելը՝ ՀՀ ՔՕ 243-րդ հոդվածի, և ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը՝ ՀՀ ՔՕ 244-րդ հոդվածի սանկցիաներում կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, հետ միասին երկընտրանքի կանոններով նախատեսված է տուգանքի և ազատազրկման կիրառման հնարավորություն: Ըստ 243-րդ հոդվածի, որպես պատիժ սահմանված է կալանքը՝ առավելագույնը մեկ ամիս ժամկետով կամ

¹ Տե՛ս Российская газета, N 70, 23 апреля 2009

ազատագրվումը՝ առավելագույնն երկու տարի ժամկետով, և որպես լրացուցիչ պատիժ սահմանված է տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունքից զրկելը՝ առավելագույնն երեք տարի ժամկետով, իսկ 244-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ճանապարհային պատահարի վայրը թողնելը տրանսպորտային միջոց վարող և ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտած անձի կողմից ՔՕ 242-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքների առաջացման դեպքում պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երկուհարյուրապատիկի չափով կամ կալանքով՝ առավելագույնն երեք ամիս ժամկետով կամ ազատագրվմամբ՝ առավելագույնն երկու տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնն երեք տարի ժամկետով կամ առանց դրա:

Սակայն այս երկու հոդվածների վերլուծությունը մեզ բերում է այն հետևության, որ օրենսդիրը պատահականորեն է ընտրել կալանքի ժամկետները մեկ դեպքում ժամկետի առավելագույնը սահմանելով մեկ ամիս, իսկ 244-րդ հոդվածում «առավելագույնը» (ընդգծումը մերն է)՝ երեք ամիս ժամկետով: Բնականաբար այստեղ առաջանում են երկու կարևոր հարցեր, նախ, ինչու է կալանքը սահմանված «առավելագույնը մեկ ամիս» ժամկետով, որից հետո նախատեսվում է առավելագույնն երկու տարի ժամկետով ազատագրվում: Նման սահմանափակումներով և այսպիսի սանկցիաներով հոդվածները ՔՕ-ում բազմաթիվ են (<< ՔՕ 254-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 263-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 268-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 114-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 115-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 116-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 117-րդ հոդված, 123-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 137-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 158-րդ հոդվածի 1-ին մաս և այլն): Այս և համանման հոդվածներում կալանքի ժամկետն երկու ամիս սահմանելը, կարծում ենք, որ նպաստում է կարճաժամկետ ազատագրվման կիրառման թվաքանակի անհարկի ավելացմանը, որը, ինչպես նշվեց, ունի մի շարք բացասական առանձնահատկություններ: Բացի այդ, ինչպես սահմանված է պատիժների համակարգն արձանագրող հոդվածում (<< ՔՕ 49-րդ հոդված, ՌԴ ՔՕ 44-րդ հոդված), կալանքն ավելի մեղմ պատժատեսակ է, քան

որոշակի ժամկետով ազատագրվումը: Հաշվի առնելով կալանքի սուր ազդեցությունը, դրա խիստ մեկուսացման հատկանիշի կիրառմամբ, ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքներ կատարողների վրա՝ կարծում ենք, որ ազդեցությունն ավելին կլինի, քան ազատագրվում ենք ամիս, մեկ կամ նույնիսկ երկու տարի ժամկետով, քանի որ մեր բերած հողվածներում օրենսդիրն օգտագործել է «ազատագրվմամբ առավելագույնը մեկ տարի» կամ «առավելագույնն երկու տարի ժամկետով» արտահայտությունները, և ենթադրվում է, որ դատարանը կարող է նշանակել ազատագրվում երեք ամսից (քանի որ որոշակի ժամկետով ազատագրվման ստորին շեմն երեք ամիսն է՝ ՀՀ ՔՕ 59-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, ՌԴ ՔՕ 56-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) մինչև մեկ կամ մինչև երկու տարի ժամկետով:

Բնականաբար, տրամաբանական հարց է առաջանում, ինչո՞ւ ՀՀ օրենսդիրը լիարժեք չի «օգտագործում» ավելի մեղմ պատժատեսակի ամբողջ զինանոցը (մեր օրինակում կալանքի մինչև երեք ամիս ժամկետը) և անցում է կատարում ավելի ծանր պատժատեսակի՝ առավելագույնը «մեկից մինչև երկու տարի» ազատագրվման կիրառմանը, այն դեպքում, երբ ազատագրվման նվազագույն սահմանն երեք ամիսն է: Դեռ ավելին, ՀՀ ՔՕ 316-րդ հոդվածի 1-ին մասն իր կառուցվածքի «տրամաբանությամբ» ավելի հեռուն է գնացել՝ սահմանելով, որ իշխանության ներկայացուցչի կամ նրա մերձավոր ազգականի նկատմամբ կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելը կամ բռնություն գործադրելու սպառնալիքը՝ կապված նրա կողմից իր ծառայողական պարտականությունները կատարելու հետ, պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով կամ կալանքով՝ առավելագույնը մեկ ամիս ժամկետով կամ ազատագրվմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով: Կարծում ենք, որ այստեղ կալանքի նման ժամկետ սահմանելն ազատագրվման առավելագույնը հինգ տարի ժամկետից առաջ ուղղակի անտրամաբանական է ու ոչնչով չարդարացված:

ՔՕ-ում կան հողվածներ, որտեղ կալանքի ժամկետի սահմանման հարցում օրենսդիրն օգտագործել է այնպիսի արտահայտություն, որն ուղղակիորեն հակասում է կալանքի բնորոշումը սահմանող հոդվածին: Ինչպես նշել ենք, կալանքը (ՀՀ ՔՕ 57-

րդ հոդված) տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալին պահելն է: Այս բնորոշման պայմաններում օրենսդիրը «տրամաբանության» որ կանոններով է ղեկավարվել, որ արձանագրել է, օրինակ, ՔՕ 163-րդ հոդվածում, որ օրինական հավաքներ անցկացնելուն խոչընդոտելը պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երեքհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնն երեք ամիս ժամկետով (ընդգծումը մերն է) կամ ազատազրկմամբ: ՀՀ ՔՕ 244-րդ հոդվածը, որը սահմանում է, որ ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը, տրանսպորտային միջոց վարող և ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտած անձի կողմից ՔՕ 242-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքների առաջացման դեպքում, պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երկուհարյուրապատիկի չափով կամ կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնն երկու տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնն երեք տարի ժամկետով կամ առանց դրա:

Կամ ՀՀ ՔՕ 245-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որը սահմանում է, որ տրանսպորտային միջոցների տեխնիկական վիճակի համար պատասխանատու անձի կողմից տրանսպորտային միջոցները, հաղորդակցության ուղիները, ազդանշանման կամ կապի միջոցները կամ տրանսպորտային այլ սարքավորումներն անորակ վերանորոգելը կամ տեխնիկական անսարքությամբ տրանսպորտային միջոցը շահագործման բաց թողնելը, եթե այդ արարքը մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս կամ առաջացրել է խոշոր վնաս՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնն երեք ամիս ժամկետով կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնն երկու տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի

գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնն երեք տարի ժամկետով կամ առանց դրա:

Ի դեպ, նշենք, որ ազատագրկման դեպքում «առավելագույնը մեկ տարի», «առավելագույնն երկու տարի», «առավելագույնը հինգ տարի» ժամկետներ սահմանելը հիմնավորված է, և «առավելագույն» եզրույթի օգտագործումը տրամաբանական է: Այդ եզրույթի կիրառումը համահունչ է նաև տուգանքի պարագայում, քանի որ օրենսդիրը տուգանքի բնորոշման հոդվածում (<< ՔՕ 51-րդ հոդվածի 1-ին մաս) սահմանել է, որ տուգանքը դրամական տուժանք է, որը նշանակվում է ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար ՔՕ Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում և ՔՕ-ով նախատեսված սահմաններում պատիժ նշանակվելու պահին << օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկից երեքհարյուրապատիկի չափով:

Տրամաբանական է նաև այն բնորոշումը, երբ օրենսդիրը հոդվածի սանկցիայում նախատեսում է որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով պատժատեսակ ու օգտագործում է «առավելագույն» եզրույթը, երեք տարի կամ երկու տարի ժամկետով, քանի որ ՔՕ 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելն որպես հիմնական պատժատեսակ կարող է նշանակվել երկուսից յոթ տարի ժամկետով դիտավորյալ հանցագործությունների համար, և մեկից հինգ տարի ժամկետով՝ անզգույշ հանցագործությունների համար: Քանի որ դատարանն այս պատժատեսակը իրավասու է կիրառել կոնկրետ հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ, կարող է սահմանել ՔՕ 52-րդ հոդվածում նշված նվազագույնից մինչև առավելագույն չափը, այսինքն՝ մինչև յոթ տարի ժամկետը, հետևաբար «առավելագույն» բառի օգտագործումն արդարացված է, քանի որ դրանով օրենսդիրն արդեն սահմանագծել է պատժի առավելագույն չափը «երկու տարի», «երեք տարի» և այլ արտահայտություններով:

Այս ամենից հետևում է, որ եթե օրենսդիրը նախանշել է այս կամ այն հանցավոր արարքի համար սահմանել երեք ամիս ժամկետով կալանք, ապա

այդպես էլ պետք է նշի, այնպես, ինչպես 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասում. Համակարգչային տեղեկատվության փոփոխելը, որը զուգորդվել է համակարգչային համակարգ կամ ցանց առանց թույլտվության մուտք գործելով (ներթափանցելով), կատարվել է պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով, կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ, տուգանքի և ազատազրկումից բացի նախատեսում է կալանքի կիրառում մեկից երեք ամիս ժամկետով: Նման մոտեցում է դրսևորված ՀՀ ՔՕ 253-րդ հոդվածի 1-ին մասով (Համակարգչային սաբոտաժը), 254-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 258-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, կամ 261-րդ հոդվածի առաջին մասով՝ Շահադիտական նպատակով այլ անձի պոռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավելը, պոռնկությամբ զբաղվելուն նպաստելը, պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ մինչև երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ մեկից չորս տարի ժամկետով: Փաստորեն ստացվել է, որ օրենսդիրը կիրառել է երկու ստանդարտներ նույն պատժատեսակի չափը սահմանելիս՝ մի դեպքում օգտագործելով «առավելագույնն երեք ամիս ժամկետով» սխալ արտահայտությունը, իսկ երկրորդ դեպքում, մեր կարծիքով, ընդունելի արտահայտությունը՝ պատժվում է կալանքով «մինչև երեք ամիս ժամկետով»:

Ազատազրկման պարագայում դրա ժամկետը կարող է նշանակվել դատարանի կողմից, քանի որ դրա առավելագույն չափը ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքների համար կարող է հասնել մինչև երկու և մինչև հինգ տարի ժամկետի, դրա համար օրենսդիրը սահմանել է «առավելագույնը մեկ տարի», «առավելագույնն երկու տարի», «առավելագույնն երեք տարի» ժամկետները, իսկ կալանքի դեպքում, երբ դրա ժամկետի օրենսդրական չափն առավելագույնն երեք ամիսն է, ինչո՞ւ է հոդվածում նշվում «առավելագույնն երեք ամիս ժամկետով», ի՞նչ է դատարանը այդ սահմանից այն կողմ կարող է անցնել: Համոզված ենք, որ օրենսդրական նման շեղումներն ենթակա են անվերապահ շտկման:

Ընդունելի է, երբ հոդվածում նշվում է, որ, օրինակ, «կալանք՝ առավելագույնը մեկ ամիս ժամկետով» (342-րդ հոդված), «կալանք՝ առավելագույնն երկու ամիս

ժամկետով» (345.1 հոդված, 360-րդ հոդվածի 1-ին մաս) և այլն, իսկ եթե հոդվածի սանկցիան սահմանում է կալանքի վերին շեմը, պարզապես պետք է գրվի կալանք մինչև երեք ամիս ժամկետով և ոչ թե «կալանք՝ առավելագույնն երեք ամիս ժամկետով»:

Վերլուծենք կալանքի կիրառման մեկ այլ հարց ևս, որը, կարծում ենք, ունի ոչ միայն գիտական, այլև գործնական նշանակություն: Նախկինում ազատագրկման ձևով պատիժ կրած անձի նկատմամբ կալանքի կիրառումը հազիվ թե արդյունավետ լինի այն առումով, որ ազատագրկման ձևով պատիժ կրած անձին նորից կալանքի դատապարտելով՝ նվազեցվում է այդ պատժի արդյունավետությունը: Եթե կարճաժամկետ ազատագրկումը կարող է ազդել մի անձի վրա, որի համար էական է հասարակության մեջ իր ունեցած դիրքը և նա ազդված է ազատագրկման բուն փաստից, ապա նրա համար, ով արդեն եղել է ազատագրկման վայրում և ում մոտ բարձր չեն պատկերացումները բարոյականության և հասարակական բարքերի մասին, այդպիսի պատժամիջոցը հանդիսանում է ընդամենը ժամանակավոր անհարմարություն և դրա բացասական ազդեցությունը կարճ ժամանակահատվածում տրվում է մոռացության:¹

Այստեղից պետք է եզրակացնել, որ կալանք և կարճաժամկետ ազատագրկում նշանակելը պետք է դատարանի կողմից լիարժեք հիմնավորված լինի, այսինքն՝ այնպիսի համոզմունք պետք է ձևավորվի դատարանի մոտ, որ այս պատժատեսակներն են ամենաարդյունավետն ու ընդունելին կոնկրետ հանցավորի նկատմամբ կիրառելու համար, քան մեկ ուրիշ պատժատեսակ: Մի կողմից՝ ավելի խիստ պատժի կիրառումը, քան կալանքն է, կարող է խախտել պատժի անհատականացման, պատժի հումանիզմի սկզբունքները, արդարության և պատժի հասարակական վտանգավորությանը համապատասխան պատիժ նշանակելու հիմնարար սկզբունքները, իսկ մյուս կողմից՝ ավելի թեթև պատժատեսակի կիրառումը հանցավորի նկատմամբ հասարակության և իրավախախտի կողմից կարող է ընկալվել պատասխանատվությունից խուսափելու միջոց:

¹ См'у Н.А.Стручков, Эффективность уголовно-правовых средств борьбы против преступлений, «Социалистическая законность», 1969, № 2, էջ 96:

Այս ամենը հանգեցնում է այն հետևության, որ կալանքի նշանակման հիմնավորումը պետք է համապատասխանեցվի պատժի նշանակման ընդհանուր սկզբունքներին:

Ի դեպ, նշենք, որ ՔՕ այն հոդվածները, որոնք կալանքի հետ նախատեսել են որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը որպես լրացուցիչ պատժատեսակ (օրինակ ՀՀ ՔՕ 250 հոդված), լրացուցիչ պատժատեսակն ընտրելիս դատավորը պարտավոր է ղեկավարվել, ինչպես հիմնական պատիժն ընտրելիս, պատժի նշանակման ընդհանուր սկզբունքներով. հաշվի առնի կատարված արարքի վտանգավորության աստիճանը, հանցավորի անձը, պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները: Կալանքին միակցվող լրացուցիչ պատժատեսակի հիմնական դերը կայանում է նրանում, որ ավելի անհատական դարձնի միասնական պատիժը՝ նպաստելով պատժի արդյունավետության բարձրացմանը, այսինքն քրեական պատժի նպատակների առավելագույնս իրականացմանը: Բացի շարադրվածից, լրացուցիչ պատիժներն ընդհանրապես և կալանքի հետ կիրառելիս չպետք է մոռանալ, որ լրացուցիչ պատիժն ավելի ազդեցիկ է դարձնում պատժի ներգործության տարրը: Սակայն լրացուցիչ պատժի անսահման չափը կարող է ազդել պատժի դրական չափանիշների վրա՝ ավելացնելով պատժի բացասական ազդեցությունը: Դրա հետ էլ, որպես կանոն, ՔՕ-ն սահմանում է լրացուցիչ պատժի չափը: Հատկանշական է, որ օրենսդիրը նման լրացուցիչ պատժաչափը սահմանել է հոդվածի սանկցիայում երկրորդական կարգով: Նման դեպքերում դատարանը նշված լրացուցիչ պատիժ նշանակելիս պետք է հաշվի առնի հանցագործության կրկնակի կատարվելու նախազգուշական նշանակությունը: Այս նպատակով պետք է հաշվի առնել, թե ինչքանով է կատարված հանցագործությունը կապված մեղադրյալի՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու հանգամանքի հետ, այսինքն դրանք բխում են այդ հատկանիշներից, թե ուղղակի պատահական զուգահեռություն է: Դատավորը պարտավոր է նկատի ունենալ նաև տվյալ գործունեության կամ պաշտոնների սոցիալական արժեքները, որոնցով դատարանը կարող է արգելել զբաղվել դատապարտյալին: Պետք է հաշվի

առնել տվյալ մասնագիտության ուսումնառության և պաշտոնը զբաղեցնելու համար հմտություններ ձեռք բերելու ուղղությամբ կատարված սոցիալական ծախսերը, հաշվի պետք է առնվեն անհատական և հասարակական այն վնասները /ժամանակը, նյութական ծախսերը/, հմտություններ ձեռք բերելու հնարավորությունը, որոնց անհրաժեշտությունը կարող է ի հայտ գալ այն դեպքում, եթե դատապարտյալը պետք է այլ մասնագիտություն ընտրի: Հաշվի պետք է առնվեն նաև այլ բացասական հետևանքները, որոնց կբախվի դատապարտյալի ընտանիքն այն դեպքում, եթե դատապարտյալը պետք է նոր մասնագիտություն ձեռք բերի, ինչպես նաև նրա ընդհանուր գիտակցության վրա այդ ամենի ազդեցության չափը:¹

Ինչպես նշված է ՀՀ ՔՕ 50-րդ հոդվածում, կալանքը հիմնական պատժատեսակ է, հետևաբար, կալանքին կարող են միացվել լրացուցիչ պատիժներ: Իբրև լրացուցիչ պատիժ կարող է հանդես գալ միայն որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը:

Ինչ վերաբերում է գույքի բռնագրավմանը, ապա այն չի կարող կալանքին միացվել, քանի որ, համաձայն ՀՀ ՔՕ 55-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, այն կարող է նշանակվել շահադիտական դրդումներով կատարված ծանր և առավելապես ծանր հանցանքների համար միայն ՔՕ Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում: Նույն տրամաբանությամբ հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը, համաձայն ՀՀ ՔՕ 53-րդ հոդվածի, կարող է նշանակվել ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատապարտված անձի նկատմամբ, իսկ մեզ արդեն հայտնի է, որ կալանքն օրենսդիրը թույլատրել է կիրառել բացառապես միջին ծանրության և ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ:

Օրենսգրքի Հատուկ մասում չկան հոդվածներ, որոնք այլ լրացուցիչ պատիժներ նախատեսեն կալանքի հետ նշանակելու համար:

Հետևաբար, այս հարցը նույնպես օրենսդրության արդի զարգացման պայմաններից է և, մեր կարծիքով, հետագայում հստակեցման կարիք ունի:

¹ St'u B.K.Дуюнов, А.Л.Уветинович, Дополнительные наказания, теория и практика, Фрунзе, 1969, էջ 121:

Որոշակի առանձնահատկություն ունի կալանքը՝ դատավճիռ կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անչափահասների, հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ կիրառելու հարցը:

Ինչպես հայտնի է, ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածն արգելք է պարունակում դատավճիռ կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց նկատմամբ կալանք կիրառելու հարցում և այն իբրև պատժատեսակ կարող է նշանակվել տասնվեց տարեկանից մինչև տասնուութ տարեկան անչափահասների նկատմամբ: Նույն կարգն է սահմանել նաև ՌԴ ՔՕ 54-րդ հոդվածը:

ՀՀ ՔՕ 52-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը կալանքի հետ միասին որպես լրացուցիչ պատիժ նշանակելիս լրացուցիչ պատժի ժամկետը տարածվում է հիմնական պատիժը կրելու ամբողջ ժամկետի վրա, ընդ որում, լրացուցիչ պատժի ժամկետը հաշվարկվում է հիմնական պատիժը կրելուց հետո: Մնացած դեպքերում լրացուցիչ պատժի ժամկետը հաշվարկվում է դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից:

ՀՀ ՔՕ 88-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքը տասնհինգ օրից երկու ամիս ժամկետով միայն կարող է նշանակվել դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին լրացած անչափահասի նկատմամբ:¹ Անչափահասի նկատմամբ կալանքի առավելագույն շեմն երկու ամիս սահմանելը, մեր կարծիքով, պայմանավորված է հումանիզմի սկզբունքով, քանի որ հայտնի են կալանքի դատապարտվածի վրա հասարակությունից խիստ մեկուսացման ազդեցության ծանրության և հնարավոր բացասական հետևանքները, որոնք կարող են լուրջ ազդեցություն ունենալ անչափահասի՝ դեռևս ամբողջովին չձևավորված հոգեկան աշխարհի և առողջության վրա:

Քրեաիրավական գրականության մեջ կարծիք է հայտնվել, որ նույնիսկ օրենսգրքում նշված կարճաժամկետ կալանքը բացասական հետևանքներ կարող է թողնել անչափահասի հոգեկան աշխարհի վրա: Կալանատանը գտնվելու ժամանակ ընդհատվում է նրանց ուսման գործընթացը, նրանք չեն ընդգրկվում

¹Տե՛ս ՌԴ քրեական օրենսգրքի հոդված 88-րդ, անչափահասների նկատմամբ կալանք կիրառելու հստակ ժամկետ է սահմանել՝ մեկից մինչև չորս ամիս ժամկետով:

արհեստագործական հմտությունների ձեռք բերման և աշխատանքային գործունեության մեջ և հետևաբար նրանք միայն շփվում են իրավախախտների հետ հասարակությունից խիստ մեկուսացված և նրանց մնում է միայն քրեական հատկանիշներ ձեռք բերելը: Առաջարկվում է այդ բացասական հետևանքներից խուսափելու նպատակով հանել կալանքի՝ անչափահասների նկատմամբ կիրառելու մասին ՌԴ ՔՕ 54-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համապատասխան հոդվածը:¹

Ինչպես նկատեցինք, կալանքը կարող է նշանակվել բացառապես դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելու պահին տասնվեց տարին լրացած անչափահասի նկատմամբ, այլ ոչ թե հանցագործության պահին տասնվեց տարին լրացած անձի նկատմամբ: Ի դեպ, օրինակ, ազատազրկումը կարող է անչափահասի նկատմամբ նշանակվել ոչ թե դատավճռի արձակման պահին, այլ հանցագործության պահին տասնչորս տարեկան տարիքի հասնելուց հետո: Օրենսդրի կողմից նման մոտեցման դրսևորումը դարձյալ հիմնավորում է կալանքի դատապարտված անչափահասի վրա հնարավոր բացասական հետևանքները՝ ֆիզիկական և հոգեկան ազդեցությունը նվազեցնելու միտումը:

Ի դեպ նշենք, որ քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի զարգացման բոլոր փուլերում անչափահասների պատասխանատվության մեղմությունը արդարացվել է նրանց տարիքային առանձնահատկություններով:²

Պատահական չէ, որ գործող քրեական օրենսդրությամբ առանձին արարքների համար պատասխանատվությունը վրա է հասնում ոչ թե տասնչորս, այլ հանցագործության կատարման օրն անձի տասնվեց տարին լրանալու պահից:

ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածն արգելք է սահմանել նաև կալանքի կիրառման հնարավորության վրա, եթե հանցանքը կատարել է հղի կինը և/կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձը: Սա նույնպես հումանիզմի սկզբունքի արտահայտություն է, քանի որ հղի կնոջ համար կալանքի տեսքով պատիժ կրելը

¹ St'u K.A. Долгополов, Назначение несовершеннолетним наказания в виде ареста и лишения права заниматься определенной деятельностью, проблемы в российском законодательстве, юридически журнал N 3, 2009, էջ 103:

² St'u O.Ю. Ельчанинова, Эволюция института уголовной ответственности несовершеннолетних в законодательных актах дореволюционной России, Вектор науки Тольяттинского государственного университета, серия «Юридические науки», N 3(6), 2011, էջ 29:

կարող է բացասաբար անդրադառնալ ոչ միայն նրա, այլև ապագա երեխայի առողջության վրա: Ինչ վերաբերում է հողվածի այն դրույթին, որ մինչև ութ տարեկան երեխա խնամքին ունեցող անձի նկատմամբ արգելվում է կալանքի կիրառումը, այն նույնպես արդարացված է: Օրենքի դրույթը մեր կարծիքով պետք է կիրառվի ոչ միայն մայրերի, այլ նաև տղամարդկանց նկատմամբ, քանի որ հնարավոր է մինչև ութ տարեկան երեխայի խնամքը տարվի հոր կողմից՝ մորից զուրկ երեխայի, մայրական իրավունքից զրկված մայր ունենալու և մոր մահվան դեպքերում: Այս հողվածը պետք է իր ուժը տարածի նաև այն անձանց նկատմամբ, որոնք ճանաչվել են մինչև ութ տարեկան երեխաների օրինական ձևակերպված որդեգրողներ:

Նշենք, որ ՌԴ ՔՕ 54-րդ հողվածը կալանքի կիրառումն արգելում է մինչև տասնչորս տարեկան երեխա խնամքի տակ ունեցող կանանց նկատմամբ:

Սակայն պետք է արձանագրել ՀՀ ՔՕ 57-րդ հողվածի պահանջն այն մասին, որ արգելվում է կալանքի նշանակումը դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ, որոշակի խնդիրներ է առաջացնում և անհնար է դարձնում օրենսդրական այդ պահանջը կյանքի կոչելը:

Օրենսդրի պահանջին հետևելով՝ առաջանում է մի վիճակ, երբ ուղղակի ՀՀ ՔՕ 57-րդ հողվածի 2-րդ մասում նշված անձանց նկատմամբ կալանքի կիրառումը դառնում է անհնար:

Այսպես, ՀՀ ՔՕ 61-րդ հողվածի 1-ին մասի համաձայն, հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որն որոշվում է օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հողվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները, իսկ օրենսգրքի 10-րդ հողվածի համաձայն, հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը պետք է լինի արդարացի, համապատասխանի հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ ու բավարար լինի նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

ՔՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կանոններով ղեկավարվելով՝ դատարանը զրկվում է հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ այնպիսի պատժատեսակ, օրինակ, տուգանք, կիրառելու հնարավորությունից, որն ավելի մեղմ է քան կալանքն, քանի որ հոդվածի սանկցիան նման պատժատեսակ չի սահմանել տվյալ հանցանքը կատարող անձանց նկատմամբ նշանակելու համար: Այսպես, օրինակ, ՀՀ ՔՕ 113-րդ հոդվածի 1-ին, 235-րդ հոդվածի 1-ին, 268-րդ հոդվածի 1-ին մասերը, 283-րդ հոդվածը, 296-րդ հոդվածի 3-րդ, 306-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ, 327-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ, 3271-րդ հոդվածի 1-ին, 3273-րդ հոդվածի 1-ին, 3274-րդ հոդվածի 1-ին մասերը, 328-րդ հոդվածը, 348-րդ հոդվածի 1-ին, զինվորական հանցագործություններից 356-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ, 359-րդ հոդվածի 1-ին, 360-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ, 361-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ, 363-րդ հոդվածի 1-ին, 364-րդ հոդվածի 1-ին, 368-րդ հոդվածի 2-րդ և 3771-րդ հոդվածի 1-ին մասերը նախատեսում են միայն կալանք և որոշակի ժամկետով ազատազրկում: Եթե դատարանը նշված անձանց նկատմամբ ուղղորդվի օրենքի պահանջով, ըստ որի չի կարող նշանակել կալանք, ապա պետք է նշանակի ավելի մեղմ պատիժ: Սակայն դատարանը զրկված է նման հնարավորությունից, քանի որ ավելի մեղմ պատիժ, քան կալանքն է հոդվածի սանկցիայում նախատեսված չէ: Ստացվում է, որ կալանքի նշանակումը արգելելու մասին օրենքի պարտադիր պահանջն ավելի է վատթարացնում 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված անձանց վիճակը, քանի որ կալանքի չկիրառման դեպքում մնում է միայն ազատազրկման նշանակման հնարավորությունը, որը ուղղակի ավելի ծանր վիճակի մեջ է դնում հանցագործություն կատարած և որոշակի «արտոնություններ» ունեցող անձանց (անչափահասներ, հղի կանայք և խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձինք): Բերված պատճառաբանությունը հիմնավորվում է նաև ՀՀ ՔՕ 61-րդ հոդվածի 3-րդ մասի բովանդակությամբ, համաձայն որի, հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները:

Այստեղից հետևում է, որ եթե կալանքը համարվել է խիստ պատժատեսակ թվարկված անձանց համար և չի կարող նրանց նկատմամբ նշանակվել, հետևաբար,

պետք է նշանակվի մեղմը, որը հողվածի սանկցիայից բացակայում է: Նման իրավիճակից դուրս գալու երկու ճանապարհ ենք մենք հնարավոր համարում:

Առաջին, եթե ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ ավելի մեղմ պատժատեսակ, քան կալանքն է, կարելի է նշանակել բացառապես ՀՀ ՔՕ 64-րդ հոդվածի պահանջին համապատասխան, այսինքն՝ հանցանքի շարժառիթների ու նպատակների, հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս ու դրանից հետո նրա վարքագծի և այլ հանգամանքների հետ կապված բացառիկ հանգամանքների առկայության դեպքում, որոնք էականորեն նվազեցնում են հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, ինչպես նաև խմբակային հանցագործության մասնակցի կողմից խմբի կատարած հանցանքը բացահայտելուն ակտիվորեն աջակցելու դեպքում կարող է նշանակվել ՔՕ Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ավելի ցածր պատիժ կամ ավելի մեղմ պատժատեսակ, քան նախատեսված է այդ հոդվածով: Ի դեպ, բացառիկ կարող են ճանաչվել ինչպես մեղմացնող հանգամանքներն առանձին, այնպես էլ այդ հանգամանքների համակցությունը:

Այդ դրույթը հաշվի առնելով՝ տուգանքի կիրառման հնարավորությունը խիստ սահմանափակ կարող է լինել նշված անձանց համար կամ անհնար, քանի որ գործի տվյալներում հնարավոր է առկա չլինեն «բացառիկ» հանգամանքներ: Հետևաբար, այս ճանապարհով հարթել օրենքի բացը դառնում է դժվար կամ անհնարին: Նման պարագայում հարցին լուծում չի կարող տալ նույնիսկ ՀՀ ՔՕ 70-րդ հոդվածի կիրառումը, համաձայն որի, եթե դատարանը կալանքի, ազատազրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակելով հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին: Իսկ հոդվածի 2-րդ մասը արձանագրում է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

Այստեղ երկու շատ կարևոր պայման է խախտվում: Նախ, դարձյալ մեղմ պատիժ՝ կալանք, կիրառելու անթույլատրելիության պարագայում արգելվում է անձի

նկատմամբ կիրառել ավելի խիստ պատժատեսակ՝ որոշակի ժամկետով ազատազրկում, և երկրորդ, ազատազրկում նշանակելուց հետո շատ հնարավոր է, որ գործում առկա չլինեն այն հանգամանքների ամբողջությունը, որը դատարանին դատապարտյալի նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորություն կտա:

Երկրորդ, մեր կարծիքով, հնարավոր կլինի հաղթահարել օրենքի ակնհայտ բացը, եթե ՔՕ Հատուկ մասի այն հոդվածները, որտեղ սահմանված է կալանքի կիրառման հնարավորությունը, պարտադիր նախատեսված լինի տուգանքը կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկումը, քանի որ այս երկու հիմնական պատժատեսակները, երկընտրանքի սկզբունքով նախատեսված լինելով ՔՕ Հատուկ մասի սանկցիաներում կալանքի հետ միասին, կալանքի նշանակման անթույլատրելիության հանգամանքի առկայության դեպքում (ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) հնարավոր կդարձնեն այդ պատժատեսակների կիրառումը՝ որպես ներգործության ավելի մեղմ տարրերով օժտված պատժատեսակներ:

Որպես կանոն, ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածներում կալանքից առաջ որպես հիմնական պատժատեսակ նախատեսված է տուգանքը և որոշակի անձանց նկատմամբ (57-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) կալանքի նշանակման անթույլատրելիության դեպքում կիրառվում է տուգանքը:

Նույնը կարելի է ասել ՀՀ ՔՕ 197-րդ հոդվածի 3-րդ մասում (Օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելը) նախատեսված սանկցիայի մասին, որտեղ կալանքի հետ երկընտրանքի կարգով, որպես հիմնական պատժատեսակ, նախատեսված է որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, պատժատեսակ, որն առանց ՔՕ Ընդհանուր մասի որևէ սկզբունքի խախտման կալանքի նշանակման անթույլատրելիության դեպքում (ՀՀ ՔՕ 52-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) կարող է կիրառվել հանցանք կատարած անձի նկատմամբ:

Կալանք նշանակելիս դատարանը, հաշվի առնելով հանցագործության հասարակական վտանգավորության բնույթն ու աստիճանը, հանցավորի անձը

բնութագրող անհատական հատկանիշները, պարտավոր է, ելնելով քրեական պատասխանատվության տարբերացումից (դիֆերենցացիա), համաչափությունից ու համապատասխանությունից, քրեական ներգործության այդ միջոցի այնպիսի չափ (ժամկետ) սահմանել, որն առավել կնպաստի քրեական պատժի նպատակների իրականացմանը, կբխի քրեական օրենսդրության ընդհանուր սկզբունքներից, քանի որ պատժի ծանրությունը, դրա պատժողական էությունն արտահայտված է ոչ միայն այդ պատժատեսակի մեջ, այլ նաև կոնկրետ պատժատեսակի չափի մեջ:

Պատժի արդարության սկզբունքը հաշվի առնելուց բացի, դատարանը կալանքի տեսքով պատիժ սահմանելիս պետք է ղեկավարվի պատժի նշանակման ընդհանուր սկզբունքներով, որոնք կարգավորված են ՀՀ ՔՕ 61-րդ հոդվածով (ՌԴ ՔՕ 60-րդ հոդված): Նշված հոդվածի համաձայն անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ դրույթները՝

1. դատարանը պարտավոր է կալանք նշանակել ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիայի սահմաններում,
2. դատարանը կալանք նշանակելիս պարտավոր է ղեկավարվել ՔՕ Ընդհանուր մասի կանոններով,
3. դատարանը պարտավոր է կալանք նշանակելիս հաշվի առնել կատարված արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը և բնույթը,
4. դատարանը պարտավոր է կալանք նշանակելիս հաշվի առնել ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալները,
5. դատարանը պարտավոր է կալանք նշանակելիս հաշվի առնել անձի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները և, վերջապես, որը, մեր կարծիքով, կարևոր հանգամանք է, դատարանը, կալանք նշանակելով, համոզված պետք է լինի, որ հնարավոր հանցավորի վրա այնպիսի ազդեցություն կթողնի, որով կապահովվի պատժի նպատակների (սոցիալական արդարության ապահովում, հանցավորի ուղղում և դատապարտյալի և հասարակության անկայուն անդամների կողմից հանցագործությունների կատարման բացառում) իրականացումը:

Ինչպես նշել ենք վերևում, կալանքը պատիժների համակարգի սանդղակում զբաղեցնում է 4-րդ հորիզոնականը տուգանքից, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու և հանրային աշխատանքներից հետո: Համաձայն ՀՀ ՔՕ 61-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները: 61-րդ հոդվածի այդ դրույթից ելնելով՝ դատարանը կալանք կարող է նշանակել բացառապես այն դեպքում, երբ տուգանքը, հանրային աշխատանքները և որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը չեն կարող ապահովել պատժի նպատակները: Այսինքն, սոցիալական արդարության վերականգնումը, դատապարտյալի ուղղումը և նոր հանցագործությունների կատարման կանխումը կարող է իրականացվել միայն մեղավոր անձին հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում կարճ ժամկետով պահելու ճանապարհով, այսինքն, կապված պատժի սթափեցնող ազդեցության հետ, «հասարակությունից խիստ մեկուսացմամբ» է հնարավոր հասնել օրենքում թվարկված նպատակների իրականացմանը:

Որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում հանցանքների համակցությամբ (ՀՀ ՔՕ 66-րդ հոդված, ՌԴ ՔՕ 69-րդ հոդված) և դատավճիռների համակցությամբ (ՀՀ ՔՕ 67-րդ հոդված, ՌԴ ՔՕ 70-րդ հոդված) կալանքը՝ որպես պատժատեսակ նշանակելու հարցի քննարկումը:

Գործող օրենսգրքի 66-րդ հոդվածը հանցանքների համակցության դեպքում չի անդրադառնում կալանքի նշանակման հարցին, սակայն հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերում ուղղակի նշվում է, որ եթե հանցանքների համակցությունն ընդգրկում է միայն ոչ մեծ ծանրության հանցանքներ, ապա վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել հինգ տարին: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը թելադրում է, որ եթե հանցանքների համակցությունն ընդգրկում է միայն միջին ծանրության կամ միջին ծանրության և ոչ մեծ ծանրության հանցանքներ, ապա վերջնական պատիժը նշանակվում է պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու միջոցով: Ընդորում, ազատագրվման ձևով վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել տասը տարին:

ինչպես նկատում ենք, հողվածում որևէ ակնարկ չկա, թե ինչպես վարվել, եթե ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համակցությամբ նշանակվում է կալանք: Կարծում ենք, որ հանցանքների համակցության դեպքում կալանքի չափը չի կարող գերազանցել ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածով սահմանված կալանքի առավելագույն սահմանը՝ երեք ամիսը: Ի տարբերություն ՀՀ ՔՕ 66-րդ հոդվածի, 67-րդ հոդվածը, որտեղ խոսքը գնում է դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելու մասին, սահմանել է, որ եթե դատավճիռ կայացնելուց հետո, բայց միջև պատժի լրիվ կրելը, դատապարտյալը նոր հանցանք է կատարել, ապա դատարանը նոր դատավճռով նշանակված պատժին լրիվ կամ մասնակիորեն գումարում է նախորդ դատավճռով նշանակված պատժի չկրած մասը: Օրենսդիրը նշված հոդվածի 2-րդ մասում հատուկ անդրադարձել է այն հարցին, որ դատավճիռների համակցությամբ վերջնական պատիժը, եթե դա կապված չէ ազատագրկման հետ, չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի ընդհանուր մասով պատժի տվյալ տեսակների համար սահմանված առավելագույն չափը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ այս դրույթը վերաբերում է նաև կալանքին, քանի որ այն թեև կարճաժամկետ ազատագրկում է իր ներգործության հատուկ տարրերով, սակայն, վերջին հաշվով, օրենսդիրն այդ ինստիտուտին տվել է առանձնահատուկ դեր և մենք այն չենք կարող ամբողջովին հավասարեցնել ազատագրկմանը, առավել ևս, որ 67-րդ հոդվածի 3-րդ մասը հռչակում է, որ դատավճիռների համակցությամբ ազատագրկման ձևով վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել երեսուն տարին: Հասկանալի է, որ այդ երեք չի կարող վերաբերել կալանքին, հետևաբար, գործում է հոդվածի 2-րդ մասի կանոնը, որ եթե պատժատեսակն ազատագրկումը չէ, ապա դատավճիռների համակցությամբ վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել ՔՕ Ընդհանուր մասով պատժի տվյալ տեսակի համար սահմանված առավելագույն չափը: Այստեղից հետևություն, որ դատավճիռների համակցությամբ կալանք կիրառելիս դատավճռով կալանքի առավելագույն չափը չի կարող գերազանցել երեք ամիսը, այսինքն այն ժամկետը, որը սահմանված է ՀՀ օրենսգրքի 57-րդ հոդվածով:

Այստեղ սակայն հարց է ծագում այն դեպքում, երբ դատավճիռների համակցությամբ կամ հանցագործությունների համակցությամբ նշանակվում է կալանքը, քանի որ ըստ ՔՕ Ընդհանուր մասի կանոնների, հանցագործությունների և

դատավճիռների համակցությամբ նշանակված պատիժը բոլոր դեպքերում պետք է ավելի խիստ լինի, քան առանձին հանցանքի կամ առանձին դատավճռով նշանակված պատժատեսակը, ինչպես դա արվում է ազատագրկման նշանակման դեպքում: Գործնականում նման իրադրության պայմաններում ստացվում է, որ նոր դատավճռով կամ այլ հանցագործության համար կալանք նշանակելով՝ դատարանը վերջնական պատժաչափը չի կարող սահմանել 57-րդ հոդվածով նախատեսված երեք ամիսը գերազանցող ժամկետով: Կարծում ենք, որ նման դեպքում դատարանին պետք է հնարավորություն ընձեռնել կալանք կիրառելիս դատավճիռների և հանցանքների համակցությամբ կալանքի վերջնական ժամկետ սահմանել վեց ամիսը, հակառակ դեպքում եթե անձը մեկ հանցանքի համար դատապարտվել է երեք ամիս կալանքի, իսկ երկրորդի համար նույնպես երեք ամիս կալանքի, իսկ վերջնական պատժաչափը չի կարող գերազանցել կալանքի համար սահմանված առավելագույն երեք ամիս ժամկետը, ապա ուղղակի հակասություն է ստեղծվում ՀՀ ՔՕ 66-րդ և 67-րդ հոդվածների այն մասերի բովանդակության հետ, որտեղ հստակ նշված է, թե հանցանքների համակցությամբ յուրաքանչյուր հանցագործության համար առանձին պատիժ (հիմնական և լրացուցիչ) նշանակելով՝ դատարանը վերջնական պատիժը որոշում է նշանակված պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու միջոցով (66-րդ հոդված) և եթե դատավճիռ կայացնելուց հետո, բայց միջև պատժի լրիվ կրելը դատապարտյալը նոր հանցանք է կատարել, ապա դատարանը նոր դատավճռով նշանակված պատժին լրիվ կամ մասնակիորեն գումարում է նախորդ դատավճռով նշանակված պատժի չկրած մասը (ՀՀ ՔՕ 67-րդ հոդված):

ՀՀ ՔՕ 70-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե դատարանը կալանք նշանակելիս հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց կալանքը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացվել այդ պատժատեսակը պայմանականորեն չկիրառելու վերաբերյալ: Ընդունելի այս մոտեցումը կարծես թե ամբողջովին հիմնավորված է, քանի որ կալանքը, որպես կանոն, կարող է կիրառվել միայն ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ և հետևաբար առաջին հերթին նման արարքներ կատարած անձանց պարագայում է, որ եթե դատարանը հանգում է հետևության, որ հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները՝

պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները, ապա դա կարող է հիմք դառնալ կալանքի ձևով պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համար:

Հակառակ ՀՀ ՔՕ նման մոտեցման ՌԴ ՔՕ-ն՝ հոդված 73, չի թույլատրում կալանքի նշանակման ժամանակ կիրառել պայմանական դատապարտությունը: Սա, մեր կարծիքով, լուրջ թերություն պետք է համարել, քանի որ արդարացի չէ, երբ ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքներ կատարած անձանց նկատմամբ նշանակված կալանքը չի կարող փոխարինվել պայմանական դատապարտությամբ, սակայն պայմանական դատապարտությունը թույլատրվում է կիրառել ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ: ՌԴ ՔՕ նման մոտեցումն արդարացիորեն քննադատվել է իրավաբանական գրականության մեջ:¹

¹ См'у А.И.Терехов, З.М.Бешукова, Арест как вид уголовного наказания: проблемы и перспективы, УДК 343.24/.29 ББК 67.408.02, Т65

§ 2 Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, կատարման հիմնախնդիրները

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նպատակներին հասնելու համար դեռ բավարար չէ այդ մասին օրինական և հիմնավոր դատավճիռ կայացնելը: Քրեական ցանկացած պատժատեսակ, այդ թվում և կալանքը, կարող է ապահովել ՀՀ ՔՕ 48-րդ հոդվածի (ՌԴ ՔՕ 43-րդ հոդված) պահանջների իրականացումը միայն այն դեպքում, երբ այն պատշաճ կատարվում է, այսինքն սահմանված ընթացակարգերով կյանքի է կոչվում:

Պատժի պատշաճ կատարումն ապահովում է հետաքննական, նախաքննական և արդարադատության մարմինների աշխատանքի արդյունավետությունը և հանդիսանում է իրավապաշտպան և արդարադատության մարմինների նպատակաուղղված գործունեության ավարտը, որն ուղղված է եղել հանցագործությունները բացահայտելուն ու դրանց հեղինակներին պատժելուն:¹ Այս առումով կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, կատարման ինքնուրույն ուսումնասիրության անհրաժեշտությունն ուղղակի պարտադիր է:

Քրեական ցանկացած պատժի՝ այդ թվում կալանքի, կատարման հիմնական պայմանը տվյալ պատժատեսակի նշանակման մասին դատարանի դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու հանգամանքն է:

Պրոֆեսոր Ի.Վ. Շմարովը գրում է, որ քրեական պատժի «կատարում» տերմինն հասցեագրում է համապատասխան մարմիններին, որոնք իրենց ամենօրյա գործունեության ընթացքում պարտավոր են կյանքի կոչել իրավասահմանափակումների ողջ համալիրը, որն իր մեջ ընդգրկում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված ցանկացած պատժատեսակ. ապահովել մի կողմից՝ յուրաքանչյուր դատապարտյալի դատավարական իրավունքները և մյուս կողմից՝ պարտադրել դատապարտյալին կատարել այն բոլոր պարտականությունները, որոնք սահմանվ

ած են դատարանի կողմից նշանակված պատժի ու դրա կրման ողջ ժամանակահատվածի համար: Օրենքի մեջ արձարծվող «պատժի կրում»

¹ Ст'я М.С.Строгович, Курс советского уголовного процесса, Том 2 “Наука”, М., 1970, էջ 423:

հասկացությունն հասցեագրում է դատապարտյալներին, որոնք, դատարանի դատավճռի և քրեակատարողական օրենսդրության նորմերի պահանջներին համապատասխան, պարտավոր են կատարել իրենց վրա դրված պարտավորությունները, ձեռնպահ մնալ այնպիսի գործողություններից, որոնք արգելված են տվյալ ժամանակահատվածում գործող իրավանորմերի պահանջներով: ¹

Քրեական պատիժների կատարումն այդ նպատակի համար պետության կողմից հատուկ ստեղծված մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց գործունեությունն է: Ճիշտ է նշված իրավաբանական գրականության մեջ, որ արդարադատության իրականացման համակարգն իր մեջ ներառում է իրավապահ մարմիններին, որոնք պարտավորված են մարդու իրավունքների մասին միջազգային պայմանագրերով սահմանված համընդհանուր չափորոշիչներով ապահովել դատարանների կողմից հանցավորի նկատմամբ որոշված սանկցիաների կատարումը: Սա ցանկացած հասարակության ամենացավալի խնդիրներից մեկն է, քանի որ պատժի դատապարտված անձը գտնվում է անազատության մեջ և հարկադրանքի տակ: ²

Քրեական պատիժների կատարման պայման է հանդիսանում դատապարտյալներին պարտադիր կարգով որոշակի զրկանքների, սահմանափակումների ենթարկելը և նրանց կողմից որոշակի պարտավորությունների կատարումը:

ՀՀ ՔԿՕ-ն, որն ընդունվել է 2004 թ. դեկտեմբերի 24-ին, բավականին հանգամանալից կարգավորում է այն իրավահարաբերությունները, որոնք ծագում են կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, վերաբերյալ դատավճռի ի կատար ածման ժամանակահատվածում:

Համաձայն նշված օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի՝ կալանքի կատարումն ապահովում է ուղղիչ հիմնարկը:

Զինծառայողների նկատմամբ նշանակված կալանքի կատարումն ապահովում է կայազորային կարգապահական մեկուսարանը:

¹ Տե՛ս Уголовно-исполнительное право, изд-во “БЕК”, М., 1996, էջ 75:

² Տե՛ս Я.И.Кот, Государственная ответственность в сфере исправления ресоциализации личности осужденных к лишению свободы, Правонарушение и юридическая ответственность, Тольяти, издательство ТГУ, 2012, էջ 176:

Հոդվածի 3-րդ մասը արձանագրում է, որ կալանքի դատապարտված անձը պատժի ողջ ժամկետը, որպես կանոն, կրում է պատիժը կրելու վայրում: Դատապարտյալը պատիժը կրելու ընթացքում մեկ վայրից մյուսը կարող է փոխադրվել հիվանդության դեպքում կամ անձնական անվտանգությունն ապահովելու նպատակով, ինչպես նաև այլ բացառիկ հանգամանքներում, որոնք խոչընդոտում են տվյալ վայրում դատապարտյալի պատիժը կրելուն:

Կալանքի դատապարտվածները պահվում են խիստ մեկուսացման պայմաններում՝ դատապարտյալներին անջատ պահելու չափանիշներին համապատասխան:

Ինչպես արդարացիորեն նշվել է քրեաիրավական գրականության մեջ կալանքի կրման կարգի խախտումը միանշանակ բացասական է անդրադառնում այդ պատժատեսակի արդյունավետության վրա: Բերվում է Բելարուսի օրինակը, որտեղ 2001թ.-ից կալանքը կիրառվում է դատարանի կողմից, սակայն դատապարտյալները պատիժը կրում են ազատագրկման դատապարտված անձանց համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկներում, արդյունքում հասարակությունից խիստ մեկուսացված պայմաններում դատապարտվածի պահելու օրենսդրական պահանջը կորցնում է իր նշանակությունը:¹

ՀՀ ՔԿՕ-ն արգելում է կալանքի դատապարտված անձին վարել նամակագրություն, ստանալ ծանրոց, հանձնուք և փաթեթ, բացառությամբ առաջին անհրաժեշտության առարկաների և սեզոնային հագուստի:² Դատապարտյալների համար նախնական կամ միջին մասնագիտական կրթություն չի ապահովվում:

Սակայն պետք է նշել, որ ՔԿՕ-ն որոշակի բացառություն է սահմանել այդ կարգից, այլ մոտեցում ցուցաբերելու համար: Կալանքի դատապարտվածի կողմից կալանատան ներքին կանոնները բարեխղճորեն կատարելու, ինչպես նաև օրինակելի վարք դրսևորելու դեպքում դատապարտյալի նկատմամբ պատիժը կատարող հիմնարկի պետը սահմանված կարգով կարող է խրախուսանքի միջոցներ կիրառել,

¹ Տե՛ս В.М.Хомич, Л.В.Рябова, Наказания несвязанные с лишением свободы, Энциклопедия уголовного наказания, Т.8, Уголовная ответственность и наказание под ред. В.Б.Малинина, СПб, 2007, էջ 431:

² Տե՛ս Б.В.Яценко, Уголовное право России, Части Общая и Особенная, под ред. И.А.Парога, <Проспект Т>, М., 2014, էջ 218:

որը միաժամանակ քրեակատարողական օրենսդրության հումանիզմի սկզբունքի կիրառման ապացույցն է: Այսպես, որպես խրախուսանքի միջոց կարող է կիրառվել զբոսանքի ժամանակի ավելացումը մեկ ժամով մինչև մեկ ամիս, հեռախոսակապից մեկանգամյա կամ մինչև մեկ ամիս օգտվելու թույլտվություն, ծանրոց, հանձնուք, կամ փաթեթ ստանալու թույլտվություն:

Խրախուսանքի միջոցները կիրառվում են քրեակատարողական հիմնարկի պետի կամ նրա պարտականությունները կատարող անձի գրավոր որոշմամբ (ՀՀ ՔԿՕ 94-րդ հոդված):

Ներքին կանոնակարգով պատիժը կրելու կարգի և պայմանների չարամիտ խախտման համար դատապարտյալի նկատմամբ սահմանված կարգով կարող են կիրառվել պատժամիջոցներ՝ նկատողություն և պատժախցում մինչև տասն օր պահելը (ՀՀ ՔԿՕ 59-րդ հոդված):

Չարամիտ խախտումներ են համարվում զանցանքը, ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմի ներկայացուցիչներին ուղղված սպառնալիքը, անհնազանդությունը կամ անհարգալից վերաբերմունքը, այլ խմբային անհնազանդություններ կազմակերպելը կամ դրանց ակտիվորեն մասնակցելը, նշված խախտումները կատարելու նպատակով խմբեր կազմելը կամ դրանց մասնակցելը:

Տույժի միջոցները կիրառվում են քրեակատարողական հիմնարկի պետի կամ նրա պարտականությունները կատարող անձի գրավոր որոշմամբ: Որպես տույժի միջոց պատժախուց տեղափոխելիս պաշտոնատար անձի որոշման մեջ պարտադիր պետք է նշվի խցում պահելու ժամկետը: Քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող մանկատանն երեխա ունեցող կերակրող մայրերը, հղի, նախածննդյան կամ հետծննդյան ժամանակահատվածում գտնվող դատապարտյալները պատժախուց չեն կարող տեղափոխվել: Տույժի ենթարկված անձը կարող է բողոքարկել տույժի միջոցի կիրառումը պատիժների կատարման նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազին:

Ի տարբերություն կալանքի դատապարտվածների, ազատազրկման ձևով պատժի դատապարտվածներին թույլատրվում է ստանալ ընդհանուր մասնագիտական կրթություն, նրանց նկատմամբ կիրառվում են նաև հասարակական ներգործության

միջոցներ, օրինակ, քրեակատարողական հիմնարկում կազմակերպվող միջոցառումների մասնակցություն, առանձին աշխատանքների կատարում և այլն: Սակայն այդ առումով կալանքի դատապարտված անձանց իրավունքները, ինչպես նշվեց վերևում, բավական սահմանափակված են օրենքով: Նրանք չեն ընդգրկվում հանրագուտ աշխատանքների մեջ: Օրինակ, խորհրդային տարիներին դատապարտյալներին հանրագուտ աշխատանքների մեջ ընդգրկելը հանդիսանում էր նրանց ուղղման և վերադաստիարակման հիմնական միջոցներից մեկը: Այսօր ազատագրված դատապարտվածների մեծամասնությունն անգործության է մատնված, ինչը պայմանավորված է մեր հասարակության մեջ ազգաբնակչության զբաղվածության ցածր մակարդակով, որն իր արտահայտությունն է գտել նաև քրեակատարողական հիմնարկներում: Կալանքի դատապարտվածին աշխատանքների մեջ չընդգրկելու հանգամանքը պայմանավորված է նաև այս պատժատեսակի յուրահատուկ խստությամբ, որպեսզի դատապարտյալը, մեկուսացված մնալով, հետևության հանգի կալանատանը գտնվելու ժամանակահատվածում և գա վերջնական եզրակացության, թե ինչպիսի վարք դրսևորել հասարակության մեջ կալանքի կրումից ազատվելուց հետո:

Մյուս կողմից, կարծում ենք, որ կալանքի դատապարտվածին ընդհանրապես աշխատանքների մեջ չընդգրկելը չի կարող իր հետ չբերել բացասական հետևանքներ: Այսպես, այդ վիճակը կարող է հանգեցնել հետագայում նրա մոտ աշխատանքից խուսափելու սովորության, պատժի կրման խիստ պայմանները, դատապարտյալի խիստ մեկուսացումը հետագայում կարող են հանդիսանալ ավելի ծանր արարքներ կատարելու դրդապատճառ: Այս առումով, կարծում ենք, որ կալանքի դատապարտված անձանց կալանատներում ինչ-որ վճարովի կամ նույնիսկ անվճար աշխատանքների մեջ ընդգրկելը կարող է նպաստել նրանց ուղղմանն ու նոր հանցագործությունների կատարման կանխարգելմանը:¹

Կալանքի դատապարտվածին նախնական կամ միջին մասնագիտական կրթություն ստանալուց զրկելը պայմանավորված է այդ պատժատեսակի առանձնահատկություններով, քանի որ կալանատներում անձանց պահելը խիստ

¹ Տե՛ս И.М. Цокуева, Уголовные наказания имущественного характера: виды, эволюция, перспективы, Автореферат дисс... канд. юрид. наук, Краснодар, 1997, էջ 3:

սահմանափակ ժամանակում է իրականացվում (տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամանակ) և այդ ընթացքում նախնական կամ միջին մասնագիտական կրթություն տալն առաջին հերթին ուղղակի անհնար է դառնում և երկրորդ, երկրի տնտեսական հզորության աստիճանը այնպիսին չէ, որ կալանատներում կազմակերպվեն ուսումնական դասընթացներ, դրանց համար ծախսվեն որոշակի գումարներ:

Պետք է առանձին շեշտել, որ աշխատելու, սովորելու, հասարակական աշխատանքներին մասնակցելու նման արգելքներն ինչ-որ չափով ավելի են դժվարացնում այն անձանց ուղղումն, որոնք դատապարտված են կալանքի ձևով պատժի:

Կալանքի դատապարտվածին խիստ մեկուսացման պայմաններում պահելու անհրաժեշտությունը հիմնավորված համարելով հանդերձ՝ կարծում ենք, որ նրանց հետ դաստիարակչական անհատական աշխատանքներ իրականացնելն ուղղակի անհրաժեշտություն է: Ճիշտ են այն հեղինակները, որոնք նշում են, որ դաստիարակչական աշխատանքները, որոնք կազմակերպվում են կալանատների վարչակազմի միջոցով, պետք է ունենան արդյունավետ և բազմակողմանի հետաքրքրություն ներկայացնող բովանդակություն: Այդ գործընթացին, առաջին հերթին, մասնակից պետք է դարձնել պետական, հասարակական և այլ կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին: Այդ կազմակերպությունների շարքին պետք է դասել նաև կրոնական կազմակերպությունները, որոնք իրենց բնորոշ քարոզչական միջոցառումներով կարող են արդյունավետ ազդեցություն ունենալ հավատացյալների և այն անձանց վրա, որոնք հոգևոր մաքրման ճանապարհով ցանկանում են ազատվել անցյալի մեղքերից, զղջալ իրենց կատարածի համար և վերադառնալ սոցիալապես նպաստավոր կյանքի:¹

Կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում գործող օրենսդրության, Սահմանադրության, օրենքների, այլ նորմատիվ ակտերի բովանդակության պարզաբանումն ու քարոզչությունը, անհատական աշխատանքը յուրաքանչյուր

¹ St'u A.A. Артамонов, Г.П. Байдаков, Религиозная ситуация в местах лишения свободы (Актуальные вопросы совершенствования законодательства и практики деятельности учреждений, исполняющих наказание в условиях реформы уголовно-исполнительной системы, Сборник ВНИИ МВД РФ, М., 1996, էջ 34:

դատապարտյալի հետ, որի ընթացքում պարտադիր հաշվի պետք է առնվեն դատապարտվածի տարիքը, կրթությունը, կատարած հանցավոր արարքի բնույթը, հետաքրքրությունների շրջանակը, անձնական կապերը շրջապատի հետ և այլն:¹

ՔԿՕ պահանջներին համապատասխան, կալանքի դատապարտված անձինք պետք է պահվեն կալանատներում, քանի որ, եթե նրանք պահվեն ազատագրկման դատապարտված անձանց համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկներում, ապա դա չի ապահովի ներգործության այն տարրերը, որոնք նախատեսված են կալանքի ենթարկվածների համար: Այդ վայրերը խիստ մեկուսացված են: Կալանքի դատապարտված անձանց բացառիկ մեծամասնությունը կազմում են նրանք, ովքեր չունեն մշտական զբաղմունք և բնակության մշտական վայր, ում կարճաժամկետ, խիստ մեկուսացված պայմաններում պահելը կարող է ցանկալի արդյունք տալ: Կալանքի նպատակային կիրառումն որոշակի խումբ անձանց պարագայում հնարավորություն կտա խույս տալ կարճաժամկետ ազատագրկում կիրառելուց, քանի որ կալանքը կոչված է ապահովել կարճաժամկետ պատժիչ ազդեցությունն այն անձանց վրա, ում նկատմամբ դատարանը նպատակահարմար չի համարել այլ պատժատեսակների կիրառումը: Դատավորների կողմից վերջին տարիներին կալանքի հաճախ կիրառումը հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ պայմանավորված է կարճաժամկետ ազատագրկման արդյունավետության համեմատաբար ցածր աստիճանով, ինչը, իր հերթին, մեր կարծիքով, պայմանավորել է օրենսդրի կողմից պատժահմակարգում նոր պատժատեսակի՝ կալանքի ներդրումը:

Կալանքի կրման առանձնահատկություններից մեկը, որը տրված է դրա բնորոշման մեջ (ՔԿՕ 55-րդ հոդված), հստակ նկարագրված է. այն դատապարտյալը պետք է կրի, ինչպես նշվեց վերևում, նույն վայրում: Սակայն հիվանդության, անձնական անվտանգության կամ այլ բացառիկ հանգամանքների դեպքում դատապարտյալը կարող է տեղափոխվել մեկ վայրից մեկ այլ վայր: Կարծում ենք, որ ցանկացած հիվանդության դեպքում կալանավայրի վարչակազմը պարտավոր չէ կալանքի դատապարտվածին տեղափոխել մեկ այլ վայր: Հիվանդության հետ կապված դատապարտյալի տեղափոխելը պետք է իրականացվի բացառապես բժշկական

¹ Ст'я Уголовно-исполнительное право, под ред. И.В. Шмарова, М., 1996, էջ 184-188:

համապատասխան հանձնաժողովի եզրակացության առկայության դեպքում, որի մեջ պետք է նշվեն այն հիմքերն ու տեղափոխման անհրաժեշտությունը, որոնք հիմնավորում են բժշկական այլ հիմնարկում բուժվելու անհրաժեշտության որոշումը:¹

Ինչպես երևում է ՀՀ ՔԿՕ 55-րդ հոդվածի բովանդակությունից, կալանավայրի փոփոխություն թույլատրվում է «անձնական անվտանգությունն ապահովելու նպատակով», սակայն դրա իմաստը օրենքում բացահայտված չէ: Կարծում ենք, որ անվտանգության տակ հասկացվում է արտաքին սպառնալիքներից դատապարտյալի կենսական նշանակության շահերի պաշտպանությունը: Իսկ կենսական շահերն իրենցից ներկայացնում են այնպիսի պահանջների ամբողջություն, որոնց բավարարումը հուսալիորեն ապահովում է անձի անվտանգ գոյությունը և կենսագործունեությունը: Օրինակ, հանցագործության բացահայտմանն ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերած և իրավապահ մարմինների հետ համագործակցած դատապարտյալին անձնական անվտանգության նպատակով այլ անձանցից մեկուսացված պահելու անհրաժեշտությունը: ՌԴ՝ 1992 թ. մարտի 5-ին ընդունած «Անվտանգության մասին» օրենքի համաձայն՝ կալանքի դատապարտված անձի «անձնական անվտանգություն» բառակապակցության տակ հասկացվում է կալանքի դատապարտված անձի կենսական կարևոր շահերի պաշտպանվածության ապահովումը, նրան՝ վտանգ ներկայացնող արտաքին ազդեցությունից ու գործոններից հեռու պահելու անհրաժեշտությունը:

ՔԿՕ-ն չի սահմանում նաև, թե ինչպիսի «բացառիկ հանգամանքների» դեպքում կալանքի դատապարտվածի տեղափոխումը մեկ վայրից մեկ այլ վայր:

Մեր կարծիքով, «բացառիկ հանգամանքների» թվին պետք է դասել տարերային աղետները (ջրհեղեղ, երկրաշարժ և այլն), որոնք անհնար են դարձնում կալանքի դատապարտվածին տվյալ վայրում պահելը, տեխնածին բնույթի այլ իրադարձությունները (ատոմակայանի պայթյուն, հրկիզում, էկոցիդ և այլն), կալանատանը ծագած իրավախախտումների կանխարգելման ու կատարված հանցագործությունների բացահայտման անհրաժեշտությունը, նույն քրեական

¹Տե՛ս Ведомости Верховного Совета Российской Федерации, 1992, № 15, 769-րդ հոդված:

գործով կալանքի դատապարտված անձանց տարանջատման խնդիրը, իրավապահ մարմինների հետ համագործակցությամբ հանցագործության բացահայտմանն ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերած դատապարտյալի անվտագության ապահովումը: «Բացառիկ հանգամանքների» թվին պետք է դասել նաև կալանքի դատապարտված անձի հանդիպումը մեծահասակ ծնողների և երեխաների հետ կազմակերպելու նպատակով այդ անձանց կալանատուն ներկայանալու տարածքային անհարմարությունները, իհարկե, եթե կալանատան վարչակազմը վստահ լինի, որ ծնողների ու երեխաների հետ հանդիպումը կալանքի դատապարտվածի վրա դրական ազդեցություն կարող է ունենալ: Որպես «բացառիկ հանգամանքներ» կարող են դիտարկվել նաև կալանատներում զանգվածային անկարգություններին դատապարտյալի մասնակցության կանխումը, համաճարակը և այլն:

Կալանատանը դատապարտյալի հետագա գտնվելուն խոչընդոտող այլ բացառիկ հանգամանքների թվին է դասվում «դատապարտյալի հատուկ հոգեֆիզիոլոգիական վիճակը», որը կապված է նրա կողմից հանցագործություն կատարելու փաստի գնահատման հետ, և եթե այդ ապրումները կարող են հանգեցնել դատապարտյալի ինքնասպանության դիմելուն:¹

Այլ վայր տեղափոխելու հիմնավոր պատճառ կարող է հանդիսանալ նաև կալանատան տեղափոխվելն այլ վայր կամ այդ վայրում դրա վերացումը, անչափահաս դատապարտյալներին ծնողների ու օրինական ներկայացուցիչների բնակության վայրին ավելի մոտ կալանատներում պահելը, դատապարտյալների վրա այլ դատապարտյալների կողմից բացասական ազդեցություն ունենալը կանխարգելելը և այլն:

ՀՀ ՔԿՕ 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքի դատապարտվածները պահվում են դատապարտյալների տարբեր խմբերի համար նախատեսված մեկուսացված կամ առանձնացված պայմաններում: Այսպես, օրինակ, կալանքի տակ գտնվող տղամարդիկ, կանայք, անչափահասները պահվում են մեկուսացված և առանձին տեղակայված խցերում:

¹ См'u Комментарий к уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации, под ред. А.И. Зубкова, М., 1997, էջ 135:

Կալանատներում դատապարտյալների առանձին պահելու պայման են հանդիսանում ոչ միայն սեռային ու տարիքային առանձնահատկությունները, այլև պատժի կատարման տարբերակումն ու անհատականացումը, որոնք կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ իրավախախտ անձանց վրա ուղղիչ ազդեցության համար, միաժամանակ ապահովվում է սոցիալ-հոգեբանական առումով առավել հետամնաց անձանց այլ դատապարտյալներից մեկուսացված պահելու պայմանը և բացառվում է դատապարտյալների անձնական անվտանգության սպառնալիքը, կանխարգելվում է հանցավոր փորձի և հմտությունների տարածումը:¹

Ըստ ՀՀ ՔԿՕ 68-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի՝ կալանքի դատապարտված դատարանների, իրավապահ, մաքսային և հարկային մարմինների աշխատողների կամ նախկին աշխատողների, պարտադիր կամ պայմանագրային զինվորական ծառայության սպայական կազմի զինծառայողների կամ նախկին զինծառայողների, ինչպես նաև ոստիկանության զինծառայողների կամ նախկին զինծառայողների նկատմամբ այլ դատապարտյալների կողմից ոտնձգությունները բացառելու համար նրանք պահվում են առանձին կալանատներում:

Կալանքի դատապարտվածների վրա տարածվում են փակ տեսակի ուղղիչ հիմնարկում պատիժ կրող ազատագրկման դատապարտված անձի համար ՀՀ ՔԿՕ-ով և իրավական այլ ակտերով սահմանված պատիժը կրելու պայմանները, բացառությամբ կալանք պատժատեսակի համար սահմանված առանձնահատկությունների:

ՀՀ ՔԿՕ 56-րդ հոդվածի 5-րդ կետն անձնական բացառիկ հանգամանքների դեպքում, որոնք թվարկված են օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասում՝ մերձավոր ազգականի մահ կամ կյանքին սպառնացող ծանր հիվանդություն, տարերային աղետ, որը զգալի նյութական վնաս է պատճառել դատապարտյալին կամ նրա ընտանիքին, ինչպես նաև սոցիալական վերականգնման նպատակով կալանքի դատապարտվածին հիմնարկի պետի որոշմամբ թույլատրվում է օգտվել

¹ Ст'я Уголовно-исполнительное право России, Учебник и основные нормативные акты, под ред. О.В. Фолимонова, М., 2000, էջ 110-111, Уголовно-исполнительное право России, Учебник и основные нормативно-правовые акты, под ред. О.В. Филимонова, М., 2004, էջ 128:

հեռախոսակապից կամ տրամադրվում է մինչև չորս ժամ տևողությամբ տեսակցություն:

Ի դեպ, պետք է նշել, որ հեռախոսակցության կամ կարճաժամկետ տեսակցության թույլտվություն տրամադրելու գործառույթը կալանատան պետի իրավասությանը թողնելը կարող է քրեակատարողական հիմնարկների անձնակազմի և հիմնարկի պետի գործունեության համար չարաշահման հիմք հանդիսանալ, քանի որ այն ռիսկային բովանդակություն ունի:

Բացառիկ անձնական հազամանքների թվին են դասվում դատապարտյալների մերձավոր ազգականի մահը, ծանր հիվանդությունը, տարերային աղետը կամ այլ անտրոպոգեն (մարդածին) և տեխնածին իրադարձությունները, (էկոցիդ, հրդեհ, ջրամբարի արգելապատնեշի փլուզում և այլն), որոնք զգալի վնաս են պատճառել դատապարտյալին, նրա տնտեսությանը, ընտանիքին կամ առաջացրել են այնպիսի հետևանքներ, որոնց հաղթահարումն ուղղակիորեն կապված է դատապարտյալի անձնական բնույթի այլ բացառիկ իրավունքների հետ և շոշափում է նրա շահերը՝ գույքը ժառանգելու, գույքը բաժանելու, բնակելի տունն օտարելու կամ պահպանելու հետ կապված և այլն:

Այս ամենն ամփոփելով, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ՀՀ ՔԿՕ 80-րդ հոդվածում կատարել լրացումներ, որտեղ տեղ կգտնեն նաև մեր կողմից վերլուծված անձնական բացառիկ հանգամանքները: Չթվարկելով բացառիկ անձնական հանգամանքների ամբողջ ցանկը՝ ակնհայտ է դառնում գործող օրենսգրքի թերությունը և նպատակահարմար է այդ բացառիկ անձնական հանգամանքները, որոնց առաջացման դեպքում կալանատան հիմնարկի պետի որոշմամբ կալանքի դատապարտվածին կթույլատրվի «օգտվել հեռախոսակապից» կամ նրան «տրամադրել կարճաժամկետ տևողությամբ տեսակցություն» բառակապակցություններն օրենսդրական ձևակերպում ստանան:

ՀՀ ՔԿՕ 61-րդ հոդվածի (ՌԴ ՔԿՕ 72-րդ հոդված) համաձայն՝ կալանքի դատապարտվածի նյութակենցաղային ապահովումն ու բուժսանիտարական սպասարկումն իրականացվում են ազատագրկման դատապարտված անձանց

համար օրենսգրքի 74-րդ, 75-րդ, 76-րդ և 83-րդ հոդվածներով սահմանված չափորոշիչներով:

Այսպես, դատապարտյալն ապահովվում է իր սեռին, տարվա եղանակին, կլիմայական պայմաններին համապատասխանող միասնական նմուշի հանդերձանքով: Դատապարտյալն իր հագուստի վրա կրում է անվանական կրծքանշան:

Դատապարտյալի հանդերձանքը չպետք է որևէ ձևով ճնշող կամ նվաստացնող լինի: Նրա հագուստի ձևը սահմանվում է քրեակատարողական հիմնարկի ներքին կանոնակարգով: Դատապարտյալներին տրվում են քնելու անհատական տեղ և անկողնային համապատասխան պարագաներ: Տրամադրվող հանդերձանքի և անկողնային պարագաների չափաբաժիններն ու դրանց օգտագործման ժամկետները սահմանում է ՀՀ կառավարությունը:

Օրենսդիրը սահմանել է, որ կալանքի և ազատազրկման դատապարտված դատապարտյալները պատիժը կրելու ընթացքում ապահովվում են օրգանիզմի կանոնավոր կենսագործունեության համար անհրաժեշտ կալորիականություն ունեցող սննդամթերքով, որի օրական միջին չափաբաժինները սահմանում է ՀՀ կառավարությունը:

Տրված սննդամթերքի որակը և սննդարարությունը պետք է համապատասխանեն սահմանված չափաբաժիններին և որևէ կերպ պակասեցնելը, այդ թվում որպես պատժի միջոց, արգելվում է:

Հղի, կերակրող մայր, անչափահաս կամ հիվանդ դատապարտյալներն ապահովվում են հավելյալ սննդով, որի չափաբաժինը դարձյալ սահմանվում է ՀՀ կառավարության կողմից:

Դատապարտյալների բուժսանիտարական և բուժկանխարգելիչ սպասարկումը կազմակերպվում է ՀՀ առողջապահության ոլորտը կարգավորող օրենսդրությանը համապատասխան:

Դատապարտյալներին բուժսանիտարական և բուժկանխարգելիչ օգնությամբ ապահովելու նպատակով կազմակերպվում է առանձնացված բուժական քրեակատարողական հիմնարկ:

Բուժական հիմնարկի վարչակազմն ապահովում է դատապարտյալի առողջության պահպանությանն ուղղված սանիտարահիգիենիկ և հակահամաճարակային միջոցառումների կատարումը:

Ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմը պատասխանատվություն է կրում դատապարտյալի առողջության պահպանմանն ուղղված սանիտարահիգիենիկ և հակահամաճարակային միջոցառումները ժամանակին չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար, եթե դրանք առաջացրել են դատապարտյալների մոտ առողջական լուրջ խնդիրներ:

Եթե կալանքի դատապարտված անձը տառապում է այնպիսի հիվանդությամբ, որի բուժման համար բուժական հիմնարկը չի կարող ապահովել համապատասխան բուժական միջոցառումներ, նրա բուժումը, համապատասխան հանձնաժողովի եզրակացության հիման վրա, իրականացվում է առողջապահության համակարգի՝ քաղաքացիների համար նախատեսված բժշկական հաստատություններում:

Կալանքը՝ որպես քրեական պատիժ, ինչպես նշված է վերևում, կիրառվում է նաև զինծառայողների նկատմամբ, որոնք պատժի կրման ողջ ընթացքում գտնվում են կայազորային կարգապահական մեկուսարանում (ՀՀ ՔԿՕ 55-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Նրանց վրա տարածվում են փակ տեսակի ուղղիչ հիմնարկում ազատազրկման դատապարտված անձի՝ ՔԿՕ-ով և այլ ակտերով սահմանված պատիժը կրելու պայմանները, բացառությամբ կալանքի դատապարտվածների համար նախատեսված սահմանափակումների, իսկ այդ պատժատեսակի համար սահմանված առանձնահատկությունները տրված են ՀՀ ՔԿՕ 56-րդ հոդվածի 2-րդ մասում:

Կալանքի դատապարտված զինծառայողները պատժի կրման ժամանակահատվածում ենթարկվում են մի շարք սահմանափակումների. չեն կարող նշանակվել բարձր պաշտոնի, տեղափոխվել ծառայության այլ վայր, ազատվել զինվորական ծառայություն կրելուց և այլն: Բացի նշված սահմանափակումներից կալանքի կրման ժամկետը չի հաշվվում որպես ծառայության ժամկետ:¹

¹ St'u B.B.Сверчков, Уголовное право, Общая и Особенная части, Юрайт, 2014, էջ 192:

Կալանքի դատապարտված զինծառայողների բուժսանիտարական ապահովումն իրականացվում է զինվորական կանոնակարգերով սահմանված չափանիշներով:

Կալանքի դատապարտված և հիվանդանոցային պայմաններում բուժման կարիք ունեցող զինծառայողները պահակախմբի հսկողությամբ փոխադրվում են զինծառայողների համար նախատեսված առողջապահական հիմնարկներ և պահվում են հատուկ հիվանդասենյակներում: Այդ անձանց պահպանությունն ապահովում է տվյալ հիմնարկի գտնվելու վայրի կայազորի պետը:

ՀՀ ՔԿՕ-ն սահմանել է պատժից ազատելու կարգը: Համաձայն օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ կալանքի կրումը դադարեցվում է պատժի ժամկետի վերջին օրը՝ հաշվի առնելով այն փոփոխությունները, որոնք օրենքով սահմանված կարգով կարող են մտցվել պատժի ժամկետի մեջ: Հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կալանքի դատապարտված անձը պատժից ազատվում է պատժի ժամկետի վերջին օրվա կեսին: Եթե պատժի ժամկետն ավարտվում է ոչ աշխատանքային օրը, ապա դատապարտյալը պատժից ազատվում է դրան նախորդող օրը, որպեսզի նա ավելորդ ժամանակ չմնա կալանատանը: Պատժի ժամկետն ամիսներով հաշվելիս այն ավարտվում է վերջին ամսվա համապատասխան օրը, իսկ եթե տվյալ ամիսը համապատասխան ամսաթիվ չունի, ապա կալանքի դատապարտվածն ազատվում է այդ ամսվա վերջին օրը:

ՀՀ ՔԿՕ 113-րդ հոդվածի 3-րդ մասը կոնկրետ դրույթ է սահմանել, համաձայն որի, եթե բեկանվել է այն դատավճիռը և կարճվել է քրեական գործը, որով անձը դատապարտվել է կալանքի կամ մեկ այլ պատժատեսակի, պատժից ազատված անձին պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը պարզաբանում է պատիժը կրելու ընթացքում կասեցված գույքային, աշխատանքային և այլ իրավունքների վերականգնման վերաբերյալ նրա իրավունքները:

Դատավճիռը բեկանելու հետևանքով քրեական գործի կարճմամբ պատժից ազատվելու վերաբերյալ փաստաթղթի մեջ պետության անունից քրեական պատժից ազատված անձից պատիժը իրականացնող հիմնարկի պետը պաշտոնապես ներողություն է խնդրում:

Կարծում ենք, որ դատապարտյալի պահանջով, պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը պետք է զանգվածային լրատվամիջոցներում պետության անունից ներողություն խնդրի քրեական գործի կարճամաթ պատժից ազատվածից՝ նրա բարի համբավն ու անունն արատավորելու, կալանքի դատապարտելու համար:

Կալանքի դատապարտվածին ներում շնորհելու և պատժից ազատելու կարգը սահմանվում է ՀՀ օրենսդրությամբ: Համաներում կիրառելու կարգը սահմանում է համաներման ակտն ընդունող մարմինը:

Օրենսդիրն անդրադարձել է նաև այն դեպքերին, երբ կալանքի ձևով պատիժ կրող անձը հիվանդացել է հոգեկան կամ այլ ծանր հիվանդությամբ, որի պատճառով անհնար է նրա հետագա պատիժ կրելը:

Ինչպես սահմանել է ՀՀ ՔՕ 79-րդ հոդվածը, եթե անձը պատիժը կրելու ընթացքում հիվանդացել է հոգեկան խանգարմամբ, որը նրան զրկել է իր գործողությունների (անգործության) փաստական բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու կամ դրանք ղեկավարելու հնարավորությունից, ապա դատարանը նրան ազատում է պատիժը կրելուց: Այդպիսի անձի նկատմամբ դատարանը կարող է նշանակել բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց: Հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ եթե անձը հանցանք կատարելուց կամ դատավճիռ կայացնելուց հետո հիվանդացել է այլ ծանր հիվանդությամբ, որը խոչընդոտում է կալանքը կամ այլ պատիժը կրելուն, ապա դատարանը կարող է նրան ազատել պատժի կրումից՝ հաշվի առնելով կատարված հանցանքի ծանրությունը, դատապարտյալի անձը, հիվանդության բնույթը և այլ հանգամանքներ: Այդ հիմքերով պատժի հետագա կրումից ազատելու մասին միջնորդությունը դատարան է ներկայացնում պատիժը կատարող հիմնարկի պետը: Միջնորդության հետ միաժամանակ ներկայացվում են համապատասխան բժշկական հանձնաժողովի եզրակացությունը և դատապարտյալի անձնական գործը, որոնք հիմնավորում են նրա հոգեկան կամ այլ ծանր հիվանդությամբ տառապելու հանգամանքը: Կայազորային կարգապահական մեկուսարանում պահելուն դատապարտված անձը պատիժը կրելուց ազատվում է այնպիսի հիվանդության դեպքում, որի հետևանքով նա համարվում է զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի:

Հրդեհի, տեխնածին կամ տարերային աղետի, ընտանիքի միակ աշխատունակ անձի ծանր հիվանդության կամ մահվան կամ արտակարգ այլ հանգամանքների պատճառով ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության համար դատապարտված անձը պատժի հետագա կրումից կարող է ազատվել, եթե նշված հանգամանքների պատճառով պատժի հետագա կրումը դատապարտվածի կամ նրա ընտանիքի համար կարող է հանգեցնել ծանր հետևանքների (ՀՀ ՔՕ 80-րդ հոդված):

Նման դեպքերում, ինչպես սահմանել է ՀՀ ՔԿՕ-ն, հոգեկան հիվանդության պատճառով պատժի հետագա կրումից ազատելու վերաբերյալ միջնորդության հետ միաժամանակ պատիժը կատարող մարմնի կամ հիմնարկի վարչակազմը դատարան է ներկայացնում տեղեկանքներ համապատասխան ծագած հանգամանքների վերաբերյալ և դատապարտյալի անձնական գործը (ՀՀ ՔԿՕ 113-րդ հոդվածի 8-րդ մաս):

Քրեական պատժից ազատվելիս դատապարտյալին հանձնվում են նրան պատկանող գույքը, անձնական, այդ թվում՝ պատժից ազատվելու վերաբերյալ փաստաթղթերը (ՀՀ ՔԿՕ 113-րդ հոդվածի 9-րդ մաս):

Մեր կարծիքով տեսական որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև այն հարցը, թե ինչպես վարվել, երբ կալանքի դատապարտված անձը չարամտորեն խուսափում է պատիժը կրելուց:

ՀՀ ՔՕ 51-րդ հոդվածը սահմանում է, որ, օրինակ, տուգանքը վճարելու անհնարինության դեպքում դատարանը տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը փոխարինում է հանրային աշխատանքներով՝ հանրային աշխատանքների հինգ ժամը հաշվարկելով նվազագույն աշխատավարձի դիմաց, իսկ 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է, որ հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

Ինչպես նկատում ենք մեջբերված հոդվածների բովանդակությունից, որպես կանոն, մեղմ պատժի կատարումից խուսափող դատապարտյալի նկատմամբ,

դատարանի որոշմամբ, համապատասխան հաշվարկներ կատարելով, նշանակվում է ավելի խիստ պատժատեսակ:

ՔՕ-ն չի անդրադառնում այն հարցին, թե ինչպես վարվել կալանքից չարամտորեն խուսափողների նկատմամբ:

Կալանքի կրումից չարամտորեն խուսափելու համար դատապարտյալին ավելի խիստ պատժատեսակի դատապարտելու հիմքեր կարող են հանդիսանալ, օրինակ, դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո կալանքի դատապարտվածի կամավոր չներկայանալը պատժի կրման վայր առանց արտակարգ և բացառիկ հանգամանքի կամ, անձնական բնույթի բացառիկ հանգամանքների հետ կապված, կարճաժամկետ մեկնումից չվերադառնալու դեպքերը: Այս պարագայում անշուշտ կառաջանա այդ անձին ավելի խիստ պատժի դատապարտելու անհրաժեշտություն, իսկ կալանքից խիստ պատժատեսակ, ըստ գործող ՀՀ ՔՕ-ի, հանդիսանում է որոշակի ժամկետով ազատազրկումը: Կալանքի չկրած մասն ավելի խիստ պատժատեսակ հանդիսացող ազատազրկմամբ փոխարինելու դեպքում (իսկ ազատազրկումը պատժահամակարգում շարադրված է կալանքից հետո և այն այդ առումով ավելի խիստ պատժատեսակ է, քան սանդղակում տեղավորված նախորդ պատժատեսակը՝ կալանքը (ՀՀ ՔՕ 49-րդ հոդված): Եթե կալանքը կամավոր չկատարվելու դեպքում փոխարինվի նույն ժամկետով ազատազրկմամբ, ապա դա ոչ միայն արդյունավետ միջոց չի հանդիսանա կալանքի տեսքով պատժի կրումից չարամտորեն խուսափող դատապարտյալի համար, այլև միջոց կհանդիսանա ավելի խիստ ներգործության տարրերով օժտված պատժատեսակի՝ կալանքի, կրումից ազատվելու համար, քանի որ, ինչպես նկատեցինք վերևում, կալանքը՝ որպես կարճաժամկետ ազատազրկման միջոց, ունի ներգործության ավելի խիստ տարրեր, քան նույն ժամկետով ազատազրկումը: Այս առումով, գտնում ենք, որ կալանքի կրումից չարամտորեն խուսափելու դեպքում նպատակահարմար կլինի կալանքի չկրած մասի յուրաքանչյուր օրը դատարանի որոշմամբ փոխարինել ազատազրկման երկու օրվա դիմաց: Նման մոտեցմամբ կարծում ենք, որ դատարանը կկարողանա կալանքի ձևով պատժատեսակի դատապարտված և կալանքի կրումից չարամտորեն խուսափող անձի գործողություններին համարժեք

գնահատական տալ՝ կրկնակի անգամ երկարացնելով նրա՝ անազատության մեջ մնալու ժամկետը:

§ 3 Կալանքի, որպես քրեական պատժի արդյունավետությունը

Երկրի զարգացման անցումային փուլում ներքին գործառնությունների շարքին պետք է դասել պետական մարմինների ամենօրյա գործունեությունը:¹

Պետության ներքին խնդիրները միատարր չեն: Դրանք կարելի է խմբավորել քաղաքացիական հասարակության զարգացման կարևորագույն բնագավառներով

¹ Տե՛ս Н.Н.Арзамаскин, Теоретико-методологические основания возникновения, становления и развития формы Российского государства, Автореферат на диссертацию на соискателя доктора юридических наук, М, 2008, էջ 17:

պայմանավորված՝ տնտեսական, ազգային, սոցիալական, քաղաքացիական, հոգևոր, մշակութային:

Պետության ներքին գործառնությունների շարքին են դասվում քաղաքացիների օրինական իրավունքների ու ազատությունների, հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, պետական իշխանության, հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառների հարմոնիկ զարգացման, սեփականության բոլոր ձևերի, շրջակա միջավայրի անվտանգության, այլ բնագավառներում գործող հասարակական հարաբերությունների պաշտպանությունը:¹

Դատաիրավական բարեփոխումները, քրեական օրենսդրության մեջ կատարված էական նորամուծություններն ու պատժահամակարգի մեջ ընդգրկված պատժատեսակների ոչ մեծ բազմազանությունն օրինական անհրաժեշտություն են հրամցնում հանցավորության դեմ արդյունավետ պայքար տանելու հարցում ոչ միայն իրավապահ ու արդարադատության մարմինների գործունեության, այլև պատիժների կիրառման արդյունավետության բացահայտման ոլորտում դրանք համարելով պետության ներքին գործառնությունների կարևոր ոլորտ:

Մեր երկրի զարգացման անցումային փուլում մեծ է պատիժների դերը հանցավոր արարքներ կատարած անձանց նկատմամբ ներգործության այդ միջոցների կիրառման և հանցագործությունների կանխարգելման բարդ խնդիրների լուծման գործընթացում:

Այդ խնդիրների լուծման հարցում գլխավոր ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնել ընդհանրապես իրավական նորմերի և մասնավորապես քրեական պատիժների արդյունավետության հարցերի բացահայտմանն ու որոշմանը:²

Քրեական ցանկացած պատժի, այդ թվում և կալանքի արդյունավետության հարցը այսօր չունի հստակ պատասխան: Քրեագետների մոտ չկա հստակ մոտեցում, թե ինչը պետք է համարել պատժի արդյունավետության չափանիշ:³

¹ Տե՛ս Е.С.Бабкина, Сущность, содержание и основные функции переходного государства, в ст. Правонарушения и юридическая ответственность, Тольяти, 2012, էջ 37:

² Տե՛ս В.И. Никитинский, Эффективность норм трудового права, «Юридическая литература», М., 1971, էջ 11-34:

³ Տե՛ս В.И. Селиверстов, Уголовное право, Общая часть. “Юрист информ”, М., 2004, էջ 309:

Մի խումբ գիտնականներ պատժի արդյունավետություն են համարում պատժի նպատակներին հասնելը:¹

Կարծում ենք, որ այս մոտեցումն ավելի ճիշտ է արտահայտում պատժի արդյունավետության էությունը, քանի որ, ինչպես նշված է ՀՀ ՔՕ 48-րդ հոդվածում (ՌԴ ՔՕ 43-րդ հոդված), պատիժը նպատակ ունի վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել հանցանք կատարած անձին և կանխել հանցագործությունները:

Պատժի արդյունավետությունն առաջին հերթին պայմանավորված է նրանով, թե արդյոք հանցավորի նկատմամբ նշանակված պատիժը համաչափ է կատարված արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանին, հանցավորի անձնավորությանը, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքներին և անհրաժեշտ ու բավարար է նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

Պատժի արդյունավետության հարցն ուղղակիորեն պայմանավորված է հանցավորի նկատմամբ արդարացի պատժի նշանակմամբ: Ինչպես նշված է ՀՀ ՔՕ 61-րդ հոդվածում, պատժի արդյունավետությունը որոշվում է ՔՕ Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիաների սահմաններում, որտեղ նշված են երկրնորելի պատժատեսակներն իրենց նվազագույն և առավելագույն չափերով և թվարկված են պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները, նշված են չավարտված հանցագործությունների և հանցագործությունների համակցության դեպքում պատժի նշանակման ընդհանուր կանոնները: Այս ամենը հաշվի առնելը կնպաստի արդարացի պատժի նշանակմանն ու հանցագործություններ կատարած անձանց ուղղմանը, հանցագործությունների կանխմանն ու սոցիալական արդարության վերականգնմանը:

Պատիժը չի կարող արդյունավետ համարվել, եթե հաշվի չեն առնվել այն բոլոր հանգամանքները, որոնք հիմք են տալիս կանխել հանցագործություններն ու ազդել

¹ Ст'я Б.С. Никитинский, К вопросу об изучении эффективности уголовно-правовых мер борьбы с преступностью, в кн «Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью», «Юридическая литература», М., 1968, էջ 4-5, М.Д. Шаргородский, Система наказаний и их эффективность, «Советское государство и право» 1968, N 11, էջ 53-61 “ áðñÇßÝ»ñ:

հանցավոր արարքներ կատարած անձանց վրա այնպիսի միջոցներով, որոնք կապահովեն նրա ուղղումն ու նոր հանցագործությունների կանխումը:

Քրեական պատժի այս կամ այն նպատակի նվաճման աստիճանը հիմք է ծառայում պատժի արդյունավետության ցուցանիշի գնահատման համար:¹

Համաձայն ՀՀ ՔՕ 72-րդ հոդվածի՝ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հանցանք կատարելուց հետո կամովին ներկայացել է մեղայականով, աջակցել է հանցագործությունը բացահայտելուն, հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությամբ պատճառված վնասը: Կամ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը (ՀՀ ՔՕ 73-րդ հոդված):

ՀՀ ՔՕ-ն նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու և այլ դեպքեր: Այսպես, առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե պարզվի, որ իրադրության փոփոխման հետևանքով այդ անձը կամ նրա կատարած արարքը դադարել է հանրության համար վտանգավոր լինել (ՀՀ ՔՕ 74-րդ հոդված):

Այս առումով օրենսդիրը պատժի նպատակներին հասնելու համատեքստում պայմաններ է ստեղծել հանցավորի վրա ներգործության ավելի մեղմ տարրերով ազդելու համար: Դրանով է պայմանավորված ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում պատժատեսակներն ու պատժաչափերը մեղմից դեպի խիստը սահմանելը:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, չափի սահմանները տրված են նվազագույնից մինչև առավելագույնը, ի դեպ, որպես կանոն, այն նախատեսված է քրեական գործող օրենսգրքում թվարկված ամենամեղմ պատժատեսակից՝ տուգանքից հետո, երկընտրելիության սկզբունքով և դրանցից հետո է միայն նախատեսված որոշակի ժամկետով ազատազրկման կիրառման հնարավորությունը: Պատժի արդյունավետության բարձրացմանը նպաստում է ոչ միայն

¹ St'u Л.К.Айвар, О кризисе уголовной политики, Евразийский юридический журнал, N7/14/, 2009, էջ 36:

անհատականացված պատժատեսակ նշանակելու հանգամանքը, այլև կոնկրետ պատժատեսակի որոշակի չափը, քանի որ այն նպաստում է կրման ընթացքում անձի ուղղմանը և հանցագործությունների կանխման համար ունենում է որոշակի նշանակություն:

Կալանքը թույլատրվում է կիրառել ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքներ կատարած անձանց նկատմամբ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքում, երբ կալանավորումն որպես խափանման միջոց չի կիրառվել:¹ Վերջին պայմանը միաժամանակ հուշում է, որ կալանքի արդյունավետությունը, մեր կարծիքով, կախված է նրանից, որ այն չպետք է կիրառվի նախկինում ազատագրված և դատապարտված անձանց նկատմամբ ընդհանրապես: Նախկինում ազատագրված և ապա պատիժ կրած անձի նկատմամբ կալանքի նշանակումը չի ապահովի շոկային ազդեցություն, այն պարզ պատճառով, որ նշված հաստատությունում գտնված անձանց վրա չի կարող արդյունավետ ազդեցություն ունենալ, ինչքան էլ որ կալանքի բնորոշիչ հատկանիշը հասարակությունից խիստ մեկուսացումը համարվի: Դրա համար էլ կալանքի արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ այն կիրառվի առաջին անգամ և ոչ մեծ և միջին ծանրության արարք կատարած անձի նկատմամբ:

Ի դեպ նշենք, որ դեռևս բավարար չէ միայն մեղավոր անձի նկատմամբ անհատականացված պատժատեսակ ու պատժաչափ նշանակելը: Պակաս կարևոր չէ պարզել, թե որքան արդյունավետ է ազդում նշանակված պատժատեսակը և չափը կոնկրետ անձի նկատմամբ:² Առանց այս վերջին հարցին պատասխանելու հանարավոր չէ դատել, թե ներգործության տվյալ միջոցի կիրառմամբ ինչպես ենք հասնում պատժի նպատակների իրականացմանը, ինչպիսին է նրա ներգործության ազդեցությունն որոշակի անձի վրա և որոշակի պայմաններում և որքան է այն նպաստում անձի ուղղմանն ու նոր հանցագործությունների կանխմանը, ինչպես

¹Տե՛ս ՌԴ քրեական օրենսգիրքը /54 հոդված/ նման սահմանափակում չի նախատեսում: Մեր կարծիքով ՀՀ քրեական օրենսդրության մոտեցումը հիմնավոր է այն առումով, որ եթե կալանքի դատապարտված անձը գտնվելիս լինի անազատության մեջ մինչև դատավճռի կայացումը, նրա վրա այն ազդեցությունը չի թողնի, ինչպիսի ազդեցություն կունենա այն անձի վրա, որը առաջին անգամ է հայտնվում անազատության մեջ, այն էլ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում:

² Տե՛ս Ս. Վ. Цагикян, Противодействие коррупции в Армении, СПб, 2006, էջ 184-186:

մեղավոր անձի, այնպես էլ հասարակության այն ոչ կայուն անձանց պարագայում, որոնք այս կամ այն պայմանների առկայության դեպքում կարող են դառնալ հանցագործությունների սուբյեկտներ, որոնց համար նշանակված պատիժը որոշակի վախի զգացում է առաջացնում:¹

Բանը նրանում է, որ առանձին դեպքերում կալանքի դատապարտված անձը կարող է նման պատժաչափը դիտարկել որպես հանցանք կատարելուց հետո պատժի կրումից ազատվելու միջոց: Այս առումով պատժի անհատականացման ժամանակ նման անձանց նկատմամբ դատարանը պետք է կիրառի ավելի խիստ ներգործության տարրերով օժտված պատժատեսակ, քան կալանքն է:

Կալանքի արդյունավետության համար մեծ նշանակություն է ձեռք բերել նաև դրա՝ օրենքին համապատասխան կատարումը քրեակատարողական հիմնարկում՝ կալանատանը: Պատժի կրման ռեժիմի խախտումը, ոչ ժամանակին կատարումը ոչ միայն կազդի կալանքի արդյունավետության վրա, այլև դատապարտյալների ու հասարակության անդամների մոտ համոզմունք կծնավորի պատժից խուսափելու բացասական ընկալման մասին:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է համոզված ասել, որ բոլոր պատժատեսակների արդյունավետությունը բացարձակապես պայմանավորված է դրանց իրականացման կազմակերպչական գործառույթներով: Այս առումով պետք է նշենք, որ կատարման ճիշտ կազմակերպմամբ է պայմանավորված հատկապես կալանքի արդյունավետության վերաբերյալ հարցի պատասխանը: Սրանով պետք է բացատրել մեր այն առաջարկությունը, որ կալանքի կամավոր չկատարման դեպքում օրենսդիրը պայմաններ ստեղծի այն ավելի խիստ պատժատեսակով փոխարինելու համար, որպեսզի ապահովվեն հետազոտվող պատժատեսակի արդյունավետությունը, հանցագործությունների կանխարգելման, քրեական պատժի նպատակների իրականացման բարդագույն հարցերը:

Դրանով ոչ միայն հեռանկարներ կբացվեն կալանքի արդյունավետ իրականացման համար, այլ դատապարտյալի կողմից պատժից չարամտորեն խուսափելու դեպքում դատապարտյալի համար կստեղծեն մի շարք բացասական

¹ Ст'я Ю.А. Красиков, Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, изд-во “Норма” М., 2008, էջ 138:

հետևանքներ: Ազատագրկման ժամկետը կրկնակի անգամ շատ կլինի այն ժամկետից, որ նախատեսված էր կալանքի դեպքում, դատվածությունը կմարվի ոչ թե պատիժը կրելուց մեկ տարի անց, ինչպես սահմանված է ՀՀ ՔՕ 84-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետով, այլ նույն հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետի պահանջով, այսինքն, դատվածությունը մարված կլինի ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության համար ազատագրկման դատապարտված անձանց պատիժը կրելուց երեք տարի անցնելուց հետո:

Կալանքի՝ որպես կարճաժամկետ ազատագրկում հանդիսացող պատժատեսակի, էության ուսումնասիրության ժամանակ դիտարկեցինք հասարակությունից մեկուսացման կարճ ժամկետների գործնական կիրառության, արդյունավետ կատարման, պատժական և դաստիարակչական հնարավորությունների վերաբերյալ հարցերը: Կատարված հետազոտության արդյունքում հանգեցինք այն հետևության, որ տվյալ պատժի ցածր արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է դրա կրման ժամկետների ոչ հիմնավորված սահմանմամբ, դրա կատարման համար քրեակտարողական հիմնարկում ձևավորված ավանդույթներով, քանի որ այն մեզանում նոր է ներդրվել: Բավական է ասել, որ ՀՀ ՔՕ-ն գործողության մեջ է դրվել 2003 թ. օգոստոսի 1-ին, որի պատժահամակարգում նախատեսված էր կալանքը, որպես պատժատեսակ, սակայն դատարանների կողմից սկսվեց կիրառվել միայն վերջերս, նույնը կատարվեց նաև ՌԴ-ում: Այս կապակցությամբ պետք է նշել, որ ՀՀ և ՌԴ ՔՕ-ներում կալանքի ներդրումը կարելի է համարել պատիժները կրելու պայմանների էականորեն ավելի մեծ ներգործության տարրերով բնութագրվող հատուկ ուղղիչ հիմնարկների՝ կալանատների կառուցման ճանապարհով կարճաժամկետ ազատագրկման արդյունավետությունը բարձրացնելու փորձ, քանի որ բազմիցս էր խոսվել քրեաիրավական գրականության մեջ կարճաժամկետ ազատագրկման արդյունավետ և բացասական հատկություններով բնութագրվող կողմերի մասին:

Առկա են կալանքը՝ որպես պատժատեսակ, զինձառայողների կողմից կրելու մի շարք առանձնահատկություններ: Կալանքի դատապարտված զինձառայողներին հետագայում զինձառայության անցման հնարավորության ընձեռումը հանդիսանում է

այդ առանձնահատկություններից կարևորագույնը, և այդ գործընթացը, մեր կարծիքով, մեղմացնում է ներգործության այդ միջոցի պատժական էությունը՝ որոշակի աստիճանով կալանքը մոտեցնելով կարգապահական տույժերի պայմաններին և միաժամանակ լրացուցիչ խթան ապահովում դատապարտյալի ուղղման, զինծառայողի կարգավիճակը վերականգնելու, կալանքը կրելուց հետո հասարակական կյանքին արագ ինտեգրվելու ձգտման համար: Զինծառայողների համար զինվորական կառույցներում կարգապահական ներգործության հաստատությունների առկայությունը հնարավորություն կտա կալանքի դատապարտվածների նկատմամբ պատժի իրացումը կազմակերպել հենց այդ հաստատություններում՝ ազատելով պետությանը զինծառայողների համար կալանատների կառուցման հետ կապված ֆինանսատնտեսական բնույթի մի շարք խնդիրներից: Մյուս կողմից, կալանքի դատապարտված անձանց պատժի կրման պայմանները, եթե ընդհանրապես նմանեցվեն ազատազրկման դատապարտված անձանց համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկների պատժի կրման ռեժիմին, ապա այդ մոտեցումն անիմաստ կդարձներ նոր պատժատեսակի ներդրումը քրեական օրենսդրության մեջ:

Թվարկած պատճառաբանությունները դեռևս չեն պատասխանում այն հարցին, թե կալանքի արդյունավետության բարձրացմանն ինչը կարող է նպաստել՝ հաշվի առնելով այսօրվա իրական հանգամանքները:

Կալանքի կատարման ընթացքում, ինչպես նշեցինք, անհամեմատ ցանկալի արդյունքներ կարելի է ակնկալել, եթե դատապարտյալներն ընդգրկվեն անգամ կարճաժամկետ աշխատանքներում՝ աշխատանքը դիտարկելով անձի դաստիարակության և ուղղման կարևորագույն ու անվիճելի միջոց: Աշխատանքի մեջ ընդգրկելով կալանքի դատապարտվածին՝ կալանատան վարչակազմը, ամենօրյա հսկողություն սահմանելով նրանց առօրյայի նկատմամբ, կնպաստի հանցավորի ուղղմանը, պատիժ կրելուց հետո հասարակության մեջ նրա ինտեգրվելուն, աշխատանքի նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունքի ձևավորմանը ու աշխատանքից չխուսափելու սովորության պահպանմանը: Մյուս կողմից, եթե պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալն ընդգրկվում է աշխատանքի մեջ, այն

դառնում է բոլոր դատապարտյալների համար ընկալելի գործընթաց և դրանով յուրաքանչյուրն առանձին և բոլորը միասին բարերար ազդեցություն են թողնում միմյանց վրա, և պատիժը չի դառնում միայն կանխարգելման միջոց, այլ նպաստում է նաև մյուս դատապարտյալների կողմից այլ պատժատեսակի ներգործության բոլոր տարրերի ճիշտ ընկալմանն ու գնահատմանը: Այս առումով, մեր կողմից պատճառաբանված առաջարկությունը՝ կալանքի դատապարտված անձանց հանրագումար աշխատանքի մեջ ընդգրկելը, կարծում ենք կբարձրացնի պատժի արդյունավետությունը:

Անհրաժեշտ է միաժամանակ նշել, որ արդարացի պատժի՝ կալանքի, դատապարտված ու պատժի կրումից ազատված անձանց կողմից հետագա տարիներին նոր հանցագործություններ կատարելու հանգամանքը միշտ չէ պետք դիտարկել որպես կալանքի անարդյունավետության ցուցանիշ:

Բանը նրանում է, որ կալանքի ձևով պատիժ կրած անձը, ազատության մեջ լինելով, կարող է շրջապատված լինել այնպիսի բացասական երևույթներով (շրջապատի արհամարհանք, գործատուների կողմից աշխատանք չվստահելը և այլն), որոնք կնպաստեն անձի կողմից նոր հանցանքների կատարմանը:

Ինչ վերաբերում է պատժի ընդհանուր նախազգուշացման արդյունավետությանը, ապա այն քրեական իրավունքի տեսության մեջ, առավել քան, անհատական, կանխարգելման հիմնախնդիր է, հստակ պարզաբանում չի ստացել:

Պատժի ընդհանուր նախազգուշացման ազդեցությունն իրականացվում է առաջին հերթին քրեական օրենքի հրապարակմամբ: Գործող օրենսդրության դրույթների լայն պարզաբանումը և հասարակության անդամների իմացության աստիճանն օրենքների բովանդակության, նրանց էության, իրավական հետևանքների մասին լուրջ ազդակներ են հասարակության անկայուն անձանց հանցանք կատարելու մտքից հեռու պահելու համար, թեև օրենքների էության իմացությունը միաժամանակ դրական դեր կարող է ունենալ օրինապաշտ քաղաքացիների մոտ օրենքների պահանջների անթերի կատարման գործընթացում: Բավական է նշել, որ քաղաքացիների իրավագիտակցության աստիճանը մեծ գործոն

է պատժի ընդհանուր նախազգուշացման համար: Բացի դրանից, պատժի իրական, անթերի ու պատժի նշանակման սկզբունքները (օրինականության – ՀՀ ՔՕ 5-րդ, օրենքի առջև հավասարության – ՀՀ ՔՕ 6-րդ, պատասխանատվության անխուսափելիության – ՀՀ ՔՕ 7-րդ, անձնական պատասխանատվության – ՀՀ ՔՕ 8-րդ, ըստ մեղքի պատասխանատվության – ՀՀ ՔՕ 9-րդ և վերջապես, արդարության և պատասխանատվության սկզբունքները – ՀՀ ՔՕ 10-րդ հոդվածներ) արդեն լավագույնս են ապահովում պատժի արդյունավետությունը: Այս առումով պետք է նշել, որ հանցագործությունների արագ բացահայտումը, մեղավորների նկատմամբ նշանակված պատիժները, դրանց ճիշտ կատարումն այն անհրաժեշտ պայմաններն են, որոնք բարենպաստ հող են ստեղծում պատիժների արդյունավետության համար:

Պրոֆեսոր Ս. Ծաղիկյանը նշում է, որ կոռուպցիոն հանցագործությունների տարածվածությունը պայմանավորված է մի կողմից՝ քաղաքացիների նկատմամբ պետական ծառայողների անպատասխանատվությամբ, մյուս կողմից՝ քաղաքացիների իրավունքների և շահերի անպաշտպանվածությամբ՝ պետական ծառայողների և այլ պաշտոնյաների կամայականություններից, որոնք առաջ են բերում իրավախախտումների, այդ թվում հանցավոր արարքների կատարում:¹

Իրական կյանքը մեզ թելադրում է, որ առանձին հանցագործությունների կատարմանը նպաստում է առանձին, տվյալ արարքի կատարմանը նպաստող հանգամանքների առկայությունը և միայն այդ հատուկ պայմանների չեզոքացումը, մյուս այլ հանգամանքների վերացման հետ միասին, կբերի հանցագործությունների նվազմանը կամ վերացմանը: Սակայն հանցավոր արարքների հեղինակներին պատժելու անխուսափելիությունը և պատիժների անթերի կատարումն առաջնային նշանակություն են ձեռք բերում պատժի ընդհանուր նախազգուշացման արդյունավետությունը գնահատելիս:

¹ Տե՛ս Ս.Ծ. Ծաղիկյան, Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը քրեակատարողական հիմնարկներում, Երևան, 2012, էջ 91:

Որոշ հեղինակների կարծիքով, քրեական պատիժները ազդում են հասարակության բոլոր անդամների վրա,¹ մյուսների կարծիքով՝ միայն որոշ անձանց անձանց վրա, որոնք դրանցից վախի զգացողություն են ապրում²:

Մեր կարծիքով, պատժի ընդհանուր նախազգուշական կողմը տարածվում է միայն այն անձանց վրա, որոնք հակում ունեն դեպի հանցավոր իրավախախտումներ, որոնց մոտ անպատժելիության մթնոլորտն է գերակա դեր խաղում նրանց վարքագծի ընդհանուր կանոններում, որոնք օրենքների պահանջների նկատմամբ ունեն քմահաճ վերաբերմունք:

Կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, կիրառման համեմատական սահմանափակ քանակը և այդ պատժի դատապարտված անձանց կողմից նոր հանցագործությունների կատարման հաճախականության տվյալների բացակայությունը հնարավորություն են ստեղծում այս պատժատեսակի արդյունավետության խնդիրը համարել որպես առաջնային հարց՝ մոտակա տարիներին դրան նորից անդրադառնալու համար:

Մեր կողմից արված դատողություններն ու հետևությունները հիմնականում խարսխված են տեսական դատողությունների վրա, քանի որ այս պատժատեսակի կիրառումը համեմատաբար նոր է գործողության մեջ դրվել և դեռևս կա պրակտիկայի պակաս վերջնական հետևության հանգելու համար: Հասկանալի է, որ առավել արժանահավատ տեղեկություններ մենք կստանանք և կալանքի կիրառման գործընթացում կբացահայտվեն դրա դրական և բացասական կողմերը հետագա տարիներին՝ ուսումնասիրելով դատական պրակտիկան և կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, էության վերլուծությունը: Այսօր մենք չենք կարող ամբողջովին վերլուծել տվյալ պատժատեսակի կիրառման պրակտիկայի դրական ու բացասական կողմերը և համոզիչ փաստարկներով կանխատեսել դրա արդյունավետությունը: Այս բացը, թերևս, չի կարող պատճառ հանդիսանալ հրաժարվելու այս պատժատեսակի կիրառման հնարավորության մասին գիտականորեն հիմնավորված դատողություններ անելուց, որոնք մենք փորձել ենք տալ սույն ատենախոսության

¹ Տե՛ս Դ.Ս. Сергеева Вопросы вины и виновности в практике Верховного суда СССР по уголовным делам, М., 1950, էջ 5:

² Տե՛ս Դ.Ա. Беляев, Цели наказания и средства их достижения, изд-во ЛГУ, 1963, էջ 5:

մեջ, քանի որ պատժատեսակների բազմազանության առկայությունը քրեական օրենսդրության մեջ, պատիժների կիրառման մասին դատական վիճակագրության խորը վերլուծությունը հնարավորություններ են ստեղծում ավելի անխոցելի դարձնել պատժի անհատականացման սկզբունքի իմացությունը, ճիշտ ընտրել այն պատժատեսակի նշանակման հիմքը, որը պայմաններ կստեղծի արդյունավետ ազդել հանցանք կատարած անձի վրա, ապահովել պատժի նպատակների իրականացումը՝ հանցագործությունների կանխումը, սոցիալական արդարության վերականգնումն ու հանցավորի ուղղումը:

Կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, ՔՕ-ում պահպանելն այն կվերածի ամենաարդարացված, գործուն ու արդյունավետ պատժատեսակներից մեկի:¹

¹ Տե՛ս Н.Д.Евлоев, Арест как один из видов наказаний за неосторожные преступления, Теория и практика общественного развития, Выпуск N7, 2011, էջ 243:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ գործող ՔՕ-ն, ի տարբերություն նախկին ՔՕ-ի, նախատեսել է քրեական պատժի նոր տեսակ՝ կալանքը: Նույն մոտեցումն է դրսևորել ՌԴ ՔՕ-ն, որն ընդունվել է 1996 թ. մայիսի 24-ին, գործողության մեջ դրվել 1997 թ. հունվարի 1-ին:

Մինչև նոր օրենսգրքի գործողության մեջ դրվելը (ՀՀ գործող ՔՕ-ն ընդունվել է 2003 թ. ապրիլի 18-ին, իսկ գործողության մեջ է դրվել 2003 թ. օգոստոսի 1-ին), կալանքն երբեմն ասոցացվում (նույնացվում) էր վարչական պատասխանատվության միջոցի հետ, որը կիրառվում էր հասարակական ոչ բարձր վտանգավորություն ներկայացնող իրավախախտումների համար, կամ էլ նույնացվում էր խափանման միջոցի հետ:

Ժամանակակից քրեական օրենսդրության գործողության պայմաններում կալանքը դիտարկվում է որպես առավել արժեքավոր հասարակական հարաբերությունների դեմ ուղղված ոտնձգությունների համար կիրառվող քրեական պատժի տեսակ, հասարակական այնպիսի հարաբերությունների, որոնք պայմանավորված են իրենց կարևորությամբ և պաշտպանվում են քրեական օրենքով:

2. ՀՀ ՔՕ 49-րդ հոդվածում տրված պատժի համակարգում կալանքը բավականին խիստ պատժատեսակ է, որն ուղղիչ աշխատանքների ձևով պատժատեսակի վերացումից հետո զբաղեցնում է պատժի համակարգի վեցերորդ հորիզոնականը, որին հաջորդում են կարգապահական գումարտակում պահելը, որոշակի ժամկետով ազատազրկումը և ցմահ ազատազրկումը:

3. Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, էության, հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ դրա նշանակման հարցերի վերլուծությունները թույլ են տալիս կատարել մի շարք եզրահանգումներ ու առաջարկություններ, որոնք, մեր կարծիքով, որոշակի դեր կարող են խաղալ քրեական իրավունքի օրենսդրության, դատական պրակտիկայում կալանքի կիրառման արդյունավետության և օրենսդրական ձևակերպումների բարելավման և հետագա կատարելագործման համար:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի, «մուտքը» ՔՕ պայմանավորված էր մեր երկրում դատաիրավական բարեփոխումների ընդհանուր իրականացմամբ, ՔՕ պատժահամակարգի բովանդակության բազմազանությամբ, կիրառվող պատիժների անհատականացման սկզբունքի անթերի իրականացմամբ, որոնց նպատակն է հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ սահմանել այնպիսի պատժատեսակներ, որոնք առավել հնարավորություններ են ստեղծում պատժի անհատականացման, ազատազրկման ծավալների կրճատման և առանձին անձանց վրա կալանքի կրման կարճաժամկետ, բայց խիստ մեկուսացման պայմաններում կրելու անհրաժեշտությամբ՝ նպատակ ունենալով արդյունավետ պայքար ծավալել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների կանխարգելման գործընթացում:

4. Հաշվի առնելով կարճաժամկետ ազատազրկման դատապարտված անձանց վրա այդ պատժատեսակի բացասական ներգործությունը, պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալների ուղղման ու հանցագործությունները կանխելու հեռանկարների անարդյունավետությունը՝ կալանքի կիրառմամբ պայմաններ կստեղծվեն, հասարակական ոչ բարձր վտանգավորություն ներկայացնող արարքներ կատարած անձանց հասարակությունից կարճաժամկետ, սակայն խիստ մեկուսացման պայմաններում պահելով, հասնել պատժի նախազգուշական դերի բարձրացմանը, հանցավորի ուղղմանը, պատժի ընդհանուր նախազգուշական նպատակի իրականացմանն ու սոցիալական արդարության վերականգնմանը:

5. Այս պատժատեսակն օժտված է մի շարք ընդունելի հատկանիշներով՝ դատապարտյալի խիստ մեկուսացում հասարակությունից, միայն որոշակի անձանց նկատմամբ կիրառելու թույլատրելիություն, որոշակի պայմանների առկայություն՝ անձի կալանավորման տակ չգտնվելը, որոշակի անձանց նկատմամբ կիրառելու արգելքը (դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց, հղի կանանց, խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց), որոնք հավասար այլ պայմանների դեպքում դրա կիրառումը դարձնում են ավելի արդյունավետ:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, էությունն ըստ ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալի պահելն է: Կալանքը կարող է

նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում:

Դատապարտյալի վրա կալանքի կիրառման և դրա ներգործության տարրերի ազդեցության արդյունավետության բարձրացման, ինչպես նաև որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտելու հնարավորությունը սահմանափակելու նպատակով առաջարկում ենք կալանքի նշանակման բարձր շեմ համարել վեց ամիսը, և ըստ այդմ ՔՕ 57-րդ հոդվածի առաջին մասում «կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել» հասկացությունը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև վեց ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքերում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել և անձը նախկինում դատապարտված չի եղել ազատազրկման հետ կապված պատժատեսակի»:

6. ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կալանքը չի նշանակվում դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

ՌԴ քրեական օրենսգիրքը սահմանում է դատարանների կողմից կալանքի նշանակում մինչև տասնչորս տարեկան երեխա ունեցող կանանց նկատմամբ, դրանով իսկ ավելի լայն հնարավորություն ընձեռնելով վերլուծվող պատժատեսակի կիրառության համար:

Օրենսդիրը միաժամանակ նախատեսել է անձին կալանքի դատապարտելու դեպքում այն պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորություն: ՀՀ ՔՕ 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, եթե դատարանը, կալանք նշանակելով, հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին:

ՀՀ ՔՕ 50-րդ հոդվածի համաձայն, տուգանքը, հանրային աշխատանքները, կալանքը, կարգապահական գումարտակում պահելը, որոշակի ժամկետով

ազատագրկումը և ցմահ ազատագրկումը կիրառվում են միայն որպես հիմնական պատիժներ: Սրանից հետևում է, որ կալանքը կիրառվում է միայն որպես հիմնական պատիժ և կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ, որը կարող է իրականացնել քրեական պատժի առջև օրենսդրի կողմից դրված նպատակները:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի, օրենսդրական ձևակերպումից հետևում է, որ օրենսդիրը շեշտը դնում է կալանքի չորս հիմնական առանձնահատկությունների վրա.

ա) կալանքը դատապարտյալի խիստ մեկուսացումն է հասարակությունից,

բ) կալանքն անձին անազատության մեջ պահելն է օրենքով հստակ սահմանված կարճ ժամկետով,

գ) կալանքը կարող է նշանակվել միայն ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ,

դ) կալանքի կիրառումը արգելվում է դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

Վերլուծելով կալանքի կիրառման հնարավորությունները հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ ըստ գործող քրեական օրենսդրության՝ հանգում ենք այնպիսի հետևության, որը, մեր կարծիքով, որոշակի կիրառական նշանակություն կարող է ունենալ այս պատժատեսակի օրենսդրական ձևակերպման կատարելագործման տեսանկյունից:

7.Գործող քրեական և քրեակատարողական օրենսգրքերում կան դրույթներ, որոնք ամբողջովին թույլ են տալիս կարգավորել կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նշանակման և կրման հիմնահարցերը: Սակայն կան մի շարք թերություններ ու նույնիսկ օրենսդրորեն ոչ հիմնավորված ձևակերպումներ, որոնք էականորեն ոչ թե դժվարեցնում են այդ նորմերի կիրառման հնարավորությունները, այլև ուղղակի դարձնում են կիրառման համար ոչ պիտանի:

Օրենսդիրը, կալանքը համարելով որպես ինքնուրույն և հիմնական պատժատեսակ, դրա կրման կարգին վերաբերող մի շարք դրույթներ սահմանելիս

հղում է կատարում դատապարտյալներին հասարակությունից մեկուսացնելու հետ կապված որոշակի ժամկետով ազատազրկում կրելու հարցերը կարգավորող հոդվածների վրա:

Այսպես, կալանքի դատապարտվածների վրա տարածվում են փակ տեսակի ուղղիչ հիմնարկում պատիժ կրող ազատազրկման դատապարտված անձի համար ՀՀ ՔԿՕ և իրավական այլ ակտերով սահմանված պատիժը կրելու պայմանները:

Ըստ ՀՀ ՔԿՕ-ի 56-րդ հոդվածի 5-րդ կետի՝ անձնական բացառիկ հանգամանքների դեպքում, որոնք թվարկված են նույն օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասում, մերձավոր ազգականի մահ կամ կյանքին սպառնացող ծանր հիվանդություն, տարերային աղետ, որը զգալի նյութական վնաս է պատճառել դատապարտյալին կամ նրա ընտանիքին, ինչպես նաև սոցիալական վերականգնման նպատակով կալանքի դատապարտվածին հիմնարկի պետի որոշմամբ թույլատրվում է օգտվել հեռախոսակապից կամ տրամադրել մինչև չորս ժամ տևողությամբ տեսակցություն: Կալանքի դատապարտվածին նշված լրացուցիչ արտոնություններ տրամադրելը կալանատան պետի իրավասությանը թողնելը կարող է քրեակատարողական հիմնարկի պետի աշխատանքային գործունեության ընթացքում չարաշահման հիմք հանդիսանալ, քանի որ այն ռիսկային բովանդակություն ունի:

Այս ամփոփելով, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ՀՀ ՔԿՕ-ի 80-րդ հոդվածում կատարել լրացում և բացառիկ անձնական հանգամանքների թվին դասել նաև անտրոպոգեն (մարդածին) և տեխնածին իրադարձությունները (էկոցիդ, հրդեհ, ջրամբարի արգելապատնեշի փլուզում և այլն), որոնց հաղթահարումը ուղղակիորեն կապված է դատապարտյալի անձնական բնույթի այլ բացառիկ իրավունքների հետ և ուղղակի շոշափում է նրա շահերը (գույքը ժառանգելու, գույքը բաժանելու, բնակելի տունը օտարելու կամ պահպանելու և այլն): Օրենսդրորեն ձևակերպել, որ նշված հանգամանքների դեպքում հիմնարկի պետի որոշմամբ դատապարտվածին «տրվի հնարավորություն օգտվել հեռախոսակապից» և «նրան տրամադրել կարճաժամկետ տևողությամբ տեսակցություն մերձավորների հետ» բառակապակցությունները:

8. ՀՀ ՔԿՕ 113-րդ հոդվածի 3-րդ մասը կոնկրետ դրույթ է սահմանել, համաձայն որի, եթե բեկանվել է այն դատավճիռը և կարճվել է քրեական գործը, որով անձը

դատապարտված է եղել կալանքի, պատժից ազատված անձին պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը պարզաբանում է պատիժը կրելու ընթացքում կասեցված գույքային, աշխատանքային և այլ իրավունքների վերականգնման վերաբերող նրա իրավունքները:

Դատավճիռը բեկանելու հետևանքով քրեական գործի կարճամաճը պատժից ազատվելու վերաբերյալ փաստաթղթի մեջ պետության անունից քրեական պատժից ազատված անձից, պատիժը իրականացնող հիմնարկի պետը պաշտոնապես ներողություն է խնդրում:

Գտնում ենք, որ գործող ՔԿՕ 113-րդ հոդվածի 3-րդ մասում պետք է ավելացնել հետևյալ արտահայտությունը՝ «դատապարտյալի պահանջով պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը պետք է զանգվածային լրատվամիջոցներում, պետության անունից, ներողություն խնդրի քրեական գործի կարճամաճը պատժից ազատվողից՝ նրա բարի համբավն ու անունն արատավորելու, կալանքի անհիմն դատապարտելու համար»:

9. Օրենքի պահանջն այն մասին, որ արգելվում է կալանքի նշանակումը դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ, որոշակի խնդիրներ են առաջացնում և անիրականանալի դարձնում օրենսդրական նշված պահանջները:

Օրենքի տառին հետևելով՝ առաջանում է մի իրավիճակ, երբ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված անձանց նկատմամբ կալանքի կիրառումը ուղղակի բացառվում է:

Նշված հոդվածը դատարանին զրկում է հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ, կալանք չկիրառելով հանդերձ, իրացնել օրենքի պահանջը՝ հանցավորներին ավելի մեղմ պատժատեսակի դատապարտել: Ստացվում է, որ օրենքի պարտադիր պահանջը կալանքի նշանակումը արգելելու մասին ավելի է վատթարացնում 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված անձանց վիճակը, քանի որ կալանքի չկիրառման դեպքում մնում է միայն ազատազրկման նշանակման հնարավորությունը: Բերված պատճառաբանությունը հիմնավորվում է նաև ՀՀ ՔՕ 61-

րդ հոդվածի 3-րդ մասի բովանդակությամբ, համաձայն որի, հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից ավելի խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ պատիժը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները: Այստեղից հետևում է, որ եթե կալանքը համարվել է խիստ պատժատեսակ թվարկված անձանց համար և չի կարող նրանց նկատմամբ նշանակվել, հետևաբար, պետք է նշանակվի մեղմը, որը հոդվածի սանկցիայից բացակայում է: Նման իրավիճակից դուրս գալու միակ ճիշտ ճանապարհն օրենսդրական փոփոխության իրականացնելու ճանապարհն է:

Մեր կարծիքով, հնարավոր կլինի հաղթահարել օրենքի ակնհայտ բացը, եթե ՔՕ Հատուկ մասի այն հոդվածները, որտեղ սահմանված է կալանքի՝ որպես պատժատեսակի, նշանակման հնարավորությունը, պարտադիր նախատեսված լինի «տուգանքը» կամ «որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը» պատժատեսակները, քանի որ եթե այս երկու հիմնական պատժատեսակներն երկընտրանքի սկզբունքով նախատեսված լինեն ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում կալանքի հետ, կալանքի նշանակման անթույլատրելիության հանգամանքի առկայության դեպքում (<< ՔՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) կկիրառվեն այդ պատժատեսակները՝ որպես ներգործության ավելի մեղմ տարրերով օժտված քրեաիրավական պատիժներ:

Անհրաժեշտ է արձանագրել, որ, որպես կանոն, ՔՕ Հատուկ մասի հոդվածներում կալանքի հետ այլընտրանքային սկզբունքով նախատեսված է տուգանքի կիրառում. դա որևէ խնդիր չի առաջացնում որոշակի անձանց նկատմամբ (57-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) կալանքի նշանակման անթույլատրելիության դեպքում կիրառել տուգանքը: Նույնը կարելի է ասել, օրինակ, << ՔՕ 187-րդ հոդվածի 3-րդ մասում (օրինական ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեությանը խոչընդոտելը) նախատեսված սանկցիայի մասին, որտեղ կալանքի հետ երկընտրանքային կարգով որպես հիմնական պատժատեսակ նախատեսված է որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկումը պատժատեսակը, որն առանց ՔՕ ընդհանուր մասի որևէ սկզբունքի խախտման կալանքի նշանակման անթույլատրելիության դեպքում կարող է

կիրառվել հանցանք կատարած անձի նկատմամբ որպես կալանքի համեմատ ավելի մեղմ պատժատեսակ:

Միաժամանակ գործող ՔՕ-ում կան հոդվածներ, որոնց սանկցիաներում կալանքի հետ երկընտրության կարգով սահմանված չեն ավելի մեղմ պատժատեսակներ, ինչը, ինչպես նշեցինք վերևում, պարզապես անհնար է դարձնում ՀՀ ՔՕ 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կիրառման հնարավորությունը նշված անձանց նկատմամբ:

10. Կալանքը, որը կայանում է դատապարտյալին հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում պահելու մեջ (ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի 1-ին, ՌԴ ՔՕ 54-րդ հոդվածի 1-ին մասեր) կիրառվում է միայն որպես հիմնական պատժատեսակ (ՀՀ ՔՕ 50-րդ հոդվածի 1-ին, ՌԴ ՔՕ 45-րդ հոդվածի 1-ին մասեր): Այս պատժատեսակի հետ միասին կարող է նշանակվել որպես լրացուցիչ պատժատեսակ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը (ՀՀ ՔՕ 250-րդ հոդվածը – միջազգային թռիչքների կանոնները խախտելը):

ՀՀ ՔՕ 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանել է, որ տուգանքը վճարելու անհնարինության դեպքում դատարանը տուգանքը կամ դրա չվճարված մասը փոխարինում է հանրային աշխատանքներով, հանրային աշխատանքների հինգ ժամը նվազագույն աշխատավարձի դիմաց, իսկ ՔՕ 54-րդ հոդվածի 4-րդ մասը արձանագրում է, որ հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

ՔՕ-ն չի անդրադառնում այն հարցին, թե ինչպես վարվել կալանքից չարամտորեն խուսափողների նկատմամբ:

Կալանքի կրումից չարամտորեն խուսափելու համար դատապարտյալին ավելի խիստ պատժատեսակի դատապարտելու հիմքեր կարող են հանդիսանալ, օրինակ, դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո դատապարտյալի կամավոր չներկայանալը պատժի կրման վայր կամ առանց արտակարգ հանգամանքի կամ

անձնական բնույթի բացառիկ իրադարձությունների հետ կապված կարճաժամկետ մեկնումից չվերադառնալու դեպքերը: Անհարգելի պատճառներով չներկայանալու դեպքում, անշուշտ, հարց կառաջանա այդ անձին ավելի խիստ պատժի դատապարտելու անհրաժեշտության մասին, իսկ կալանքից ավելի խիստ պատժատեսակ, ըստ գործող քրեական օրենսդրության, հանդիսանում է որոշակի ժամկետով ազատազրկումը: Կալանքի չկրած մասը (կամ ամբողջովին նշանակված կալանքը) ավելի խիստ պատժատեսակ հանդիսացող ազատազրկմամբ փոխարինելը (ազատազրկումը պատժահամակարգում շարադրված է կալանքից հետո, ՔՕ 49-րդ հոդված) ոչ միայն արդյունավետ միջոց չի հանդիսանա կալանքի տեսքով պատժի կրումից չարամտորեն խուսափող դատապարտյալի համար, այլև միջոց կհանդիսանա ավելի խիստ ներգործության տարրերով օժտված պատժատեսակի՝ կալանքի, կրումից ազատվելու համար, քանի որ կալանքը՝ որպես կարճաժամկետ ազատազրկման միջոց, ունի ներգործության ավելի խիստ տարրեր, քան նույն ժամկետով ազատազրկումը, հետևաբար, նման պայմաններում դատարանը կալանքի չկրած մասը պետք է փոխարինի ազատազրկմամբ՝ կալանքի չկրած յուրաքանչյուր օրը փոխարինելով ազատազրկման երկու օրով, այդ մասին կատարելով համապատասխան լրացում գործող ՔՕ-ում:

11. ՀՀ ՔԿՕ-ն չի նախատեսում կալանքի դատապարտված անձանց վճարովի աշխատանքներում ընդգրկելու հնարավորությունը:

Խորհրդային տարիներին դատապարտյալներին վճարովի աշխատանքների մեջ ընդգրկելը հանդիսանում էր նրանց ուղղման և վերադաստիարակման հիմնական միջոցներից մեկը: Այսօր ազատազրկման դատապարտվածների մեծամասնությունն անգործության են մատնված, ինչը պայմանավորված է մեր հասարակության մեջ ազգաբնակչության զբաղվածության ցածր մակարդակով, որն իր արտահայտությունն է գտել նաև քրեակատարողական հիմնարկներում համապատասխան աշխատատեղերի բացակայության մեջ: Կալանքի դատապարտվածին աշխատանքներում չընդգրկելու հանգամանքը պայմանավորված է նաև այս պատժատեսակի յուրահատուկ խստությամբ, որպեսզի, մեկուսացված մնալով, դատապարտյալը հետևության հանգի կալանատանը գտնվելու ժամանակահատվածում և հանգի վերջնական

եզրակացության, թե ինչպես պահել իրեն և ինչպիսի վարք դրսևորել հասարակության մեջ կալանքի կրումից ազատվելուց հետո:

Կալանքի դատապարտվածին ընդհանրապես աշխատանքներում չընդգրկելը չի կարող իր հետ չբերել բացասական հետևանքներ: Այդ վիճակը կարող է հանգեցնել աշխատանքից խուսափելու սովորության, պատժի կրման խիստ պայմաններով հասարակությունից մեկուսացումը հետագայում կարող է հանդիսանալ ավելի ծանր արարքներ կատարելու դրդապատճառ: Այս առումով գտնում ենք, որ կալանքի դատապարտված անձանց ինչ-որ վճարովի կամ անվճար աշխատանքներում ընդգրկելը կարող է նպաստել նրանց ուղղմանն ու նոր հանցագործությունների կատարման կանխարգելմանը: Հետևաբար, այս մասին լրացում պետք է կատարվի ՀՀ ՔԿՕ 57-րդ հոդվածում, որտեղ նշվի, որ կալանքի դատապարտված անձը, հնարավորության դեպքում, ապահովվում է աշխատանքով, որի կարգը և պայմանները սահմանվում են կալանատան ներքին կանոնակարգով: Կալանքի դատապարտվածին աշխատանքի ներգրավելիս կալանատան վարչակազմը պարտավոր է հաշվի առնել նրա սեռը, տարիքը, աշխատունակությունը, առողջական վիճակը և հնարավորինս մասնագիտությունը:

12. Կալանքի դատապարտվածներին խիստ մեկուսացման պայմաններում պահելու անհրաժեշտությունը հիմնավորելով հանդերձ, կարծում ենք, որ նրանց հետ դաստիարակչական անհատական աշխատանքներ իրականացնելն ուղղակի անհրաժեշտություն է:

Այդ աշխատանքները, ի դեպ, պետք է ունենան բազմակողմանի հետաքրքրություն ներկայացնող բովանդակություն: Այդ գործընթացին, առաջին հերթին, մասնակից պետք է դարձվեն պետական, հասարակական և այլ կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ: Վերջիններիս շարքին պետք է դասել կրոնական կազմակերպություններին, որոնք իրենց բնորոշ քարոզչական միջոցներով կարող են արդյունավետ ազդեցություն ունենալ հավատացյալների և այն անձանց վրա, որոնք հոգևոր մաքրման ճանապարհով ցանկանում են ազատվել անցյալի մեղքերից, զղջալ իրենց կատարածի համար և վերադառնալ սոցիալապես նպաստավոր կյանքի:

13. Կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում գործող Սահմանադրության, օրենքների, այլ նորմատիվ ակտերի բովանդակության պարզաբանումն ու քարոզչությունը, անհատական աշխատանքը յուրաքանչյուր դատապարտյալի հետ, որի ընթացքում պարտադիր պետք է հաշվի առնվեն կալանքի դատապարտվածի տարիքը, կրթությունը, սեռը, կատարած հանցավոր արարքի բնույթը, հետաքրքրությունների շրջանակը, անձնական կապերը շրջապատի հետ և այլն:

14. ՀՀ գործող ՔԿՕ-ն (55-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) շեշտում է, որ կալանքի դատապարտվածը պատժի ողջ ժամկետը, որպես կանոն, կրում է պատիժը կրելու նույն վայրում: Դատապարտյալը պատիժը կրելու մեկ վայրից մյուսը կարող է փոխադրվել «անձնական անվտանգությունն ապահովելու նպատակով», սակայն դրա իմաստը օրենսգրքում բացահայտված չէ: Գտնում ենք, որ անվտանգության տակ հասկացվում է արտաքին սպառնալիքներից դատապարտյալի կենսական նշանակության շահերի պաշտպանությունը: Իսկ կենսական շահերն իրենցից ներկայացնում են այնպիսի պահանջների ամբողջություն, որոնց բավարարումը հուսալիորեն ապահովում է անձի անվտանգությունը և կենսագործունեությունը: Դրանց թվին կարելի է դասել հանցագործության բացահայտմանն ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերած և իրավապահ մարմինների հետ համագործակցած դատապարտյալին անձնական անվտանգության նպատակով այլ անձանցից մեկուսացված պահելու անհրաժեշտությունը, հետևաբար, այդ մասին գործող օրենսգրքում լրացում կատարելն անհրաժեշտություն է դառնում:

15. ՀՀ ՔԿՕ-ն չի տալիս նաև «դատապարտյալի՝ պատիժը կրելու մեկ վայրից մյուսը փոխադրելու» և «այլ բացառիկ հանգամանքներ» հասկացությունների հիմքերն ու բովանդակությունը:

Մեր կարծքով «բացառիկ հանգամանքների» և դատապարտյալին պատիժը կրելու մեկ վայրից մյուսը փոխադրելու հիմքերի թվին պետք է դասել տարերային աղետները, (ջրհեղեղ, երկրաշարժ և այլն), որոնք անհնար են դարձնում կալանքի դատապարտվածին տվյալ վայրում պահելու հնարավորությունը, տեխնաձին բնույթի այլ իրադարձությունները (ատոմակայանի պայթյուն, հրկիզում, էկոցիդ և այլն), կալանատանը ծագած իրավախախտումների կանխարգելման ու կատարված

հանցագործությունների բացահայտման անհրաժեշտությունը, նույն քրեական գործով կալանքի դատապարտված անձանց տարանջատման խնդիրը, իրավապահ մարմինների հետ համագործակցությամբ հանցագործության բացահայտմանն ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերած դատապարտյալի անվտանգության ապահովումը: Այս վերջին հանգամանքի իրականացման գործընթացում այսօր ՀՀ-ն այն խնդիրն ունի, որ ՀՀ տարածքում գործում է բացառապես Հրազդանի կալանատունը, և եթե այդ քրեակատարողական հիմնարկում հարցեր առաջանան կալանքի դատապարտված անձի (անձանց) անվտանգության նկատառումներից ելնելով, ապա կառաջանա նրան (նրանց) այլ կալանատուն տեղափոխելու անհրաժեշտություն, ուստի արդիական է նաև երկրորդ՝ այլընտրանքային կալանատան շահագործման հարցը:

«Բացառիկ հանգամանքների» թվին պետք է դասել կալանքի դատապարտված անձանց հանդիպումը մեծահասակ ծնողների և երեխաների հետ կազմակերպելու նպատակով այդ անձանց կալանատուն ներկայանալու տարածքային անհարմարությունները, իհարկե, եթե կալանատան վարչակազմը համոզվի, որ ծնողների ու երեխաների հետ հանդիպումը կալանքի դատապարտվածի վրա դրական ազդեցություն կարող է ունենալ: «Բացառիկ հանգամանքներ» կարող են դիտարկվել նաև կալանատներում զանգվածային անկարգություններին դատապարտյալի մասնակցությունը կանխելը, համաճարակը և այլն՝ օրենսդրության մեջ կատարելով համապատասխան լրացումներ:

16. Անհրաժեշտ է փոփոխություն մտցնել ՀՀ ՔՕ 57-րդ հոդվածի մեջ՝ շարադրելով այն հետևյալ բովանդակությամբ.

«1. Կալանքն ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալի պահելն է: Կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար ՔՕ Հարուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև վեց ամիս ժամանակով և միայն այն դեպքերում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել և անձը նախկինում դատապարտված չի եղել ազատազրկման:

2. Կալանքը չի նշանակվում դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց կամ հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

3. Ձինժառայողները կալանքը կրում են կայազորային կարգապահական մեկուսարանում:»

Օգտագործված գրականության ցանկ

Նորմատիվ իրավական ակտեր

1. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրություն, Երևան, 1995 (2015 փոփոխություններ)
2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (18.04.2003թ. ՀՕ-528-ն (ՀՀ ՊՏ 2003/25(260))
3. Հայկական ՍՍՀ քրեական օրենսգիրք (07.03.1961 ՀՍՍՀԳՍ, 1961/7)
4. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք (01.07.1998թ, ՀՕ-248-ն, ՀՀ ՊՏ 1998/22 (55), 20.09.1998թ.)
5. Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգիրք (18.01.2005թ., ՀՕ-60, 2005թ.)
6. Уголовный кодекс Российской Федерации, ընդունված 13.06.1996թ. (№ 63-ՓЗ)
7. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации, ընդունված 18.12.2001թ. (№ 174-ՓЗ)
8. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации, ընդունված 08.01.1997թ. (№ 1-ՓЗ)

Սեղմագրեր և ատենախոսություններ

1. Абдрахманов Е.П., Уголовно-Правовое обеспечение реализации лишения свободы: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М.: ВШМ МВД России, 1990
2. Агафонова Е.П. Основные положения Общей части УК республики Куба / ответственность и наказание/: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М.: ВШМ МВД России, 1990
3. Агеев Н.Г., Воспитательная функция наказания и механизм ее реализации: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М.: Академия МВД Росии, 1992
4. Айюб И.А., Наказание по уголовному праву сирии: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М.: МГУ им М.В.Ломоносова, 1990, 23 с.
5. Беляев Н.А., Цели наказания и средства их достижения в ИТУ. Авторефе. дисс. докт. юрид. Наук, Л., 1963, 59 с.
6. Верещагин В.А. Прогнозирование и профилактика противоправного поведения осужденных в местах лишения свободы: Дисс. д-ра юрид. наук. М.: Академия управления МВД России, 1997
7. Гилязутдинов Р.К. Правовые основы и организация исполнения наказания в тюрьмах в период 1917-1953 гг.: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М.: Академия управления МВД России, 1997
8. Дементьев С.И. Срок лишения свободы в законодательстве, судебной и исправительно-трудовой практике: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Свердловск, 1982, 23 с.

9. Детков М.Г. Развитие системы уголовного наказания в виде лишения свободы в России: Автореферат дисс. канд. юрид. наук. -М. 1994, 21 с.
10. Джужома В.В., Краткосрочное лишение свободы в уголовном праве России и Германии, дис. канд. юрид. наук. М., 2010, 219 с.
11. Епифанов Б.В. Принцип социальной справедливости в уголовном праве. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. СПб., 1993, 23 с.
12. Епифанов М.А. Проблемы лишения свободы как вида наказания в законодательстве, судебной и исправительно-трудовой практике: Автореф. дисс. д-ра. юрид. наук. Л., 1966, 61 с.
13. Ефимов В.А., Проблемы лишения свободы как вида наказания в законодательстве, судебной и исполнительно-трудовой практике. Автореф. дисс. докт. юрид. наук, Л., 1996, 59 с.
14. Зайцева Е.Н. Цели наказания и средства их достижения в исправительных учреждениях: Дисс. канд. юрид. наук. Краснодар, 1998, 159 с.
15. Кадакоева М.М., Лишение свободы и проблемы его исполнения. По материалам Краснодарского края и республики Адыгея. Автореф. дисс. канд. юрид. наук., Краснодар, 1996, 22 с.
16. Кирюшкин М.В. Социальная обусловленность уголовного наказания: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург, 1999, 20 с.
17. Коркмасов З.Ю. Реализация принципов дифференциации и индивидуализации наказания в советском уголовном законодательстве: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Тбилиси, 1986
18. Королев И.И. Обеспечение режима в исправительно-трудовых колониях/ правовые и организационные вопросы/: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Рязань: Ин-т права и экономики МВД России, 1996, 283 с.
19. Костова Ю.А. Краткие сроки лишения свободы и их эффективность: Дисс. канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 1978, 183 с.
20. Михайлов В.И. Социальные проблемы управления деятельностью исправительных учреждений и повышение ее эффективности: Дис. канд. соц. наук. Уфа, 1995
21. Полищев А.В., Правовое регулирование применения ареста как вида уголовного наказания: дисс. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2001, 177 с.
22. Попова Е.С. Система и виды наказания по уголовному праву Франции: Автореферат дисс. канд. юрид. наук. М., 1988
23. Туманов Г.А., Режим лишения свободы по советскому исправительно-трудовому праву: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М., 1964, 21 с.
24. Фаттахов И.Т., Наказания отграничивающие личную свободу осужденного, дисс. канд. юрид. наук, Казань, 2004, 230 с.
25. Фетисов В.З., Эффективность наказания и исполнения краткосрочного лишения свободы как меры уголовного наказания: автореф. дисс. канд. юрид. наук. -М, 1970, 21 с.
26. Хачинян А.М., Исполнение наказания в тюрьмах: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М.: ВШМ МВД СССР, 1978
27. Цокуева И.М., Уголовные наказания имущественного характера; виды, эволюция, перспективы. Автореф. дисс. канд. юрид. наук, Краснодар, 1997

28. Яковлев В.В., Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретический аспект); Дисс. канд. юрид. наук, Санкт-Петербург, 1999, 189 с.

Դատական պրակտիկայի նյութեր

1. Հայաստանի Հանրապետության Վճարել դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու, Երևան 2010, 559 էջ.
2. Ведомости Верховного Совета Российской Федерации, № 15, 1992
3. Определение № 77-097-7 по делу Алаткина // Бюллетень Верховного Суда РФ.- 1997.- № 12
4. Определение № 9-097-7 по делу Братчикова и Агапова // Бюллетень Верховного Суда РФ.-1998.- № 11
5. Постановление Пленума Верховного Суда РФ “О практике назначения судами уголовного наказания” от 11.06.1999г. № 40// Бюллетень Верховного Суда РФ.- 1999.- № 8

Մասնագիտական գրականություն

1. Թադևոսյան Լ.Ջ., Չափարտված հանցավոր գործունեության համար քրեական պատասխանատվության հիմնահարցերը, Երևան, 2007, 339 էջ.
2. Ծաղիկյան Ս.Շ., Հակակոռուպցիոն ուղղվածությունը քրեակատարողական հիմնարկներում, Երևան, 2012, 461 էջ.
3. Авдеев О.Ю., Некоторые аспекты межотраслевой дифференциации ответственности за получение незаконного вознаграждения по службе, Вестник Ярославского государственного университета им П.Г.Демидова, Серия Гуманитарные науки, №1, 2012, 76-78 с.
4. Аветисян С.С., Актуальные проблемы теории уголовного права, законодательства и практики его применения (Сборник научных статей) изд-во “Гитутюн”, НАН РА, Ереван, 2004, 118 с.
5. Айвар Л.К., О кризисе уголовной политики, Евразийский юридический журнал, N7(14) 2009, 35-40 с.
6. Артамонов А.А., Байдаков Г.П., Религиозная ситуация в местах лишения свободы (Актуальные вопросы совершенствования законодательства и практики деятельности учреждений, исполняющих наказание в условиях реформы уголовно-исполнительной системы, Сборник ВНИИ МВД РФ, М., 1996, 34-43 с.
7. Артамонова Е.А., О назначении наказания с позиций справедливости, Правозащитник, М., № 1, 2004
8. Беляев Н.А., Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях, изд-во ЛГУ, 1963, 186 с.
9. Беляев Е.В., Уголовное право России, Общая часть, под ред. Г.А. Грачева, “Контракт Инфра М”, М., 2014

10. Босхолов С.С., Основы уголовной политики, “ЮрИнфоР”, М., 1999, 292 ст.
11. Брайник М., Уголовный закон и его применение, “Юридическая литература”, М., 1967, 240 с.
12. Ведерников Н.Т., Изучение личности преступника, как метод изучения преступности, Сборник работ юридического факультета Томского университета, том 159, Томск, 1965
13. Герцензон А.А., Об основах уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик, Госюриздат, М., 1959
14. Гриченко А.В., Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный), ЭКСМО, М., 2006, 864 с.
15. Дементьев С.И., Уголовные наказания и порядок их исполнения, Краснодар, 1993, 154 с.
16. Долгополов К.А., Назначение несовершеннолетним наказания в виде ареста и лишения права заниматься определенной деятельностью, Проблемы в российском законодательстве, Юридический журнал, № 3, 2009, 103-104 с.
17. Дуюнов, Цветинович А.Л., Дополнительные наказания, “Илим”, 1986, 240 с.
18. Евлоев Н.Д., Арест как один из видов наказаний за неосторожные преступления, Теория и практика общественного развития, Выпуск № 7, 2011, 241-243 с.
19. Ельчанинова О.Ю., Эволюция института уголовной ответственности несовершеннолетних в законодательных актах дореволюционной России, Вектор науки Тольяттинского государственного университета, серия “Юридические науки”, N 3(6), 2011
20. Ефимов М.А., Лишение свободы как вид уголовного наказания. Сборник ученых трудов Свердловского юридического института, вып. 1, 1964, 166 с.
21. Загородников Н.И., Принципы уголовного права, “Советское государство и право”, № 5, 1966
22. Злобин Г.А., Кудрявцев В.Н., Проблемы эффективности наказания, не связанного с лишением свободы, София, 1968, 112 с.
23. Иванов Н.Г., Уголовное право России, Общая часть, “Юрайт”, М., 2014, 560 с.
24. Карпец И.И., Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. Госюриздат. М., 1961, 152 с.
25. Карпец И.И., Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы, Москва, 1973, 287 с.
26. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации, изд-во 2-е, перераб. и доп., отв. ред. В.И.Радченко, М., Спарк, 2004
27. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации, расширенный уголовно-правовой анализ, под общ. ред. В.В.Мозякова, Экзамен, М., Спарк, 2002, 864 с.
28. Комментарий к уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации, под ред. А.И. Зубкова, М., 1997, 408 с.
29. Кондрашева Т.В., Уголовное право России, Общая часть, отв. ред. И.Я.Козаченко, “Инфра” М., 2013, 592 с.

30. Концепция воспитательной работы с осужденными в условиях реформирования уголовного-исполнительной системы от 20 апреля 2000г. //Ведомости уголовно-исполнительной системы, № 3, 2000
31. Косарев В.Н., Косарев Л.В., Макогон И.В., К вопросу о дифференциации юридической ответственности, Правонарушение и юридическая ответственность, Материалы международной научно-практической конференции, Тольятти, 13-14 ноября 2012 года, Тольятти, издательство ТГУ, 2012, 170-175 с.
32. Кот Я.И., Государственная ответственность в сфере исправления и ресоциализации личности осужденных к лишению свободы, Правонарушения и юридическая ответственность, материалы международной научно-практической конференции, Тольятти, изд-во ТГУ, 2012, 176-180 с.
33. Красиков Ю.А., Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, изд-во “Норма” М., 2008
34. Кудрявцев В.Н., Предупреждение преступлений – важная форма борьбы с пережитками капитализма в сознании людей, “Советская юстиция”, 1972, № 2
35. Кудрявцев В.Н., Общая теория квалификации преступлений, “Юридическая литература”, Юрист, 2007, 302 с.
36. Кудрявцев В.Н., Проблемы наказания, не связанного с лишением свободы, “Советская юстиция”, № 1, 1968, 26-29 с.
37. Кудрявцев В.Н., Стратегии борьбы с преступностью. М., Юрист, 2003, 352 ст.
38. Кузнецова Н.Ф., Избранные труды, СПб, издательство “Юридический центр Пресс”, 2003, 834 с.
39. Курляндский В.И., Основание уголовной ответственности, “Юриздат”, М., 1974
40. Курс уголовного права. Общая часть. Том 2: Учение о наказании. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой, М., ЗЕРЦАЛО, 1999, 400 с.
41. Лошенкова Е.В., Комментарий к уголовному законодательству Российской Федерации (постатейный), под редакцией Г.А. Есакова, 2-е издание. “Проспект”, М., 2010, 480 с.
42. Милюков С.Ф., Российское уголовное законодательство, опыт критического анализа, СПб, Знание, 2000, 279 с.
43. Милюков С.Ф., Вопросы совершенствования Общей части уголовного законодательства (Криминологические и уголовно-правовые вопросы борьбы с преступностью, Волгоград, 1994
44. Нерсисян В.А., Ответственность за неосторожные преступления, СПб, 2002, 223с.
45. Никитинский Б.С., К вопросу об изучении эффективности уголовно-правовых мер борьбы с преступностью, в кн “Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью”, “Юридическая литература”, М., 1968
46. Никитинский В.И., Эффективность норм трудового права, “Юридическая литература”, М., 1971, 247 с.
47. Никифоров Б.С., Некоторые вопросы кодификации советского уголовного права, Сб. “Сорок лет советского государства и права, развитие правовой науки” Тезисы докладов, изд. ЛГУ, 1957

48. Никифоров Б.С., Некоторые вопросы уголовного права в условиях общественного государства, “Советское государство и право”, № 4, 1963, 68-70с.
49. Никонов В.А., Уголовное наказание и его общепредупредительное воздействие на преступность: Учебное пособие. Тюмень: ВШ МВД РФ (России), 1992, 90 с.
50. Ной С.И., Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве. Саратов. Изд-во Саратовского университета, 1973, 193 с.
51. О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР и Исправительно-трудовой кодекс РСФСР в связи с принятием Уголовного кодекса РФ: ФЗ РФ от 21.12.1996г, № 160-ФЗ // Собрание законодательств РФ.-1996.-№ 52.-Ст.5881.
52. О внесении изменений и дополнений в Федеральные законы “О введении в действие Уголовного кодекса Российской Федерации”: ФЗ РФ от 10.01.2002г. - № 4// Собрание законодательств РФ.-2002.-№ 2.-Ст.130.
53. Оганесян В.А., Принцип Nullum crimen, nulla poena sine lege, Вестник науки Тольяттинского государственного университета, серия “Юридические науки”, М., 3(6), 2011, 70-73 с.
54. Петрашев В.Н., Гуманизация системы наказаний в советском уголовном праве, Ростов на Дону, 1988
55. Пионтковский А.А., Основные вопросы уголовного права в проекте “Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик”, “Советское государство и право”, № 9, 1958, 80-86 с.
56. Пионтковский А.А., Учение о преступлении, Госюриздат, М., 1961, 666 с.
57. План подготовки решения правительства РФ по реализации УИК РФ и ФЗ “О введении в действие УИК РФ”, утвержденный Распоряжением Правительства РФ от 28.01.1997г., № 128 // Собрание законодательств РФ.-1997.- № 6, 776 с.
58. Положение о порядке прохождения военной службы. 4-е изд.-М.: Ось-89, 2004, 80 с.
59. Правила отбывания уголовных наказаний осужденными военнослужащими. Утверждены приказом Минобороны России от 29.07.1997г. № 302 // Бюллетень нормативных актов федеральных органов исполнительной власти. 1998,- № 1.- С.9-31
60. Ременсон А.Л., Является ли кара целью уголовного наказания. Сборник Томского государственного университета, Томск, 1959
61. Российская газета, № 70, 23.04.2009
62. Российское уголовное право: В 2 т., Т. 1, Общая часть, Под ред. проф. Л.В. Иногамовой-Хегай, проф. В.С. Комиссарова, проф. А.И. Рарога, М., ИНФРА-М, 2003
63. Рябова Л.В., Арест как вид уголовного наказания: Уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты, Ставрополь, 2005, 177 с.
64. Самоценко Л.С., Фарукшин М.Х., Ответственность по советскому законодательству, М., 1971, 127-128 с.
65. Сверчков В.В., Уголовное право, Общая и Особенная части, Юрайт, М., 2014, 497 с.

66. Селиверстов В.И., Уголовное право, Общая часть. “Юрист информ”, М., 2004
Сергеева Т.Л., Вопросы вины и виновности в практике Верховного суда СССР по уголовным делам, М., 1950, 184 с.
67. Смирнов В.Г., Функции уголовного права. Изд-во ЛГУ, 1965, 188 с.
68. Становский М.Н., Назначение наказания, СПб.: Юридический центр Пресс, 1999, 499 с.
69. Степащин В.М., Арест как вид уголовного наказания, Вестник Омского университета, Серия “Право”, № 4/29/, 2011, 130-134 с.
70. Строгович М.С., Курс советского уголовного процесса, Том 2 “Наука”, М., 1970
71. Стручков Н.А., Проблема наказания в проектах общесоюзного и республиканского уголовного законодательства, “Советское государство и право”, №7, 1958, 100-103 с.
72. Стручков Н.А., Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью, рецензия “Социалистическая законность”, № 2, 1969, 96-97 с.
73. Тадевосян З.А., Штраф как мера наказания, Ереван, 1978, 99 с.
74. Трахов А.И., Бещукова З.М., Арест как вид уголовного наказания: проблемы и перспективы, Вестник Адыгейского государственного университета, Серия 1: Регионоведение, философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, № 3, 2012, 68-71 с.
75. Трахов А.И., Срочные наказания в законодательной и судебной практике (по материалам Северо-Кавказского региона): Дисс. канд. юрид наук. Краснодар, 1998, 194 с.
76. Трахов А.И., Арест как вид уголовного наказания: проблемы и перспективы, Вестник Адыгейского государственного университета, Серия 1, “Юриспруденция”, Выпуск № 3, 2012, 146-152 с.
77. Уголовно-исполнительное право России, Учебник и основные нормативные правовые акты, под ред. О.В. Филимонова, М., ЮрИнфоР, 2004, 400 с.
78. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации, под ред. П.Г. Мищенкова, М., Экспертное бюро, 1997, 800 с.
79. Уголовно-исполнительное право России, Учебник и основные нормативные акты, под ред. О.В. Филимонова, М., ЮрИнфоР, 2000, 317 с.
80. Уголовно-исполнительное право, учебник для юридических вузов, под ред. В.М.Селиверстова, 4-е издание, испр. и доп., М., Юриспруденция, 2003, 368 с.
81. Уголовно-исполнительное право, под ред. О.Г.Перминова, М., Юридическая литература, 2001, 416 с.
82. Уголовное право России, части Общая и особенная, под ред. И.А.Парога, <Проспект>, М. 2014, 781 с.
83. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: Учебник, / М.П. Журавлев, А.В. Наумов и др./ 5-е изд., перераб. и доп. М., 2004, 696 с.
84. Уголовное право Российской Федерации, Общая часть: под ред. проф. Б. В. Здравомыслова, изд. 2-е, перераб. и доп., М., Юристъ, 1999, 480 с.
85. Уголовное право, Общая часть, под редакцией В.И. Родченко, М., 2004, 576 с.
86. Уголовное право России, под ред. В.С.Комиссарова, “Проспект”, М., 2010, 381 с.

87. Уголовное право Армении и России, Общая и Особенная части, под ред. С.С.Аветисяна и А.И.Чучаева, “Контракт”, М., 2014, 800 с.
88. Уголовное право Российской Федерации, С постановочными материалами, под ред. Рарога И.А., “Проспект”, М. 2015, 818 с.
89. Усе А.В., Исправление осужденного: от “перековки” к помощи, Сборник трудов ВНИИ МВД РФ, под ред. В.И. Селиверстова, М., 1995
90. Шаргородский М.Д., Наказание, его цели и эффективность, Ленинград, 1973, 160 с.
91. Шаргородский М.Д., Система наказаний и их эффективность, “Советское государство и право”, N 11, 1968, 53-61 с.
92. Шилов А.И., Арест в отношении военнослужащих как наказание, соединенное с военно-исправительным воздействием, Проблемы правовой и криминологической культуры борьбы с преступностью. М., Российская криминологическая ассоциация, 2002, 21 с.
93. Шляпошников А.С., Ленинские принципы уголовной политики, “Советское государство и право”, 1968, 13 с.
94. Якубсен В.Н., Уголовная репрессия в первые годы революции // Еженедельник советской юстиции. 1992.- №4.-.4 с.